

e-ISSN: 2979-9716

Kocatepe Beşeri Bilimler Dergisi

Kocatepe Journal of Humanities

Cilt/Vol.:3, Sayı/No.:1, Haziran/June 2024

Aralık / December • Sayı / Number: 2024/1

e-ISSN: 2979-9716

Başlangıç / Founded: 2022

Yayın Aralığı: Yılda 2 Sayı / Period: 2 Issues per Year

Kocatepe Beşeri Bilimler Dergisi (KBBD), Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nin Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli dergisidir. Kocatepe Beşeri Bilimler Dergisi'nde (KBBD), yayımlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukuki açıdan bütün sorumluluğu yazarına, yayın hakları Kocatepe Beşeri Bilimler Dergisi'ne (KBBD) aittir.

Kocatepe Journal of Humanities (KJH) is a refereed international journal which is published by Afyon Kocatepe University Faculty of Science and Literature. Authors are solely responsible for the content of their articles and the copyright belongs to the Kocatepe Journal of Humanities (KJH).

Sahibi / Licensee

Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Adına
Prof. Dr. Hüseyin KOÇAK

Editör / Editor

Prof. Dr. Cüneyt AKIN

Editör Yardımcıları / Assistants of Editor

Dr. Öğr. Üyesi Timuçin AKTAN

Dr. Öğr. Üyesi Meryem ŞAHİN

Dr. Öğr. Üyesi Fatih AYHAN

Yazı Kurulu / Editorial Board

Doktorant Ömer ACAR

Doktorant Betül ÇİÇEK

Doktorant Fatma Zehra DURNA

Doktorant İlknur YEŞİL

Doktorant Recep BOZKURT

Doktorant Şükriye ÜNAL

Doktorant Zeynep DİLEKLİ

Dil Editörleri / Language Editors

Öğr. Grv. Manolya TUNÇER

Öğr. Grv. Fatma YALVAÇ

Öğr. Grv. Burak OLUR

Mizanpaj Editörleri / Layout Editors

Mehmet Göktuğ GÖKÇE

Doktorant Hacer YALÇIN

Doktorant Murat GENCER

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet UYSAL (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan KORKUT (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Zekai METE (Bandırma 17 Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa GÜLER (Afyon Kocatepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Ali ÖZDEMİR (Afyon Kocatepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Erdoğan BOZ (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Elbeyi PELİT (Afyon Kocatepe Üniversitesi)

Doç. Dr. Mustafa KAYA (Afyon Kocatepe Üniversitesi)

Yurtdışı Temsilciler / Representatives Abroad

Prof. Dr. Artur KOZLOWSKI (Gdnask School of Bankowa, Polonya)

Prof. Dr. Huziie HİROAKİ (Osaka Üniversitesi, Japonya)

Prof. Dr. Timothy MAY (University of North Georgia, ABD)

Prof. Dr. İrfan MORİNA (Priştine Üniversitesi, Kosova)

Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV (Semerkand Devlet Üniversitesi, Özbekistan)

Doç. Dr. Zivar Hüseyin BAYLAN (Khazar University, Azerbaycan)

Dr. Cristopher S. LIGHTFOOT (Metropolitan Müzesi, İngiltere)

Dr. Renata BZDILOVA (Pavol Jozef Safarik University, Slovakya)

Dr. Bashir ADAMU (University of Leicester, İngiltere)

Dizinler / Indexes

Citefactor

Directory of Research Journal Indexing

OKUYUCU MEKTUPLARI / LETTERS

Lütfen yayımlanan yazılar hakkındaki görüş, yorum ve önerilerinizi editöre gönderiniz.

Readers are highly encouraged to express their views, comments or suggestions on published articles, to the editor.

Prof. Dr. Cüneyt AKIN | **E-Posta:** cuneyt.akin@hotmail.com

Adres: Ahmet Necdet Sezer Kampüsü Fen Edebiyat Fakültesi 03200 Afyonkarahisar

Telefon: 0272 218 1880 – 0272 218 19 37 | **Fax :** 0272 218 19 35 | **E-Posta:** fenedfak@aku.edu.tr

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers of the Issue

Kocatepe Beşeri Bilimler Dergisi (KBBD) Dergisi olarak bu sayımıza hakemlik yapan değerli bilim insanlarına desteklerinden ötürü teşekkür ederiz.

Kocatepe Journal of Humanities (KJH) wishes to appreciate the valuable scientists who refereed this issue for their assistance.

Haziran 2024/1 Hakemleri / Reviewers for June, 2024/1

Dr. Aytül DURMAZ HUT Marmara Üniversitesi / Marmara University

Yrd. Doç. Dr. Yasemin ÇÜRÜK Doğuş Üniversitesi / Doğuş University

Prof. Dr. İsmail Hakkı GÖKSOY Süleyman Demirel Üniversitesi / Süleyman Demirel University

Dr. Öğr. Üyesi Özlem SOYER ZEYREK Kutahya Dumlupınar Üniversitesi / Kutahya Dumlupınar University

Dr. Göksel SERT, TC Milli Eğitim Bakanlığı / Republic of Türkiye Ministry of National Education

Dr. Sezergül YIKMIŞ TC Milli Eğitim Bakanlığı / Republic of Türkiye Ministry of National Education

Dr. Öğr. Üyesi Semih SÜTÇÜ Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi / Niğde Omer Halisdemir University

Dr. Öğr. Görevlisi Aykut Can DEMİREL Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Muğla Sıtkı Koçman University

Doç. İslam CAN Selçuk Üniversitesi / Selçuk University

Doç. Çağla GİRGIN BÜYÜKBAYRAKTAR Selçuk Üniversitesi / Selçuk University

Dr. Öğr. Üyesi Serdar KARAOĞLU Afyon Kocatepe Üniversitesi / Afyon Kocatepe University

Doç. Dr. Duygu KAMACI GENCER Eskişehir Osmangazi Üniversitesi / Eskişehir Osmangazi University

Makaleler / Articles

Araştırma Makalesi / Research Article

Kavram, Sözcük ve Terim Arasındaki İlişki

(Relationship Between Concept, Word and Term)..... 1

Duygu KAMACI GENCER ve Hatice ÇİÇEK

Araştırma Makalesi / Research Article

BOMBAY BAŞ ŞEHBENDERLİĞİ MUHASEBESİ (1295-1299/1879-1883)

(BOMBAY CONSULATE GENERAL AND EVALUATION OF ITS ACCOUNTING RECORDS (Rumi 1292-1299/1876-1883)) .. 34

Sevgi TAŞPINAR ve Mustafa GÜLER

Araştırma Makalesi / Research Article

Türkçede Kesinlik: "Karşılaşma" Film Senaryosu Örneği

(Certainty in Turkish: The Case of the Movie Script "Karşılaşma")..... 55

Sema ÇOLAK

Araştırma Makalesi / Research Article

Öğretmenlerin Çocuk Cinsel İstismarını Bildirmeye Yönelik Tutumları: Afyonkarahisar Örneği

(Teachers' Attitudes Towards Reporting Child Sexual Abuse: Afyonkarahisar Example)..... 71

Hüseyin BATMAN, Çağatay Serkan KAYA ve Hamdi KORKMAN

Derleme / Review

Cinsel İstismar Mağduru Çocuklara Yönelik Görüşme Teknikleri

(Interviewing Techniques for Children Victims of Sexual Abuse)..... 89

Mukadder Özkan BARDAKCI ve Şükrü BARDAKCI

Kitap İncelemesi / Book Review

Dilde Zaman, Görünüş ve Kip/Kiplik Adlı Eser Üzerine

(About of the "Dilde Zaman, Görünüş ve Kip/Kiplik" Named Book)..... 104

Sümeysra ÇUKACI

Kavram, Sözcük ve Terim Arasındaki İlişki¹

Duygu KAMACI GENCER²

Hatice ÇİÇEK³

Kavram, Sözcük ve Terim Arasındaki İlişki

Özet

Kavram, sözcük ve terim yabancı ve Türkçe alanyazınında çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Bu çalışmada kavram, sözcük ve terim ile ilgili alanyazın taraması yapılarak, ilgili ilişki hem dilbilimsel hem de disiplinlerarası bakış açısıyla ele alınmıştır. Çalışmada kavram, sözcük ve terim arasındaki ilişki dört ana başlık altında incelenmiştir. Öncelikli olarak alanyazınındaki tanımlardan hareketle kavram bilişsel, olgusal, düşünsel ve zihinsel olmak üzere dört temel bileşen eşliğinde değerlendirilmiş, ayrıca genel ve özel kavram ayrımı ile kavramlar bütünsel olarak ele alınmıştır. Sözcük de kavram gibi disiplinlerarası biçimde tanımlanarak, dilbilgisinin alt kategorileri ile ilişkilendirilmiştir. Benzer şekilde terimle ilgili de tanım bileşenleri ve terim çeşitlerine yer verilerek kavram ve sözcük arasındaki ilişkiye ayrıntılı biçimde yer verilmiştir. Kavramlar, sözcükler ve terimler arasındaki ilişki, benzerlik ve farklılık olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki dilsel açıdan (gösterge boyutu bağlamında) ortaya çıkan benzerlik ilişkisi diğeri ise işlev açısından (adlandırma, bilgi aktarımı, genelleme, içerik kesinliği, sınırlandırma, mantıksal, iletişimsel bağlamda) ortaya çıkan ilişkideki farklılıklardır.

Anahtar Sözcükler: kavram, sözcük, terim, tanım.

Relationship Between Concept, Word and Term

Abstract

The concept, word, and term have been the subject of various researches both in foreign and Turkish literature. In this study, a review of the literature was conducted regarding the concept, word, and term, and the relevant relationship was examined from both a linguistic and interdisciplinary perspective. The relationship between the concept, word, and term was examined under four main headings. Initially, based on the definitions in the literature, the concept was evaluated in terms of four fundamental components: cognitive, factual, conceptual, and mental. Additionally, a distinction was made between general and specific concepts, and concepts were approached holistically. Similar to the concept, the word was defined in an interdisciplinary manner and associated with subcategories of grammar. Similarly, regarding the term, components of definition and types of terms were provided, and a detailed explanation of the relationship between concept and word was given. The relationship between concepts, words, and terms emerges in two ways: similarity and difference. The first is the similarity relationship that arises linguistically (in the context of the sign dimension), and the other is the differences in the relationship that arise in terms of function (naming, information transfer, generalization, content precision, limitation, logical, and communicative context).

Key Words: concept, word, term, definition.

¹ Bu makale, Hatice Çiçek'in Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doç. Dr. Duygu Kamacı Gencer danışmanlığında hazırladığı "Türkçe Dil Bilgisi Alanyazınında Çokterimlilik Sorunu: Terim Sözlükleri Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, duyukamaci@windowslive.com, 0000-0001-7200-2767

³ Yüksek Lisans, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, senanurcicek939@gmail.com, 0009-0006-6236-2850

Makale Geliş Tarihi (Received): 08.05.2024 Makale Kabul Tarihi (Accepted): 25.06.2024

Giriş

Dilin temel birimleri olan kavram, sözcük ve terim arasındaki ilişkiler, felsefe, sosyoloji, epistemoloji ve dilbilim gibi disiplinler tarafından farklı biçimlerde ele alınmıştır. Kavram, sözcük ve terim arasındaki ilişkinin disiplinlerarası bakış açısıyla ele alınması, bilgi aktarımının doğru bir şekilde yapılması bakımından önem arz etmektedir. Alanyazındaki çalışmalara bakıldığında, kavram, sözcük ve terim hakkında birbirinden farklı açıklamaların mevcut olduğu görülmektedir. Kuramsal açıdan dağınık bir görünüm sergileyen bu açıklamaların büyük bir kısmı, genel olarak farklılıklar ve benzerlikler üzerine odaklanmıştır. Ancak mevcut açıklamaların yarattığı kuramsal karmaşıklığın giderilmesi için standart bir altyapının oluşturulması gerekmektedir.

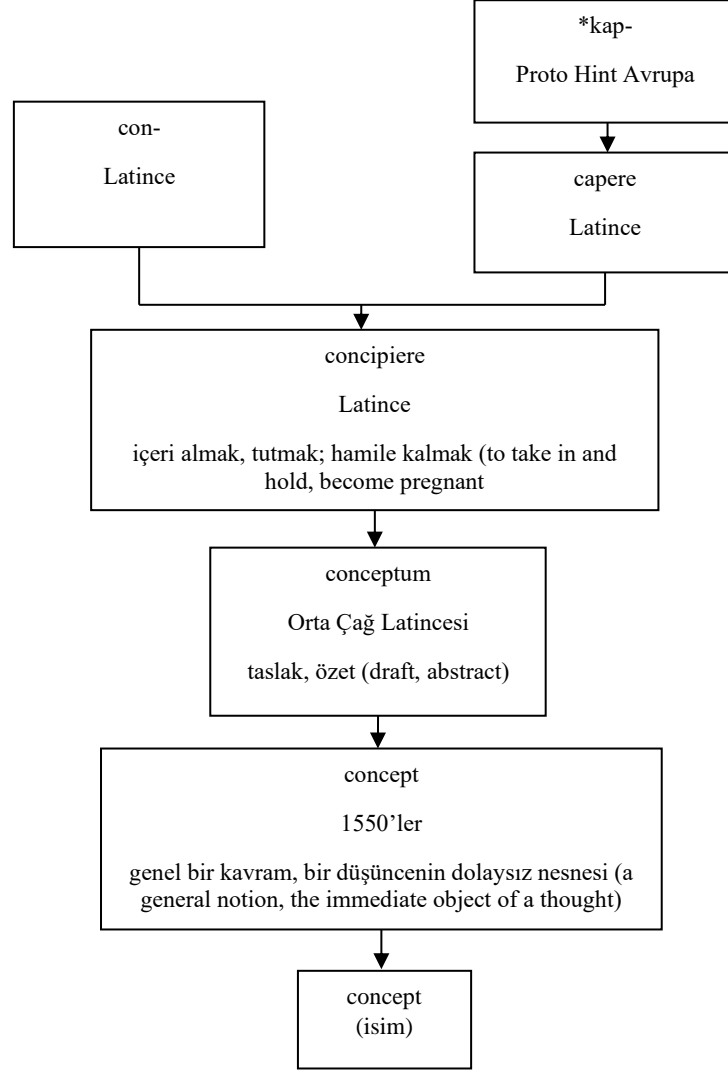
Bu çalışma, kavram, sözcük ve terim arasındaki ilişkiyi dilbilimsel ve disiplinlerarası bir perspektiften incelemeyi amaçlamaktadır. Dilsel dünya ve referans dünyası arasındaki geçişleri sağlayan bu üç unsur, anlam ve iletişim açısından önemli bir rol üstlenmektedir. Çalışma, bu unsurların kuramsal yapısını ve uygulamalarını derinlemesine analiz etmektedir. Bu bağlamda, çalışmada öncelikle kavram sınıflandırmaları incelenerek kavramların bilişsel, olgusal, düşünsel ve zihinsel bileşenleri ele alınmıştır. Ardından, sözcüklerin dilbilimsel alt kategorilerle olan ilişkisi ve disiplinlerarası kullanımı değerlendirilmiştir. Son olarak, terimlerin tanımları, bileşenleri ve çeşitleri detaylandırılmış, kavram ve sözcüklerle olan ilişkileri ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Kavram, sözcük ve terim arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ise işlevsel açıdan ele alınmıştır. Alanyazınında yapılan tanımlamalar ve açıklamalar ışığında, bu üç unsur arasındaki ilişkilerin dilsel bağlam ve disiplinlerarası perspektiflerle nasıl şekillendiği ortaya konulmuştur.

1. Kavram Nedir?

1.1. Felsefe ve Mantıkta Kavram

Hem felsefeye hem de mantığa konu olan kavram üzerine düşüncelerini dile getiren Hançerlioğlu (1979), mantık açısından kavramı nesnel gerçekliğin insan zihnindeki gösterimi şeklinde açıklayarak, nesnel gerçeklik ile soyut kavramlar arasında doğrudan ya da dolaylı olarak etkileşim olduğunu söylemiştir. Hançerlioğlu için kavramın bilinmezliği ve kişiden kişiye farklılık gösterebilmesi nedeniyle felsefi bağlamda kavramın tanımlanması mümkün

değildir (1979: 237-238). Hançerlioğlu'na göre (1979: 236) *kavram*⁴ sözcüğü Türkçede “yakalamak ve içermek” anlamındaki kavra- köküne dayanmakta ve “kavranılmış olanı” ifade etmektedir. *Concept*⁵ (İng.) terimi ise Hint-Avrupa dil grubunun “al-” anlamına gelen (Proto-Hint Avrupa) “kap-” kökünden; (Fr.) *notion* terimi ise Hint-Avrupa dil grubunun “tanı-” anlamındaki (Proto-Hint Avrupa) “gen-⁶” kökünden türemiştir (1979: 236-239).

Şekil 1. Harper diğerlerine göre (2024) İng. concept sözcüğünün etimolojisi⁷

⁴ Hançerlioğlu'na göre concept ve notion terimleri Türkçede sadece *kavram* sözcüğü ile karşılanmaktadır (1979: 236-239).

⁵ Bu çalışmada *kavram* sözcüğü (İng.) *concept* terimi olarak karşılanacaktır.

⁶İlgili kök Online Etymology Dictionary'de (Harper vd. 2024) –gno (bil-) ile ilişkilendirilmiştir.

⁷ Harper vd. (2024)'ten görselleştirilmiştir.

Genel anlamıyla bir düşünceyi tanımlamak ya da ifade etmek üzere kullanılan *kavram* (concept) teriminin geçmişini İlk Çağ felsefesine⁸ kadar götürmek mümkündür. İlk Çağ felsefesi düşünürlerinden Sokrates, Platon, Aristoteles kavramı farklı biçimlerde ele almışlardır. Gökberk (2010: 43) *Felsefe Tarihi* adlı çalışmasında Sokrates'in (MÖ 469-399) kavrama dair düşünce temelli bir açıklama yaptığını ifade eder. Gökberk'e göre Sokrates, düşünme eyleminin kafa yorulacak bir eyleme dönüştüğü zaman genel⁹ (tümel) bir doğruya ulaşabileceğini ortaya koymuştur (2010: 43). Sokrates'e göre, akıl ile düşüncenin nesnel değerine ilişkin, kişilerin üstünde başka bir yasa bulunmaktadır. Bu yasa, karşılıklı konuşma yöntemiyle öğrenme ve öğretme sürecinde, kişiler arasında tartışıldıktan sonra ortaya konulan ortak düşünceyi oluşturur. Bu bağlamda üzerinde uzlaşılan ortak düşünce Sokrates için duyular eşliğinde edinilen algılardan ziyade kavramlardır. Sokrates, kavramın özünün niteliğini ve oluşma biçimini belirleme ile sınırlarını gösterme aşamasında *tanımlama* (İng. definition) ile kesinliği sağlamayı ve güvenilirliği artırmayı amaçladığını ifade etmektedir (2010: 44-45).

Bir diğer İlk Çağ felsefesi düşünürü olan ve felsefesini bilgi üzerine inşa eden (Dürüşken, 2021: 177) Platon (MÖ 427-348) ise Sokrates'in etkisinde kalmakla birlikte, kavram hakkında kendi anlayışını da geliştirmiştir. Gökberk'e göre (2010: 57) Platon, kanıtlanmış bilginin hiçbir zaman dayanağı olmayan bir “doğru san” üzerine kurulamayacağını ifade etmiştir. Bu düşünceyle birlikte Platon “bilginin temeli¹⁰” sorunu ortaya çıkarmıştır (2010: 57). Dürüşken (2021: 177) *Antik Çağ Felsefesi* adlı çalışmasında Platon'un bilgi sorununu “bilginin ne olduğu ve nasıl öğrenildiği” şeklinde açıklamaktadır. Platon, bilgiyi algı ile bir arada değerlendirmiş ve bilgi sayesinde duyularımızla nesnelere algılayabildiğimizi ifade etmiştir (2021: 178). Yani bilгимiz dâhilinde algıların sürekli değiştiğini ve herkesin kabul ettiği ortak bilgidен söz etmenin imkânsız olduğunu ileri sürmüştür (2021: 178).

Moseley (2013) *A'dan Z'ye Felsefe* adlı çalışmasında Platon'a göre duyuların evrensel bilgiyi vermediğini, evrensel bilginin “kesin olarak bilme” şeklinde değil “hatırlama” biçimiyle ortaya çıktığını ifade etmektedir (2013: 212-214). Bu bağlamda Platon, duyuların insanları

⁸ Bu çalışmada *Antik Çağ felsefesi* terimi yerine *İlk Çağ felsefesi* terimi kullanılmıştır. İlk Çağ felsefesi, MÖ 8. yüzyıl ile MS 5. yüzyıllar arasındaki Yunan felsefesi ve Roma felsefesi dönemlerini kapsamaktadır (Gökberk, 2010: 11).

⁹ Aristoteles *tümel* terimi kullanmıştır. Bu çalışmada *tümel* terimi yerine *genel* terimi tercih edilmiştir.

¹⁰ Gökberk'e (2010) göre Platon bilginin temeli sorunu için Sokrates'in kavram felsefesini dikkate alarak çözüm bulmaya çalışmıştır. Sokrates'in kavram felsefesi “bilgiyi nesnenin kavramını belirleme” bağlamında olduğunu ifade etmektedir.

yanılttığını, sanı olan “düşüncelerin gerçek varlıkla” ilişkisi olamayacağını belirtmiştir (2013: 212-214).

Platon için *idea*¹¹ var olan bir şeyi açıklarken zihnimizdeki görünümdür, söz konusu görünüm de bilgidir (Dürüşken, 2021: 181). Platon bu düşünceyi daha sonra derinleştirerek Elealılardan¹² (MÖ 515- 480) bilgi ve varlık arasındaki *bağlılık* (İng. correlation) görüşü ile ilişkilendirmiş ve kavramların hem gerçek hem de *dayantı* (İng. hypothesis) oluşturduğunu açıklamıştır (Gökberk, 2010: 57).

Platon için varlıklar arasında “ezeli-ebedi değişmeyen” mutlak bir oran vardır ve doğru bilgi her zaman doğrudur, hiçbir değişikliğe uğramaz; bilgi nesneyi kavramsallaştırır (Dürüşken, 2021: 182). Dürüşken (2021), bu genel kavramlaştırma sürecini “nesneyi gösteren” algıların düşünce ile şekillenmesi sonucunda ortaya çıkmasıyla bağdaştırmıştır (2021: 182). Ayrıca Dürüşken’e göre (2021: 182) Platon için “gerçek ya da doğru bilgi” duyularla değil düşünme yoluyla kavranmaktadır.

Platon ile benzer görüşleri paylaşan Aristoteles (MÖ 384-322) ise gerçek varlığın genel nitelikte olduğunu, kavramın da genelin bilgisi olduğunu dile getirmektedir (Gökberk, 2010: 70). Aristoteles bu noktada Sokrates’in “doğru bilgiye kavramla varılır” düşüncesini benimsemiştir (Gökberk, 2010: 70). Ayrıca Moseley (2013), Aristoteles için kavramların geçerliliğinin ayrı bir dünyada (idealar dünyasında) (2013: 29) değil de “aşağıdan yukarıya doğru” olduğunu ifade etmiştir (Dürüşken, 2021: 29). Genel, “tek tek varlıkların içerisinde” mevcuttur (Dürüşken, 2021: 253). Zihin bu özel varlıklardan (ör. ağaca dair bilgi tek tek nesnelere odundan, keresteden, masadan soyutlayarak elde edilir) “soyutlama” yaparak genele ulaşmaktadır (Moseley, 2013: 29).

Moseley’e göre (2013) Aristoteles için gerçek bilgi genel önermelerle ulaşılan ve uzun bir sürecin ürünü olan bilgidir (2013: 244). Duyularımız eşliğinde elde edilen algılar, işlenip sentezlenerek kavrama dönüşür (Dürüşken, 2021: 244). Bu kavramlardan elde edilen gerçek bilgi, kaynağı duyu verilerinden olan zihinle anlamlı hale getirilen bilgidir. Aristoteles ayrıca doğru bilgiyle “ortak olan duyu” arasında da bağ kurmuştur (Dürüşken, 2021: 244). Bu

¹¹ Platon’un alanyazınına kazandırmış olduğu *idea* terimi (Yun.) *idein* eyleminden türemiştir. Platon’a göre *idea* terimi “görülen şey” anlamındadır. Platon *idea* terimi yerine “görülen şey, biçim” anlamına karşılık gelen (Yun.) *eidos* terimini de kullanmıştır. Ayrıca Aristoteles *idea* terimini biçim anlamına gelen (Yun.) *morphé* terimine karşılık kullanmıştır (Dürüşken, 2021: 181).

¹² Elea Okulu İtalya’nın Elea kentinde Parmenides (MÖ 515-460) filozof tarafından kurulmuştur. Zenon (MÖ 490-430), Ksenophones (MÖ 570-480) temsilcilerinden oluşmaktadır. Elealılar, varlığa dair düşüncelerini tündengimsel akıl yürütme yöntemiyle ele almışlardır. Elealılara göre varlık “değişmez, ezeli-ebedi, bölünmez”dir (Cevizci, 2000: 40).

doğrultuda doğru bilgi (genel geçer bilgi) ortak duyunun bilgisidir. Gökberk (2010: 73) için Aristoteles'in soyut kavramlar oluşturabilme kapasitesi ile tutarlı, açık soyut kavramlar ortaya koyması terim ve kavrama dayalı bilim dilinin ortaya çıkmasında oldukça etkili olmuştur.

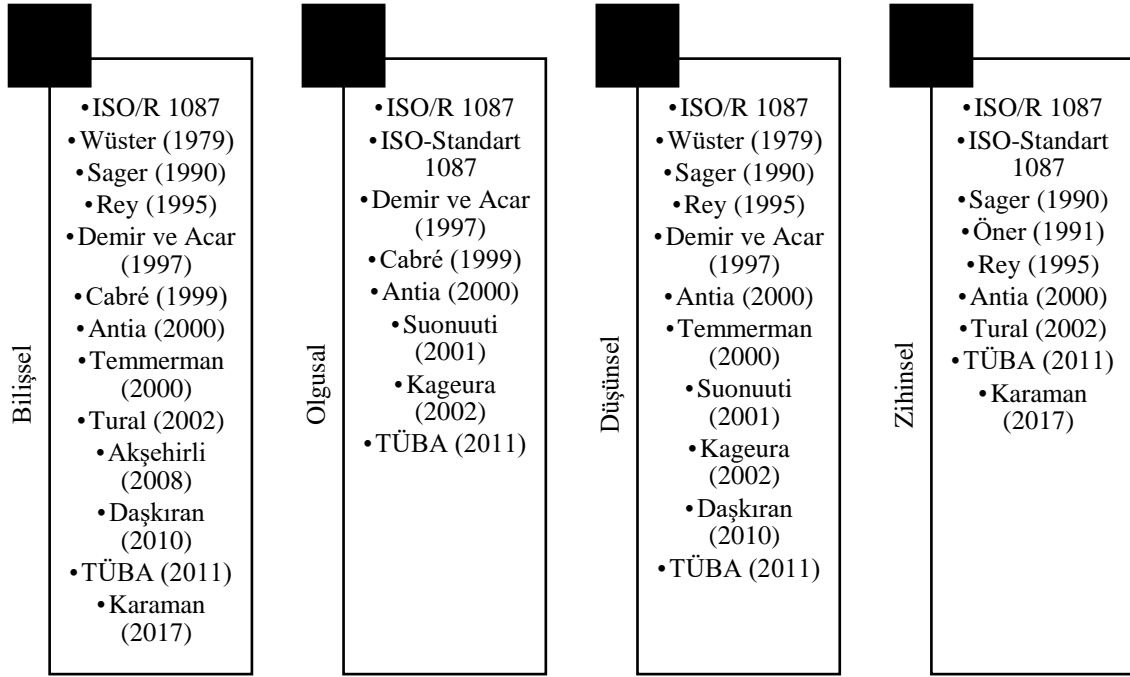
Matematikçi, mantıkçı, anlambilimci ve analitik felsefeci kimliğiyle tanınan Gottlob Frege (1848-1925) *Kavram-Yazısı* (2019) adlı çalışmasında aritmetiği akıl yürütmeye ilişkilendirmiş, Aristoteles'ten farklı olarak kavramlardan ziyade yargıları temel almıştır. Frege'ye göre düşünmek için “duyusal imlere¹³” ihtiyaç vardır ve imler olmadan kavramsal düşünme mümkün değildir (2019: 155-156). Frege, matematiksel ve mantıksal çerçevede imleri tanımlayarak kavram¹⁴ elde etmekte ve kavramları birbirleriyle ilişkilendirmede dilin yetersiz olduğunu öne sürmektedir. Frege için kavram nesneyi açıklamak amacıyla kullanılmaktadır ve kavram ile nesne arasında fark yoktur (2019: 156-157). Bu bağlamda kavram ve nesne birbirlerinin yerine kullanılabilir. Örneğin *elma* hem kavram hem de nesneyi karşılamaktadır. Kavram ile nesne arasındaki fark ise sadece dil ve anlama sınırlandırılmaktadır.

1.2. Kavram Tanımlarının Temel Bileşenleri

Hançerlioğlu (1979) her ne kadar felsefi bağlamda bir kavram (Yun. *logos, horos*; Ar. *mefhum, müdrike, fikir, mânâ, mazmun, hüküm ve kıymet*) tanımının yapılamayacağını ifade etse de dilbilim, *terimbilim* (İng. terminology) ve *sözlükbilim* (İng. lexicography) araştırmacıları çeşitli açılardan kavram için tanımlamalar yapmışlardır. Alanyazınındaki kavram tanımlarından yola çıkarak ilgili tanımları bilişsel, olgusal, düşünsel ve zihinsel olmak üzere dört temel bileşen eşliğinde değerlendirmek mümkündür.

¹³ Frege (2019) imleri harflerin temsili ve kendine özgü sembollerin gösterimi olarak ikiye ayırmıştır (2019: 29).

¹⁴ Kavramı tanımlamayan Frege, mantıksal nesneye yakın olan ifadenin tersine, kavrama matematiksel işlevinden ve mantıksal yükleminden yaklaşmaktadır (Rey, 1995: 39).

Şekil 2. Kavram Tanımlarının Temel Bileşenleri

Şekil 2'den yola çıkarak kavramı tanımlayan araştırmacılar, birbirinden farklı tanımlar eşliğinde kavramı açıklasalar da temelde dört ana bileşen etrafında ilgili tanımların kümелendiğini görebiliriz. Sager (1990: 22-23), Cabr  (1999: 42) ve Antia (2000: 93) için kavramlar, insan zihnindeki sürecin sistemli bir şekilde soyutlanması (İng. abstraction) yoluyla nesnelere sınıflandırılmasına yardımcı olan unsurlardır. Rey (1995: 32-39) de kavramı soyut nitelikli zihinsel bir düşünce eylemi şeklinde açıklayarak, kavramları zihinsel süreçte nesnelere sınıflandırılması ve tanımlanması için bir akıl yürütme unsuru olarak tanımlar.

ISO¹⁵ ise (akt. Karaman 2017) kavramları terimler yardımıyla ifade edilen, sembollerle birlikte ortaya çıkan düşünsel öğeler olarak tanımlamıştır. Kavramlar tek başına nesnelere zihinsel gösterimi değildir; nesnelere isimler, sıfatlar, fiiller, edat ve bağlaçlar eşliğiyle zihinsel gösterimi sağlamaktadır (akt. Karaman, 2017: 83; Antia, 2000: 96). Bu noktada nesnelere ortak özellikleri soyutlama yoluyla kavramsallaştırılmaktadır.

Suonuuti (2001: 12) için kavramlar birer düşünce birimleridir. Antia (2000: 82) ise bu düşünsel birimleri, biliş, düşünce ve bilgi özelliklerine sahip unsurlar olarak tanımlamaktadır.

¹⁵ Uluslararası Standartlar Teşkilatı (International Organization for Standardization), kısaltması ISO olan merkezi Cenevre'de kurulan uluslararası teşkilat 170 ulusal standart kuruluşunun üyeliğiyle bağımsız, sivil toplum kuruluşu olan uluslararası bir kuruluştur.

Kavrama Suonuuti (2001) ile benzer noktalardan yaklaşan Temmerman (2000: 19) için kavram, nesnede var olan kendine özgü özellikleri kapsayan düşünce birimleridir.

Akşehirli (2008) dilin özelliklerini içererek zihnin unsur niteliğine sahip olan kavramları, nesnelerin ortak özelliklerinin ortak ad altında toplanması şeklinde yorumlar (2008: 3). Kavramlar iletişimi sağladığı için kavramsallaştırma sürecinin unsurlarıdır (2008: 3). Kavrama bilişsel açıdan yaklaşan Tural (2002) ise adlandırma aşamasından farklı olarak kavramı, zihnin çalışmasını, düşünmesini sağlayan, hem de karar vermeye yönlendiren anahtar sözcükler olarak açıklar (Tural, 2002: 62). Daşkiran (2010: 4) ve Karaman (2017: 82) için kavramlar, anlamlandırdığımız şeyleri zihnimize belirgin hale getiren “zihinsel objeler”dir.

Kavramın zihinsel yönüne vurgu yapan Öner (1991: 16), kavramı genel bir düşünce ve nesnelerin zihindeki tasavvuru olarak tanımlar ve kavramların özelliklerinin genel olduğunu, nesnelerin belirli özellikleri taşımadığını belirtir (1991: 18). Ayrıca, Öner (1991), kavramların genel bir düşünce ürünü olduğunu söylese de nesnelerin belirli özelliklerinden bağımsız olarak kavramları değerlendirmenin mümkün olamayacağını dile getirir. Çünkü nesnelerin özellikleri belirli bir sınıflandırma sonucunda ortaya çıkan kavramlar sistemini oluşturmaktadır. Örneğin *insan* kavramı belli bir insana işaret etmez, bütün insanlar, insan sözcüğünün içerisine dahil olmaktadır. Kavramların ayrışması, sınıflandırılması nesnelerin özelliklerine bağlıdır (Öner, 1991: 18). Nesnelerin özellikleri bağlamında Sager (1990: 24), nesnede var olan ya da var olması istenilen özelliklerin dışında gözlemlenebilen sıradan özelliklerle birlikte temel özelliklerin de bulunduğunu ifade etmiştir.

Cabré (1999: 42) ve Kageura (2002: 10) kavramların bir dizi özellikten oluştuğunu söylerken Antia (2000: 96) ve ISO için (akt. Antia, 2000: 93) kavram, nesnenin bütün özelliklerini kapsar. Fakat Sager’e göre (1990) kavram, sadece temel özelliklerin vurgulaması noktasında diğerlerinden farklıdır.

Kavramlar sistemi içinde kavramı bir bütün olarak değerlendiren Cabré’ye (1999: 42) göre, kavramın özgün ve tekil nesnelere tarafından paylaşılan özelliklerinin, kavramı belirleyen bütün özellikler olduğunu düşünmek daha yerinde bir yaklaşımdır. Kavramları soyut birimler olarak niteleyen Kageura (2002:10), kavramın temel özellikleri olarak somut özelliklerin kabul edilmesi, onun soyut birim olarak algılanmasının önüne geçmektedir.

Cabré (1999: 42) kavrama dair özellikler sayesinde düşüncemizi yapılandırdığımızı ve insanlarla bu şekilde iletişim kurduğumuzu dile getirmiştir. Antia da (2000: 82) kavramın özelliklerini aktarırken onun iletişimsel yönüne vurgu yaparak, kavramın soyut ve somut

özelliklerinin dilin sosyo-kültürel etmenlerinden etkilendiğini de belirtir (2000: 82). Cabré (1999) ve Antia (2000) ile benzer tanımı yapan Wüster (akt. Karaman, 2017)), kişilerin nesneden algıladıklarının ortak olmasından yola çıkarak kavramı düşünsel öge olarak bilince yerleşen, nesneyi anlamlı hale getirerek iletişim kurmak için kullanılan birim olarak tanımlar (akt. Karaman, 2017: 83).

Kavram üzerine araştırmacıların söylediklerinden farklı olarak çeşitli sözlüklerde de maddebaşı olarak kavram benzer ifadelerle tanımlanmıştır. Demir ve Acar (1997), *Sosyal Bilimler Sözlüğü* adlı çalışmada kavramı “nesnelerin ortak özelliklerini” temsil eden ve bu özellikler arasındaki ilişki hakkında düşünce ifade eden sözcükler veya sözcük gruplarından oluşan soyut ifade şeklinde tanımlamaktadır (Demir ve Acar, 1997: 130-131). Hançerlioğlu (1979), *Felsefe Sözlüğü* çalışmasında kavram sözcüğüne “düşünceyle kavranılan” anlamında madde başı olarak yer vermektedir (Hançerlioğlu, 1979: 236). Kavram tanımı yapan bir diğer kaynak TÜBA (2011) *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü*'nde kavram, "ortak özellikleri taşıyan dizi olgu, tasarım, düşünce, zihinsel sembol" olarak yer almıştır (TÜBA, 2011: 687).

Alanyazınındaki tanımlardan yola çıkarak kavramı, “şey¹⁶”leri tanımlama, adlandırma ya da sınıflandırmada kullanılan zihinsel, bilişsel ve düşünsel sürecin ürünü olan soyut tasarımlar olarak tanımlamak mümkündür.

1.3. Kavram Sınıflandırması

Soyut tasarımlar olarak farklı zihinsel, bilişsel ve düşünsel süreçlerin ürünü olduğu için kavramları farklı biçimlerde sınıflandırılabilir. Araştırmacılar her ne kadar kavram kategorizasyonu noktasında birbirlerinden ayrılırsalar da temel olarak kavram kategorileri genel ve özel ayrımı ile şekillenmiştir.

Öner (1991), *Klasik Mantık* adlı çalışmasında kavram çeşitlerini mantık açısından ikiye ayırır: *birbiri ile ilişkileri bakımından kavramlar* ve *tek tek ele alınışları ile ilgili kavramlar*. Birbirleri ile ilişkileri bakımından kavramlar *özel kavramlar* ve *ilintisel kavramlar* olarak iki alt başlığa ayrılabilir. *Tek tek ele alınışlarına göre kavramlar* ise kendi içinde *tümel*, *tekil* ve *tikel kavramlar*, *soyut ve somut kavramlar*, *kolektif ve distribitif kavramlar*, *müsbet* (pozitif) ve *menfi* (negatif) kavramlar şeklinde alt başlıklara ayrılmaktadır (1991: 18-20).

¹⁶ John Condon (1995) *Kelimelerin Büyülü Dünyası* adlı çalışmasının 'Sembolik Dönüşüm' başlıklı bölümünde, sözcükler ve şeylerin birbirine bağlılığı bağlamında antropolog Dorothy Lee'nin görüşlerine yer verir. Lee, Kızılderili dillerinden yola çıkarak, sözcükler ve şeylerin ayrı olmadığını savunur. Ona göre, şeyler kavram olmadan önce sembolleştirme yoluyla kavramlaşır (1995: 77-79).

Şekil 3. Kavram Çeşitleri (Öner, 1991)¹⁷

Öner'e göre (1991) tek tek ele alındığı zaman *tümel kavram*, bir bütün içindeki genel kavrama; *tekil kavram*, bir bütün içindeki tek özel kavrama; *tikel kavram* ise bir bütünün içindeki bir parça veya kısmı karşılamaktadır (ör. şehir, tümel; Ankara, tekil; bazı şehirler, tikel). *Somut kavram*, beş duyu organlarıyla (görme, duyma, dokunma, tatma, koklama) algılanabilen kavramlar; *soyut kavram* ise beş duyu organlarıyla (görme, duyma, dokunma, tatma, koklama) algılanamayan kavramlardır (ör. insan, somut; insanlık, soyut).

Kollektif kavram, bireyler tarafından bir araya gelerek oluşturulan kavramlar iken (*topluluk kavramları* da denebilir); *distribütif kavram* ise topluluğu oluşturan bireyleri ifade eden kavramlardır (ör. meclis, ordu, kolektif; insan, asker, distribütif). *Müsbet (pozitif) kavram*, kavramı ifade eden özelliğin nesnede bulunması; *menfi (negatif) kavram*, müsbet kavramın karşıtı olarak kavramı ifade eden özelliğin nesnede bulunmamasıdır (ör. Ahmet kavramını karşılayan *insan* özelliğinin Ahmet'te bulunması müsbet; at kavramını karşılayan *insan* özelliğinin atta bulunmaması menfi). Müsbet ve menfi¹⁸ kavramlar arasında bir karşıtlık ilişkisi söz konusudur.

Diğer taraftan Öner'in (1991) birbiri ile ilişkileri bakımından kavramları *özsel kavram*, "bir kavram başka bir kavrama yüklendiğinde yüklenen kavram yüklenilenin özünde" olması;

¹⁷ Öner'den (1991: 18-20) görselleştirilmiştir.

¹⁸ Öner'e göre, İngiliz mantıkçı De Morgan, kavramların hem müsbet hem de menfi anlamlar taşıdığını ve bu kavramlar arasındaki ilişkide karşıtlığın söz konusu olduğunu belirtmiştir. Müsbet kavram, nesnede kavramın özelliğinin bulunması yani olumlu kavramı; menfi kavram ise nesnede kavramın özelliğinin bulunmaması yani olumsuz kavramı ifade eder. De Morgan, kavramlar arasındaki ayrımı olumlu kavram ve olumsuz kavram olarak ortaya koymuştur (1991: 19).

ilintisel kavram, “bir kavram başka bir kavrama yüklendiğinde yüklenen kavram yüklenilenin özünde” olmaması durumudur (ör. insan akıllı önermesinde *insan* kavramına başka bir kavram olan *akıllı* yüklenerek, yüklenilen insanın kavramının özünde var olması özsel kavram; hayvan akıllı önermesinde *hayvan* kavramına başka bir kavram olan *akıllı* yüklenerek, yüklenilen hayvan kavramının özünde var olmaması ilintisel kavram) (Öner, 1991: 18-20).

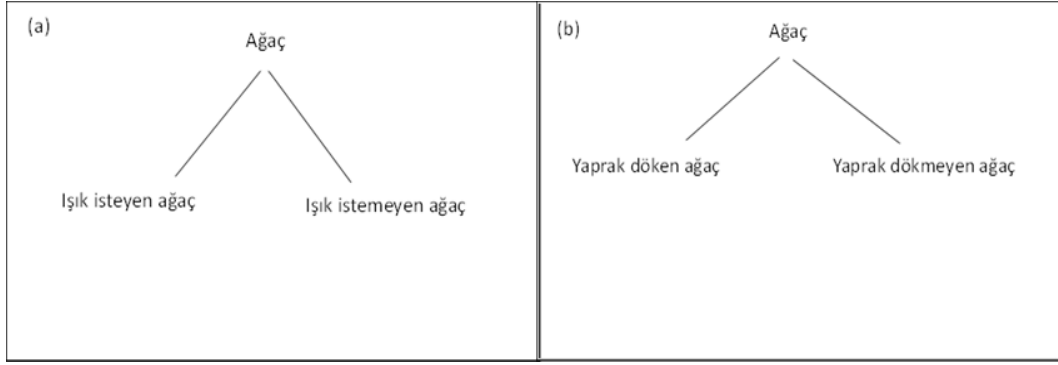
Kavramların bağımsız olgular olmaması ve diğer kavramlarla ilişkili olması (Suonuuti, 2001: 14) nedeniyle kavramları dilbilimsel bağlamda da farklı alt başlıklar eşliğinde sınıflandırmak mümkündür. Karaman (2017) *Terimbilimi* adlı çalışmasında sadece iki tür kavram sınıflandırmasından bahsederek, *özgün kavram* (İng. individual concept) tek bir nesneyi işaretleyen kavram iken *genel kavram* (İng. general concept) birbirine benzeyen nesnelere kavramsallaştırılmasına karşılık gelmektedir (Karaman, 2017: 82).

Başka bir kavram sınıflandırma girişimi ise COTSOES¹⁹ tarafından yapılmıştır. COTSOES (2002: 14) jenerik ilişki kuran kavramları *özel* (İng. specific) ve *genel* kavramlar olarak ele alırken; ontolojik ilişki (parça-bütün ilişkisi gibi) kuran kavramları üst kavram (İng. superordinate) ve alt kavramlar (İng. subordinate) başlığı altında ele almıştır. COTSOES (2002) kavram ilişkisi bağlamında kavram türleri kendi içinde kavram sistemine ve kavram alanına sahip olduğunu belirtmektedir. Yani kavramlar birbiriyle parça bütün ilişkisi içerisindedir.

Pavel ve Diane'nin (2001: 116-117) *Handbook of Terminology* adlı çalışmasında kavramlar arasındaki ilişki yine genel ve özel kavram çerçevesinde ele alınmıştır. Genel kavramlar bütünü ifade ederken, özel kavramlar ise parçaları işaretlemektedir. Pavel ve Diane'nin (2001) yapmış olduğu *özel kavram* ve *genel kavram* sınıflandırmasında belirttiği kavramlar arasındaki ilişkiye benzer üçüncü bir sınıflandırma da Suonuuti (2001) tarafından yapılmıştır.

Suonuuti (2001) *Guide to Terminology* adlı çalışmasında kavramı *genel kavram* ve *tekil kavram* (İng. single concept) olarak ikiye ayırmıştır. Suonuuti için (2001) *genel kavram* “nesnelerdeki ortak özelliklerin” kavramda yer alması iken *tekil kavram* ise “tek bir nesneyi” karşılar (2001: 12). “Pratik amaçlar doğrultusunda kavram sistemleri ve kavram arasındaki” ilişkiyi de *genel* (İng. generic), *parçalı* (İng. partitive) ve *ilişkisel* (İng. associative) olarak üçe ayırır (2001: 14). Kavramlar, kavram sistemindeki ilişkilerin, ilişkisel nesne özelliklerinin toplamından oluştuğunu belirtmektedir (2001: 14).

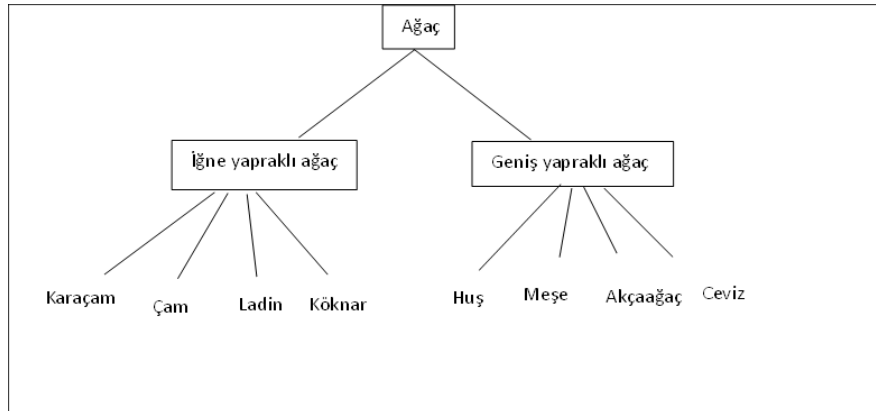
¹⁹ COTSOES, terminoloji alanında çalışma yürüten kuruluştur. 1982 yılında Bern'de faaliyetlerine başlamıştır. COTSOES 22 farklı ülkeden üyelere sahiptir. Çeviri, tercüme, terminoloji ve dil teknolojisi konularında araştırma yapmaktadır (COTSOES, 2002: 6-9).

Şekil 4. İki Tek Boyutlu Genel Kavram Sistemi (Suonuuti, 2001: 15)

Şekil 4.'teki genel kavram sistemini daha kesin bir şekilde anlamak için kavram ilişkilerini irdelemek gerekmektedir. Çünkü kavramlar ifade edilen diğer kavramlarla birbirlerine bağlı ilişkileri gösterirken ilişkiler arasında da anlam karmaşasına sebep olmaktadır.

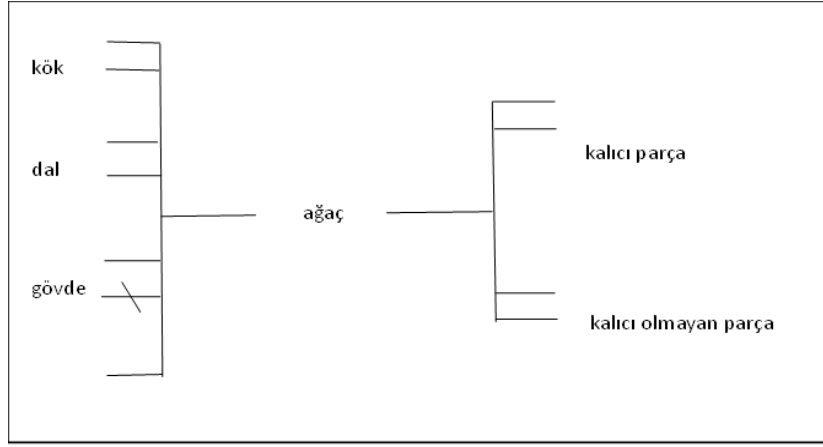
Suonuuti için (2001) nesnelar kümesi (a) ve (b) şekildeki ağaç örneği ile açıklanabilir. Alt kavramın (ışık isteyen ağaç, ışık istemeyen ağaç, yaprak döken ağaç, yaprak dökmeyen ağaç) uzanımı üst kavramdır. Ayrıca nesneların kavram ilişkilerinde ağacın alt kavramlarında (ışık isteyen ağaç, ışık istemeyen ağaç, yaprak döken ağaç, yaprak dökmeyen ağaç) benzerlikler veya farklılıklar olabilmektedir. Bütünü oluşturan üst kavram, bütünün parçası ise alt kavramdır. Alt kavram, nesneların özellikleri hakkında bilgi içermektedir. Üst kavram, alt kavramdan daha geniş uzanım ilişkisinin olduğunu göstermektedir (Suonuuti, 2001: 14-17).

Şekil 5. İlişkisel Kavram Sistemi (Suonuuti, 2001: 15)

Suonuuti (2001) genel kavramın (ağaç kavramının) altında, çeşitli (iğne yapraklı ağaç, geniş yapraklı ağaç) anlamsal özelliklere göre özel kavram kategorilerine yer vermiştir. Özel kavramlar (iğne yapraklı ağaç, geniş yapraklı ağaç) bütünü işaret eden genel kavramın alt kavramını oluşturmaktadır. Özel kavram da esasen alt kavramlardan oluşan bir üst kavramdır. Özel kavram, alt kavramlar (karaçam, çam, ladin vb.), iğne yapraklı ağaç ve geniş yapraklı ağaç sınıflandırmasının özelliklerine göre üst kavramın, alt kavramlarını parçalara ayrılarak, bilgi

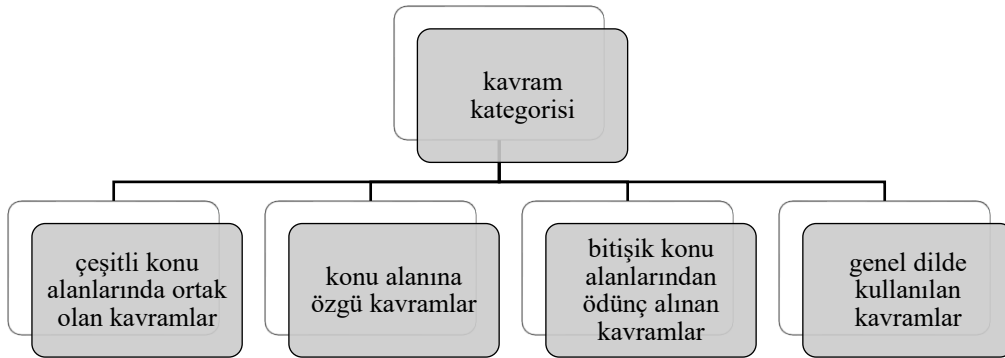
sınıfına mantıksal bir akıl yürütme yolu da oluşturmaktadır. Kavramların kendi arasındaki ilişki, kavram sistemindeki bütünün parçaları ile ilgilidir. Şekil 5.'te de görüldüğü gibi kavramlar birden fazla alt kavram birimlerine ayrılmaktadır (2001: 15).

Şekil 6. Çok Boyutlu Parçalı Kavram Sistemi (Suonuuti, 2001: 18)

Şekil 6.'da parçalı kavram sistemi, üst kavramın bütünü olan ağacın parçalarıyla (kök, dal, gövde gibi) ilişkili, birer dizi halinde parçalı alt birimlerden oluşur. Şekil 6.'daki parçalı kavram sistemindeki üst kavram olan ağacın kalıcı ve kalıcı olmayan parçaları benzerlik ya da farklılık bakımından ilişki içindedir (Suonuuti, 2001: 17).

Ayrıca Suonuuti (2001) kategorik bakımdan kavramları konularına göre dört başlığa ayırmıştır. Suonuuti'ye göre (2001: 35) kavram kategorileri, kavramın hangi türe dahil edilip veya edilmeyeceğinin belirlenmesine yardımcı olmaktadır.

Şekil 7. Kavram Kategorisi (Suonuuti, 2001)²⁰

Hem felsefe hem mantık hem de dilbilim alanyazınında araştırmacılar kavramları kategorize ederken farklı yöntemler izlemişlerdir. Bu noktada kavramları bütüncül olarak *genel* ve *özel kavram* ayrımı ile sınıflandırmak mümkündür.

²⁰ Suonuuti'den (2001: 35) görselleştirilmiştir.

2. Sözcük Nedir?

Dilbilimciler tarafından geçmişten günümüze *sözcük* (İng. word) çalışmaları anlambilimsel, sözlükbilimsel, sözcükbilimsel temelli olsa da sözcük çoğunlukla biçimbilimsel bakış açısıyla ele alınmıştır. Biçimbilimsel bağlamda *sözcükbirim*²¹ (İng. lexeme, lexical item) olarak da adlandırılan sözcükler, dilbilgisinin temel kavramlarından biridir (Kamacı Gencer, 2021: 194).

Sözcükler dilbilimin tüm alanlarında temel unsur olarak yer aldığı için akademik çalışmalarda ve başvuru kaynaklarında farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Dilde “bildirişme” dizgesi olan sözcük, Antik Çağ dönemlerinden bu yana üzerinde inceleme yapılan unsur olarak değerlendirilmektedir (Aksan, 1987: 17). Aksan’a göre Antik Çağ filozoflarından olan Aristoteles (MÖ 384-322) sözcüğü, “en küçük anlamlı” unsur olarak kabul etmektedir (Aksan, 1987: 17-18). Bir Antik Çağ filozofu olan Platon (MÖ 427-348) ise *Kratylos* adlı çalışmasında sözcükler ile nesnelere arasında ses bağlamında uygunluğun olduğunu belirtmiştir (Aksan, 1987: 22).

17. yüzyılda dilbilimci Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) sözcüklerin bazı “işaretlerden” meydana geldiğini, zihni düşünmeye yönlendirenin bu işaretler olduğunu ve “nesnelere yerine de işaretlerin” konulduğunu ifade etmiştir (Aksan, 1987: 22). Böylelikle sözcüğün dil ve düşünce arasında köprü kurduğu söylenebilir.

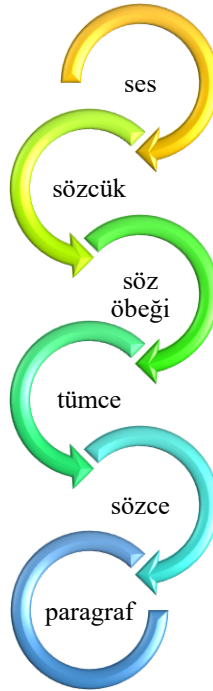
Dilbilimci Saussure (1857-1913) yapısalcılık öğretisi düzleminde sözcüğü “dilsel belirti” olarak ele almıştır (Saussure, 1985: 17). Saussure (1985) için *dil* (language) ve *söz* (parole) biçiminin birleşimi sonucunda sözcük anlamlı hale gelmektedir (Saussure, 1985: 16-17). Saussure'e göre (1985) sözcüklerin söylemde belirtilmesi ve ortaya konulması son derece imkansızdır. Ancak kavramın sözcüklere bağlı olarak açıklandığını sözcükler sayesinde dile getirildiğini vurgulamıştır (1985: 16-17). Yalnız Saussure (1985) “olguları tanımlamak için sözcüklerden yola çıkmanın” yanlış bir metot olduğunu öne sürmüştür (Saussure, 1985: 16). Bu doğrultuda Saussure olgular ile sözcüklerin ayrımını açıklayarak, sözcüklerin değil olguların tanımını yapmıştır.

“Söz bireysel bir istenç ve anlık edimidir. Bu edimde: 1. Konuşan bireyin, kişisel düşüncesini anlatmak için dil düzgüsünü kullanmasını sağlayan birleşimleri; 2. Bu birleşimleri dışa iletmesini sağlayan anlamsal-fiziksel düzeneği birbirinden ayırmak gerekir” (Saussure, 1985: 16).

²¹ Vardar ise *sözcük* terimine karşılık *sözlüksel birim* terimini kullanmıştır (2005: 19).

Geleneksel dilbilgisinin "en gözde birimi olan" sözcükler, Lyons (1983: 178) için seslerin bağlaşımı yoluyla oluşan dilbilgisel birimlerdir (1983: 56). Sözcükler, farklı anlamlar barındırabilen (1983: 56) "soyut varlıklar"dır (1983: 69). Kazazoğlu (2009) da sözcüğün, sözlük anlamından başka bir de biçimsel anlamından yani "tümcedeki öteki sözcüklerle olan anlam ilişkisinden" söz etmiştir (2009: 17). Bu bakımdan söz konusu tanım Kazazoğlu'na göre bazı sözcükler için geçerli olmadığını açıklamıştır (2009: 17) (ör. terim sözcük ama tümce de anlamlı ve sınırlıdır).

Erkman Akerson (2007) sözcükleri anlamlı en küçük öge olarak tanımlasa da sözcükler tümceyle birlikte bir bütün olarak anlamlı hale gelmektedir. Yani dilin yapısında seslerden sözcük, sözcüklerden öbek, öbeklerden tümce, tümcelerden sözce, sözcülerden de paragraflar oluşmaktadır (ses<öbek<sözcük<tümce<sözce<paragraf). Atabay vd. (1983: 15) de sözcüğü sözlü ve yazılı ayrımı eşliğinde ele alırken, sözcüğü sözlü dilin yazıya geçirilmesi esnasında kullanılan ve seslerden oluşan birim olarak tanımlarlar.

Şekil 8. Dil yapısında sözcüğün düzlem boyutu

Aksan (1987) sözcük hakkında ortak tanım görüşüne varılmadığını belirtse de sözcük için üzerinde uzlaşılabilir tanım yapmak mümkündür. Bu doğrultuda dilbilimsel ve dilbilgisel bağlamda sözcük, *fiziksel dünyayı anlamlandıran, iletişim dizgesi olarak nesne-kavram arasındaki ilişki kurarak kavramları somutlaştıran, seslerin birleşimi ile oluşan, anlamlı en temel dilsel birim/işarettir.*

3. Terim Nedir?

Terim (Lat. *terminus*, Ar. *Istilah*, Rus. *Termin*, İng. *term*, Fr. *terme*) “sınırlılık, son” anlamına gelen Latince *terminus* kökünden türemiştir (Özdemir 1973: 17; Dilâçar, 1982: 147-148; Göktolga, 2004: 108; Akşehirli, 2008; Zülfikar 2011: 20; Minsafina, 2020). “Genel ve sıradan sözcüklerden başka” anlamına gelen terim, Türkçede Cumhuriyet dönemindeki dilde sadeleşme hareketine kadar *istilah* sözcüğü ile karşılanmıştır (Pilav, 2008: 268; Kazazoğlu, 2009; Zülfikar 2011: 20). Türkçe terim sözcüğü Latince “terminus” sözcüğüne benzetilerek türetilmiş; “derlemek, toplamak, bir araya getirmek, derli toplu kılmak” eylemlerinin eski biçimi “ter- (der-)” eylemine “-im” biçimbirimi getirilerek türetilmiştir (Göktolga, 2004: 108; Pilav, 2008: 268; Kazazoğlu, 2009; Zülfikar 2011: 20).

Terim üzerine araştırmacıların ifade ettiklerinden farklı olarak çeşitli sözlüklerde de maddebaşı olarak terim benzer biçimlerde tanımlanmıştır. Terim sözcüğü için Demir ve Acar’ın (1997: 220) *Sosyal Bilimler Sözlüğü*’nde, Hançerlioğlu’nun (1979: 382-383) *Felsefe Sözlüğü*’nde, Çotuksöken’in (1992: 186) *Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü*’nde, TDK’nin (2011: 2330-2331) *Türkçe Sözlüğü*’nde ve TÜBA’nın (2011: 1128) *Türkçe Bilim Terim Sözlüğü*’nde *istilah* sözcüğüne karşılık “özel anlamları karşılayan”, “belirli bir alana ait” olan ve “uzmanlaşmış kişilerin kullanımı” şeklinde tanımlamalar yapılmıştır. Bu sözlüklerden farklı olarak Kocatürk’ün (1986) *Açıklamalı Tıp Terimler Sözlüğü* adlı çalışmasında *terim* sözcüğü Latince *terminus* kökünden yola çıkarak “sınır son” anlamında kullanılmıştır (1986: 765).

3.1. Terim Tanımlarının Temel Bileşenleri

Her araştırmacının kendine ait bir terim açıklaması vardır. Bu açıklamalar terimler hakkında genel düşünce içermekle birlikte terimlerin özelliklerini de ayırtmaktadır. Alanyazınındaki terim tanımlarını incelediğimizde öncelikli olarak terimlerin **kavramsal, anlamsal, biçimsel, bilimsel ve iletişimsel özellikler** bakımından tanımlandığını görebilmekteyiz.

Şekil 9. Terim Tanımının Temel Bileşenleri

Terimlerin **kavramsal özellikleri** bağlamında Özdemir (1973: 11) olmak üzere birçok araştırmacı için (Dilâçar, 1982: 143; Tarikdaroglu, 1994; Cabré, 1999: 39; COTSOES, 2002: 14; Kageura, 2002: 30; Özkul, 2003: 238; Şahin, 2006: 124-125; Alberts, 2006²²; Pilav, 2008: 268; Kültürel, 2009: 2379; Daşkiran, 2010; Zülfikar, 2011: 20; Yavuz ve Gürlek, 2012: 3237; Kahraman, 2017: 138; Minsafina, 2020; Salgado, 2021) terimler, “özel kavramları karşılayan” sözcükler olarak tanımlanmaktadır. Terim, belirli bilim alanındaki “kavramların adları” olarak nitelendirilmektedir (Kahraman²³, 2017: 138; Minsafina, 2020; Salgado, 2021).

Kimi araştırmacılar da (Göktolga, 2004: 103; Koçak, 2005) belirli bir “bilgi” alanına ait özel “kavramları adlandıran” sözcük olarak terimi tanımlamaktadır. Felber (1984: 2) ve Koçak (2005) terim tanımı için belli bir alana ait sözcüğü karşılayan “geleneksel sembol” karşılığını kullanırlar. COTSOES’e göre (2002) terim, “fiziksel” ve “soyut nesnelere” tanımlanmasını sağlayan özel tanımlardır (COTSOES, 2002: 13). Başkan’a göre (1974) terim, “özet tanım” niteliği taşımaktadır (Başkan, 1974: 173).

Terimlerin kavramsal özelliğini ön plana çıkaran araştırmacılardan Kageura (2002:10-30) ve Minsafina (2020), terimleri belirli alan içinde kullanılan sözcükleri temsil eden “sözlüksel ve bireysel bir birim” olarak tanımlarlar. Kageura (2002: 12) ve Antia (2000: XV) için terimler, kavramsal özelliğe ve somut bir gerçekliğe sahip olması bakımından da belirli alanlardaki iletişimi sağlayan “işlevsel sözcük öğeleri”dir.

Cabré (1999: 82) ve Felber (1984: 2) terimlerin, biçimbilimsel, anlambilimsel ve işlevsel olmak üzere üç açıdan da incelenebileceğini belirtmektedirler. Cabré (1999: 80-82) işlevsel açıdan dilbilgisel kategorilerin “dilsel ortamda dağıtım halindeki söylemde terimler ile birlikte bulunduğunu ifade eder. Cabré’nin (1999) ile benzer biçimde Alekseeva (1998: 15-32)

²²Alberts, M. (2006). Lexicography and Terminography. http://www.termnet.org/english/projects/Train_Presentations.Php adresinden 27 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

²³ Kahraman (2017) *terim* sözcüğü karşılık *terim söz* terimini kullanmıştır.

Alekseeva (1998) kavramsal, anlamsal ve biçimsel özelliklerini içerisinde bulunduran ve anlamsal yoğunlaşmaya sahip olan terimleri bilişsel ve dilsel birim olarak tanımlamaktadır. Alekseeva (1998: 10) terimleri sadece çok boyutlu değil aynı zamanda “çelişkili çalışma nesnesi” olarak da değerlendirmektedir.

Terimlerin anlamsal özellikleri bağlamında Zülfikar (2011: 20) başta olmak üzere birçok araştırmacı için (Özdemir,1973: 11; Başkan, 1974: 173; Cabré, 1994: 590-595; Şahin, 2006: 124-125; Kageura, 2002: 14; Pilav, 2008: 268; Kazazoğlu, 2009; Ergenekon, 2015; Karaman, 2017: 93; Minsafina, 2020) terimlerin anlamları “dar”, “sabit”, “açık” ve “kesin”dir. Zülfikar, (2011) terimlerin “açık” ve “kesin” olmasına rağmen tanımlarının dinamik olmasının tartışmaya neden olduğunu ifade eder (Zülfikar, 2011: 20). Cabré (1994: 590-593) ise terimi, tanımlarken “anamlı anlam” ve sadece “özel bir alana ait” sözcük ifadelerini kullanır. Birçok araştırmacı için (Özdemir, 1973: 11; Cabré, 1999: 39; Kageura, 2002: 12; Özkul, 2003: 238; Koçak, 2005; Şahin, 2006: 126; Alberts, 2006; Pilav, 2008: 268; Akşehirli, 2008: 61-62; Zülfikar, 2011: 20) terim, anlamları kişiden kişiye değişmeyen özel sözcüklerdir. Bu bağlamda terimler tek ve özel anlamlı sözcüklerdir (Özdemir, 1973: 11; Akşehirli, 2008; Kazazoğlu, 2009; Daşkiran, 2010; Yavuz ve Gürlek, 2012: 3235; Ergenekon, 2015; Minsafina, 2020). Akşehirli (2008: 158) bir terimin tek anlamlı olduğu için tek tanımının olması gerektiğini ifade eder. Anlamsal bağlamda terimler gösterenleri tek, anlamları sıkıştırılmış olarak da tanımlanmaktadır (Pilav, 2008: 268; Kazazoğlu, 2009).

Terimlerin biçimsel özellikleri çerçevesinde Alekseeva (1998) terimlerin tanımlarının dinamikliği bağlamında üç ana unsurdan bahseder. Bu ana unsurlar “ikincil, uzlaşımsal ve dilsel işaretler”dir (Alekseeva, 1998: 42). Biçimsel bağlamda terimler sözcüklerdir (Özdemir, 1973: 11; Cabré, 1994: 596; Cabré, 1999: 82; Alberts, 2006). Bu özellik doğrultusunda Cabré, (1999: 84) terimleri biçimsel olarak sözcükler gibi en küçük parçalara ayrılabilen birim olarak tanımlar. Karaman (2017: 93) da terimlerin, “sözcük”, “tamlama” ve “sembollerden” oluşabileceğini ifade eder.

Terimlerin bilimsel özellikleri bağlamında birçok araştırmacı (Özdemir, 1973: 11; Dilâçar, 1982: 143; Felber, 1984: 2; Cabré,1994: 590-593; Tarikdaroğlu, 1994; Timurtaş, 1996: 317; COTSOES, 2002: 14; Kageura, 2002: 14; Özkul, 2003: 238; Göktolga, 2004: 103; Koçak, 2005; Alberts, 2006; Şahin, 2006: 124-125; Kültürel, 2009: 2379; Kazazoğlu, 2009; Daşkiran, 2010; Zülfikar, 2011: 20; Yavuz ve Gürlek, 2012: 3235; Kahraman, 2017: 138; ISO'dan akt. Karaman, 2017: 93; Minsafina, 2020; Salgado, 2021) için terim, belirli bir bilim alanına ait

sözcüklerdir. Dilbilimsel alan sözcükleri olarak terimler özel konu alanlarındaki nesnelere de kapsamaktadır (Dilâçar, 1982: 143; Ergenekon, 2015: 17; Minsafina, 2020).

Başta Özdemir (1973:11) olmak üzere birçok araştırmacı için (Dilâçar, 1982: 143; Cabré, 1994: 59; Alekseeva, 1998: 26-27; Cabré, 1999: 39; Göktolga, 2004: 103; Koçak, 2005; Şahin, 2006: 124-125; Akşehirli, 2008: 67; Pilav, 2008: 268; Kültürel, 2009: 2379; Kazazoğlu, 2009; Zülfikar, 2011: 20; Yavuz ve Gürlek, 2012: 3235; Kahraman, 2017: 138; Minsafina, 2020) terim, “uzmanlaşmış” kişiler tarafından kullanılmaktadır. Timurtaş (1996: 317) terimi, bilim alanlarında belirli “zümre” arasında kullanılan sözcükler şeklinde tanımlarken; kimi araştırmacılar (Tural, 2002: 62; Göktolga, 2004: 103; Kazazoğlu, 2009; Minsafina, 2020) terimi belirli bir alanlarda (bilgi, bilim, iş kolu vs.) uzmanlaşmış kişilerin “kendine özgü” kullanımına sahip “yapılanma yoluyla” elde edilen “tanımlanmış” sözcük veya bir alana özgü “özel tanım” kazanmış “anahtar kavramların genel adı” olarak açıklar. Terimlerin genel veya günlük konuşma dilinin sözcükleri olarak görülmemesi, terimlerin belirli bir alanda kullanılan sözcükler olması ile ilgilidir (Özdemir, 1973: 12; Cabré, 1994: 591; Cabré, 1999: 80; Akşehirli, 2008: 67; Pilav, 2008: 268).

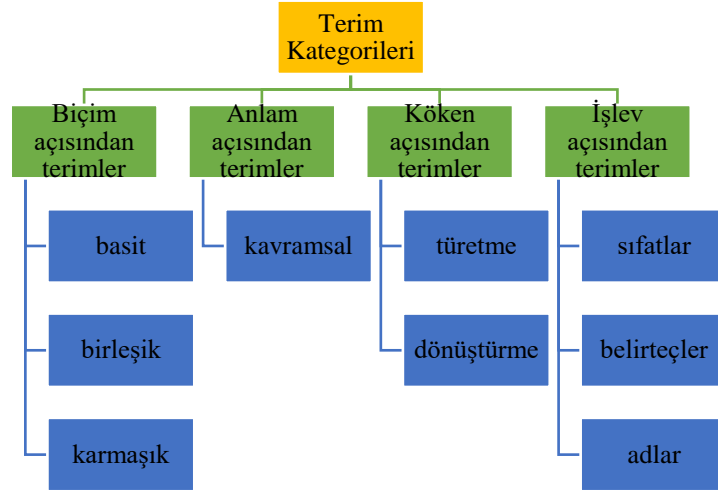
Terimlerin iletişimsel özellikleri bağlamında araştırmacılar (Özdemir, 1973: 11; COTSOES, 2002: 16; Koçak, 2005; Akşehirli, 2008: 67; Alberts, 2006; Zülfikar, 2011: 20; Şahin, 2006: 124-126; Pilav, 2008: 268; Kültürel, 2009: 2379; Kazazoğlu, 2009; Yavuz ve Gürlek, 2012: 3235; Minsafina, 2020; Salgado, 2021) için terimler, belirli bir bilim alanında uzmanlaşmış kişiler arasında “iletişimi sağlamak” üzere kullanılmaktadır. Ancak Sert (2021) terimlerin, sadece uzmanlar arasındaki iletişimi sağlamak amacıyla kullanılmadığını, “verilerin bilgiye dönüşmesinde” de etkin rol oynadıklarını belirtmektedir (2021: 63).

Alanyazınındaki terim tanımlamalarından yola çıkarak terimi *belirli bir bilimsel disipline ait özel kavramları karşılayan; kesin, sınırlı, tek ve nesnel anlama sahip; uzmanlar arasındaki iletişimi sağlayan bilişsel, dilsel ve kültürel (toplumsal) birimler* olarak tanımlamak mümkündür.

3.2. Terim Çeşitleri

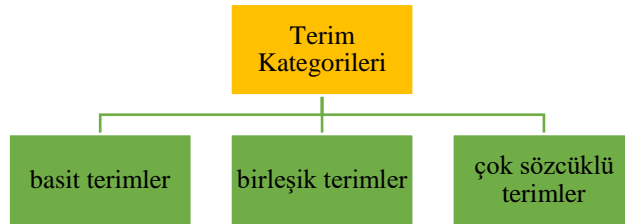
Terimler hem içerik bakımından hem de biçim bakımından çeşitli kategorilere ayrılmaktadırlar. Terimler içerikleri bakımından diğer sözcüklerle ilişki içerisindedir. Bu ilişki, terimlerin çeşitli gruplara ayrılmasını sağlayan “dilsel-gösterge” birimi olmasından kaynaklanmaktadır (Ergenekon, 2015: 66). Terimlerin “tanımlayıcı gösterge” olarak anlamlandırılması onların çeşitliliğini de beraberinde getirmektedir (2015: 66).

Biçimsel bağlamda Sager (1990), *A Practical Course in Terminology Processing* adlı çalışmasında terimleri ilişkilerine göre “geniş terim”, “dar terim” ve “terimin sembolik temsilleri” şeklinde üçe ayırmaktadır (1990: 41). Cabré (1999: 85-88) ise **biçimsel** açıdan terimleri “basit”, “birleşik” ve “karmaşık” terimlere; **anlamsal** açıdan “kavramsal” terimlere; **köken** açısından “türetme” ve “dönüştürme” terimlerine; **işlevsel** açıdan da “sıfatlar, belirteçler ve adlar”a ayırmıştır.

Şekil 10. Terim Kategorisi (Cabré, 1999)²⁴

Terim türlerini sınıflandıran bir diğer araştırmacı Suonuuti (2001: 31), *Guide to Terminology* adlı çalışmasında biçimbilimsel açıdan terimleri “basit”, “birleşik” ve “çok sözcüklü” olarak ele almıştır.

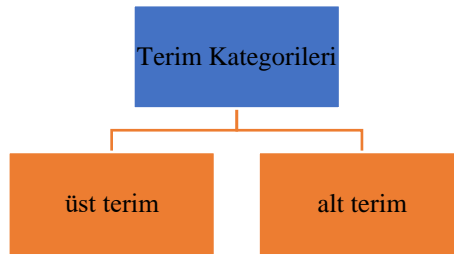
Şekil 11. Terim Kategorisi (Suonuuti, 2001)²⁵

Suonuuti (2001) tarafından yapılan sınıflandırmayla benzer şekilde Antia (2000) da *Terminology and Language Planning: An Alternative Framework of Practice and Discourse* adlı çalışmasında biçimbilimsel bağlamda terim türlerini ele almıştır. Antia (2000: 158-159) terimleri “tek birimli terim” (İng. single-unit) ve “çok birimli terim” (İng. multi-unit) olarak ikiye ayırmıştır.

²⁴ Cabré'den (1999: 85-88) görselleştirilmiştir.

²⁵ Suonuuti'den (2001: 31) görselleştirilmiştir.

Pavel ve Diane (2001: 117) ise anlamsal bakımdan terimleri *Handbook of Terminology* adlı çalışmada “alt terim” (İng. subordinate term) ve “üst terim” (İng. superordinate term) olarak iki tür terim çeşidinden bahsetmiştir. Pavel ve Diane'e göre (2001: 117) alt terim²⁶ anlamsal alanı hem “kendisini kapsayan” hem de “kendisinden geniş” alanı kapsayan ve diğer terimler ile ilişkili olan terim türüdür (ör. *gül* sözcüğü *alt terim* olarak hem kendisini kapsar hem de kendisinden geniş anlamda kullanılan *çiçek* sözcüğüyle ilişki içinde bulunur). Pavel ve Diane (2001) üst terimi²⁷ ise anlamsal bakımdan daha sınırlı biçimde diğer terimlerle ilişki kuran terimler olarak açıklamaktadır (2001: 117) (ör. *çiçek* sözcüğü genel bir üst terim olarak sadece alt terimlere bölünür ve diğer terimlerle de ilişkilidir).

Şekil 12. Terim Kategorisi (Pavel ve Diane, 2001)²⁸

Bilimsel bağlamda kullanılan terimleri, Cabré (1994: 595) *Terminologie et dictionnaires* adlı çalışmasında tematik bağlamda ikiye ayırmıştır. Bunlar hem uzmanlık alanına hem de gündelik yaşam alanında kullanılan terimlerle (ör. dil, basınç, dünya gibi) ile sadece bilimsel alanda kullanılan (ör. kiplik, pi sayısı, krater gibi) terimlerdir.

Ergenekon (2015: 66-68) *Rus ve Türk Dillerinde Dilbilimsel Terminolojinin Karşılaştırmalı Analizi* adlı çalışmasında kullanımlarına göre terimleri “evrensel”, “benzersiz” ve “kavramsal” olarak üçe ayırır. Evrensel terimler, “tüm dillerde” var olan “genel” sınıflandırmaları ifade ederken benzersiz terimler, belirli bölgelere ait “ulusal geleneklerin etkisinde” kalarak başka yerlerde kullanılmayan terimlerdir. Kavramsal terim ise “yazarların” kullandığı terim türüdür (2015: 66-68).

Kullanım alanlarına göre başka bir terim sınıflandırması yapan Başkan (1974: 174-175) *Terimlerde Özleşme Sorunları* adlı çalışmasında “açık” ve “örtük” terimlerden bahsetmektedir. Başkan (1974) terimleri, belirli alanlar içerisinde “bilgi, ilgi ve uğraş” kategorileri olmak üzere anlamsal bakımdan sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma “sıradan sözcüklerle” oluşturulan yeni

²⁶ Pavel ve Diane (2001) *alt terim* sözcüğüne karşılık *hyponym* terimini vermiştir.

²⁷ Pavel ve Diane (2001) *üst terim* sözcüğüne karşılık *hyperonym* ve *hypernym* terimlerini vermiştir.

²⁸ Pavel ve Diane'den (2001: 117) görselleştirilmiştir.

terimlere ve sözcüklerin tanım açıklamalarının daha kesin anlamlar içermesi sonucunda *terimleşmesi* biçiminde ortaya çıkmıştır. Yani her sözcük potansiyel bir terimdir.

Dilâçar (1982) ise *Terim Nedir?* adlı çalışmasında terim çeşidi olarak düşünülen açık terim²⁹ sınıflandırmasının tanımlanamayacağını ileri sürmüştür. Dilâçar (1982: 146) terimlerin “bilim inceliği üzerine” oluştuğunu ve “örtük terim”³⁰ olarak kullanıldığını “açık terim”³¹ şeklinde bulunmadığını belirtmiştir. Çünkü Dilâçar (1982) terimin açıklık özelliği olmadığını, kullanılan sözcüğün anlamının özelliği olduğunu ifade etmiştir (ör. *erimek* terimi ısı vasıtasıyla sıvı haline geldiğinde açık terim; sadece sıvı haline gelmek şeklinde örtük terimdir).

4. Kavram, Sözcük ve Terim Arasındaki İlişki

Kavram, sözcük ve terimlerin dilsel bağlamda nasıl ilişkilendirildiği, dilbilimciler ve terminologlar için önemli bir tartışma alanıdır. Araştırmacılar, bu unsurlar arasındaki ilişki ve birbirlerinden nasıl ayrıldıkları hususunda çeşitli görüşler belirtmişlerdir. Bu araştırmacılarından biri olan Felber (1984: 107), terim ve kavramların birbiriyle ilişkili olduğunu, anlam alanları bakımından sözcüklere bağlı olduğunu ve bu unsurların bir dizge oluşturduğunu ifade eder.

Saussure (1985), kavram, terim ve sözcük ilişkisini çok yönlü bir biçimde değerlendirmiştir. Dilsel gösterge³² için sözcük terimini kullanırken, sözcüğün kavramla, yani gösterilenle işaretlendiğini belirtir. Gösteren ise konuşma (seslenme bağlamında) ve yazma (duyma bağlamında) sürecinde işaretlenir. Bu sürecin sonucunda, göstergeyi işaret eden terimin oluştuğunu söyler (1985: 71-72).

Alekseeva (1998: 31) için terim ve sözcükler arasındaki bağlantı karmaşık durumdadır. Terimler ne aynı ne de farklı nesnelere tanımlanabilir. Terim ve sözcükler arasındaki “türetimlilik ilkesi” bu noktada önemlidir. Alekseeva'ya göre (1998) sözcük birincil, terim ikincil türetimdir. Terimler, sözcükler olarak anlaşılabilirler. Dilsel bağlamda terim, “gösterge” olarak “gerçekliği inşa etmenin aracı”dır (1998: 32).

Suonuuti'ye göre (2001: 13) terim, tanım, kavram ve nesnelere, dil-dışı dünyadaki “soyut olgular” ya da “somut olgular”ı içermektedir. Bunlar dildeki açıklamalarda sözcükler olabilmektedir. Düzlem, kavramla ilgili olan bütün alan ve ilişkiyi oluşturmaktadır. Düzlemin

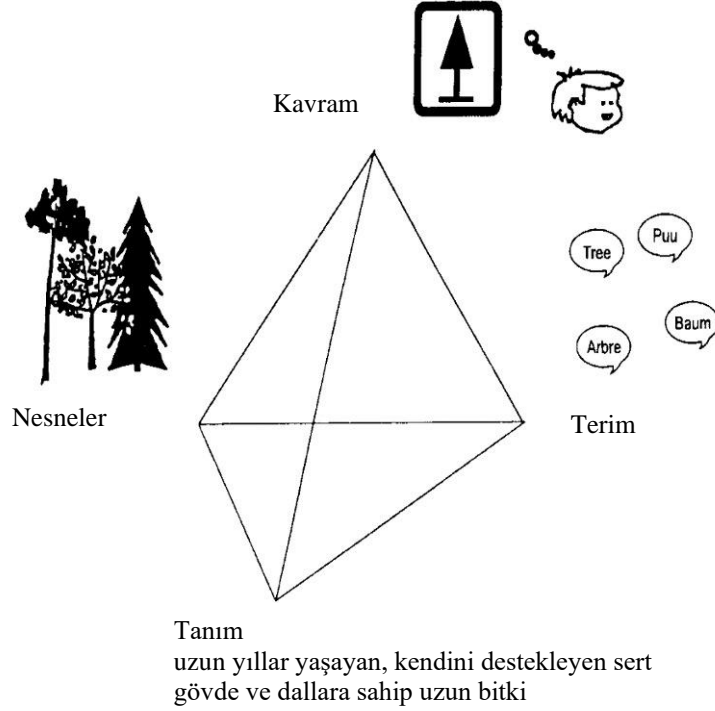
²⁹ Bu çalışmada *konnotasyon* terimi yerine *açık terim* sözcüğü kullanılmıştır.

³⁰ Dilâçar (1982) *örtük terim* sözcüğü yerine *denotasyon* terimini kullanmayı tercih etmiştir.

³¹ Dilâçar (1982) *açık terim* sözcüğü yerine *konnotasyon* terimini kullanmayı tercih etmiştir.

³² Saussure (1985) *gösterge* sözcüğüne karşılık *sign* terimini; *kavram* yerine *gösterilen* sözcüğü, *duyma* ve *seslenme* için kullandığı *işitim* terimi yerine de *gösteren* sözcüğünü kullanmayı tercih etmiştir.

üst noktasındaki kavram “zihinsel yapı” olarak soyutlamaya karşılık gelirken (ağaç); terim ise kavramın oluşturduğu soyut nesneyi anlamlandırmak ve ifade etmek için oluşmaktadır (Suonuuti, 2001: 12-13). Tanımlar ise kavramlar arasındaki açıklama bağına kurabilmek amacıyla kullanılır. İletişim halindeyken terimlere ihtiyaç duyulur. Yani terimler de sözcükler gibi iletişimi sağlamak için kullanılmaktadır. Sadece kullanım alanlarına göre farklılık göstermektedirler.

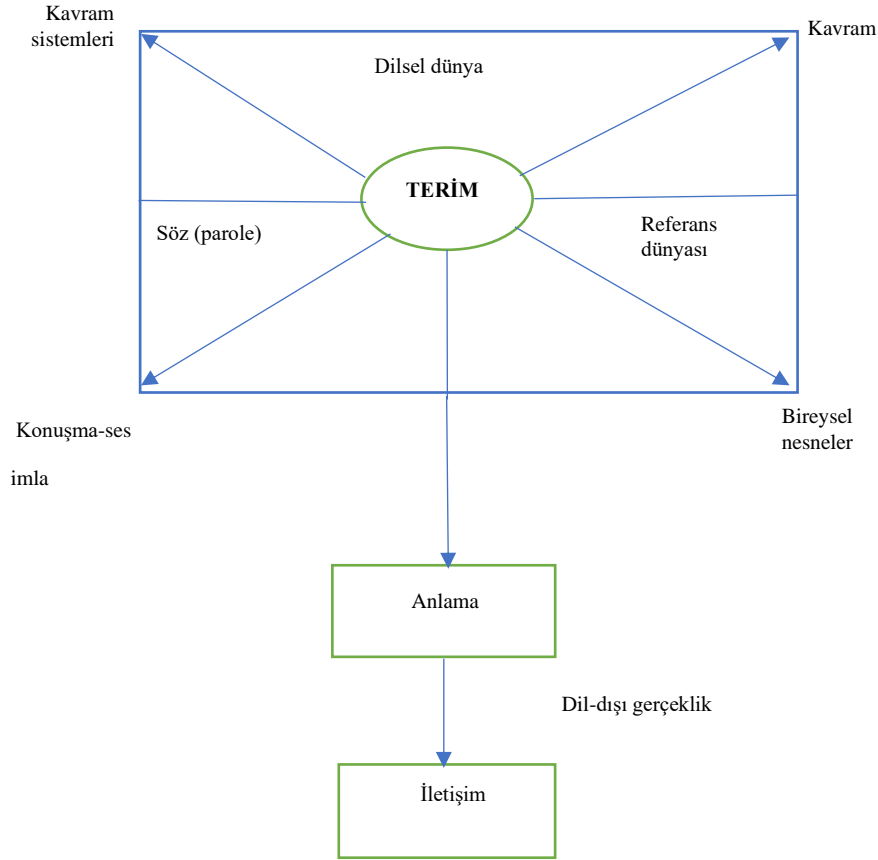

Şekil 13. Nesne, Kavram, Tanım ve Terim Arasındaki İlişkileri (Suonuuti, 2001: 13)

Terimler dilsel bağlamda tanım alanları ile kavramlar arasında bağ kurmaktadır. Terim tanım arasında farklılık olduğu gibi terim ve sözcük arasında da farklılık mevcuttur. Var olan terim açıklamalarının tanımsal nitelik gösterdiği gözden kaçırılmamalıdır. Terim, sözcük ve kavram arasındaki farklılık, kullandığımız sözcüklerin alanına göre değişmektedir. Terim ve tanımın içeriği değişmezken, sözcükler değişiklik gösterebilmektedir. Ayrıca sözcükler daha geniş kullanım alanlarına sahipken, terimlerin kullanım alanları sınırlıdır (Akşehirli, 2008: 61-62-67) (ör. *ahşap*, *tezgâh*, *testere* sözcükleri *marangozluk* alanında birer terim olarak kullanılmaktadır).

Packeiser (2009: 44), *The General Theory of Terminology: A Literature Review and a Critical Discussion* adlı çalışmasında, terimin sözcükler arasındaki ilişkisini dilsel bağlamda incelemiştir. Terimlerin önemi, sadece tek başlarına değil, kavramlar ve sözcükler arasında oluşturdukları ilişki düzleminde değer kazanmaktadır. Terimler, zihinsel unsur olarak

kavramlarla bilgisel bir köprü kurarak iletişimi sağlamaktadır. Anlama dil-dışı gerçekliği aktarma da araç durumundadır.

Şekil 14. Dikdörtgen Sözcük Modelinde Terimlerin Koordinasyon İşlevi (Packer, 2009: 44)

Kavram, sözcük ve terimler birbirleri ile ilişki içerisinde bulunsalar da aralarında ayrımlar söz konusudur. Terimin sözcükten farkını ifade eden Hançerlioğlu (1979: 382-383), sözcüklerin günlük dilde kullanılmakta olduğunu, terimin ise tek anlamlı olup gündelik dildeki sözcükleri içermediğini belirtir. Hançerlioğlu (1979) için sözcükler terimleştiği zaman hangi alanda terimleşirse o alana ait tek anlamlı özel amaçlı sözcüklere yani terimlere dönüşmektedirler. Terim ile sözcüğün alan sınırlarını doğru biçimde çizmenin önemini vurgulayan Hançerlioğlu (1979) terim ile sözcüğü ayırma noktasında söz konusu sınırların bilinmesinin şart olduğunu dile getirir. Minsafina (2020: 19) da konuşma dilindeki sözcüklerin çok anlamlı olduğunu, bu sözcüklerin terim olarak kullanılması durumunda tek anlamlı birimlere dönüştüğünü belirtmiştir.

Minsafina (2020: 28-30) terim ve terim olmayan sözcükler arasındaki farklılıkları yedi farklı işlevle ele almıştır. Bu işlevler, "adlandırma işlevi", "bilgi aktarma işlevi", "genelleştirme işlevi", "içerik kesinliği işlevi", "sınırlayıcı işlev", "mantıksal işlev" ve "iletişim işlevi"dir.

Adlandırma işlevi terimlerin asıl özelliğidir. *Bilgi aktarma işlevi*, uzmanlaşmış kişilere terimlerin bilgi aktarmasıdır. *Genelleştirme işlevi*, terimlerin anlamlarının yaygınlaştırılmasıdır. *İçerik kesinliği işlevi*, terimin tanımla sınırlandırılmasıdır. *Sınırlayıcı işlev*, söz konusu terimin sadece ilgili disiplinde kullanılmasıdır. *Mantıksal işlev* bakımından terimler, somut gerçekliğin inşa edilmesinde kullanılmaktadırlar. *Özel iletişim işlevi* ise somut gerçekliğin inşasında belirli alanda uzmanlaşmış kişiler arasındaki iletişimi sağlama işlevidir.

Ergenekon (2015: 59-66), belirli bilim alanına ait birim olarak terimleri sözcüklerden ayırırken terimleri “kesinlik” ve “doğruluk” çerçevesinde "resmileşmiş" dilsel birimler olarak değerlendirmiştir. Sözcük ve terimler her ne kadar kesin sınırlarla birbirlerinden ayrılırlar da terimler sözcüklerden bağımsız değildir. Ancak Akşehirli (2008: 102) terimleri, sistematik olması bakımından diğer sözcüklerden ayırmaktadır. Terim, sözcük farkını ortaya koyan diğer bir araştırmacı Karaman (2017: 58), sözcükleri genel kitlelerin kullanımında var olan ve kullanım alanında sınırlama söz konusu olmayan birimler olarak tanımlarken, terimlerde bu durumun değiştiğini, terimlerin kullanımında bir sınırlamanın söz konusu olduğunu söyler.

Söz konusu araştırmaların ortak noktası, terimlerin kavram ve sözcüklerle iç içe olduğunu vurgulamalarıdır. Terimler esasen sözcükler olup belirli kullanım alanlarında özel anlamlar kazanmaktadırlar. Bu bağlamda terimler, kavramlarla doğrudan ilişkili olup, bilgi aktarma, sınırlama ve mantıksal işlev görme bakımından dil-dışı gerçekliği inşa ederek uzmanlar arasındaki iletişimi sağlamaktadırlar.

4. Sonuç

Bu çalışmada, kavram, sözcük ve terimlerin kökeni, tanımı, bileşenleri, kategorileri yanında kavram, sözcük ve terim arasındaki ilişkilere yönelik yaklaşımlar ile bu unsurlar arasındaki ilişkilerden doğan farklılıklar ele alınmıştır. Alanyazınındaki tanımlardan elde edilen tanım bileşenlerinden yola çıkarak, kavramın “şey”leri tanımlama, adlandırma veya sınıflandırmada kullanılan zihinsel, bilişsel ve düşünsel sürecin ürünü olan soyut tasarımlar olduğu sonucuna varılmıştır. Dilbilimsel ve dilbilgisel bağlamda, sözcüğün fiziksel dünyayı anlamlandıran ve iletişim dizgesi olarak nesne-kavram ilişkisini kurarak kavramları somutlaştıran, seslerin birleşimi ile oluşan, anlamlı en temel dilsel birim/işaret olduğu belirlenmiştir. Terim ise belirli bir bilimsel disipline ait özel kavramları karşılayan; kesin, sınırlı, tek ve nesnel anlama sahip; uzmanlar arasındaki iletişimi sağlayan bilişsel, dilsel ve kültürel (toplumsal) birimler olarak tanımlanmıştır.

Çalışmada ayrıca kavram, sözcük ve terimlerin dilsel bağlamda birbirleriyle olan ilişkileri ve birbirlerinden nasıl ayrıldıkları da açıklığa kavuşturulmuştur. Kavramlar soyut düşünsel süreçlerin ürünü olarak ortaya çıkarken, sözcükler bu kavramları somutlaştırarak iletişimi mümkün kılmakta, terimler ise belirli bilimsel disiplinlerdeki özel anlamları ifade ederek uzmanlar arasında etkin iletişimi sağlamaktadır. Bu ilişkiler ve tanımlamalar, dilin ve iletişimin temel yapı taşlarını oluşturmakta, dilsel ve bilişsel süreçlerin anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Dilin szvarlığında yer alan terimler, genel dil szvarlığında bulunan sözcüklerden farklıdır. Terimi diğer sözcüklerden ayıran nitelik sistematik ve bilimsel bir nitelik taşımasından kaynaklanmaktadır. Terim, belirli bir alanda kullanılan özel sözcükleri işaretlemektedir. Bu zel sözcükleri işaretleyen terim, kullanımı ve alanı bakımından diğer ögelerden (sözcük ve kavram bağlamında) ayrılmaktadır. Terim belirli bir aşama sonucunda kavram ve sözcüklerin özel bir alana ait olmasını sağlamaktadır.

Dilbilim, anlambilim, szckbilim ve terminoloji gibi alanlarda yapılan çalışmalar, kavram, sözcük ve terimlerin dil içindeki işlevlerini ve aralarındaki ilişkileri daha iyi anlamamıza yardımcı olmuştur. Kavramların zihinsel süreçlerle şekillendiği, sözcüklerin bu kavramları ifade ettiği ve terimlerin bilimsel bağlamlarda özel anlamlar kazandığı grlmştur. Bu bağlamda, terimlerin ve kavramların sözcüklerle olan bağlantıları ve dilsel yapılar içindeki yerleri, dilin etkin ve doğru kullanımında büyük önem taşımaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, kavram, sözcük ve terimlerin dilsel bağlamdaki rollerini ve aralarındaki ilişkileri ortaya koyarak, bu alanda yapılacak ileri araştırmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Dilin ve iletişimin temel yapı taşlarını oluşturan bu unsurların doğru anlaşılması ve tanımlanması hem akademik alanyazınına hem de pratik uygulamalara önemli katkılar sunacaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Yazar 1'in makaleye katkısı %50, Yazar 2'nin makaleye katkısı %50'dir.

Destek Beyanı

Araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Makalenin yazarları arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Aksan, D. (1987). *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi; Ana Çizgileriyle*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Akşehirli, S. (2008). *Edebiyat Öğretiminde Terim Sorunu*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Antia, B. E. (2000). *Terminology and Language Planning: An Alternative Framework of Practice and Discourse*. J. C.Sager (ed.), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Atabay vd. (1983). *Sözcük Türleri*. D. Aksan (ed.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Başkan, Ö. (1974). Terimlerde Özleşme Sorunu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 21(22), 173-184.

Cabré, M. T. (1994). Terminologie et dictionnaires. *Meta*, 39(4), 589- 597.

Cabré, M. T. (1999). *Terminology: Theory, Methods, and Applications*. Philadelphia & Amsterdam: John Benjamins.

Cevizci, A. (2000). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.

Condon, J. (1995). *Kelimelerin Büyülü Dünyası*. (Çev. Murat Çiftkaya), İstanbul: İnsan Yayınları.

COTSOES. (2002). *Recommendations for Terminology Work*. Conference of Translation Services of West European States Working Party on Terminology and Documentation (Ed. Cotsowes), Berne: Swiss Federal Chancellery.

Çotuksöken, Y. (1992). *Dil ve Edebiyat Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Cem Yayınları.

Daşkiran, Y. (2010). *Arapçada Terim ve Terim Türetme Yolları*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demir, C. (2006). Türkçe Dil Bilgisinde Terminoloji Sorunu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 54(1), 81-100.

Demir, Ö. ve Acar M. (1997). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları.

Dilâçar, A. (1982). Terim Nedir?. K. Türkay (ed.), *A. Dilâçar içinde* (s.143-148), Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.

Dürüşken, Ç. (2021). *Antik Çağ Felsefesi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Ergenekon, M. (2015). *Rus ve Türk Dillerinde Dilbilimsel Terminolojinin Karşılaştırmalı Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erkman Akerson, F. (2007). *Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

Felber, H. (1984). *Terminology Manual*, Paris: General Information Programme and UNISIST.

Frege, G. (2019). *Kavram Yazısı*. (Çev. Mustafa Özdemir). İstanbul: Külliyyat Yayınları.

Gökberk, M. (2010). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Göktolga, O. (2004). Bilim Terimlerinin Türkçeleştirilmesi. *Abant İzzet Baysal Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, 103-111.

Hançerlioğlu, O. (1979). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Remzi Kitabevi.

Harper, D. vd. (2024). *Etymology of notion*. Online Etymology Dictionary web sitesinden 20 Mart 2024 tarihinde <https://www.etymonline.com/word/notion> adresinden erişildi.

Kageura, K. (2002). *The Dynamics of Terminology: A Descriptive Theory of Term Formation and Terminological Growth*. J. C. Sager (ed.), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.

Kahraman M. (2017). Türk dilinin terimsel gelişim sürecine tarihi bakış. *Medeniyet ve Toplum*, 1(1), 137-160.

- Kamacı Gencer, D. (2021). Türkçe Sözlük'teki Biçim Bilim Terimlerine Sözlük Bilimsel Bir Bakış. *Türkoloji Dergisi*, 25(2), 183-206.
- Karaman, B. İ. (2017). *Terimbilimi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Kazazoğlu, G. (2009). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüklerinin Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kocatürk, U. (1986). *Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Koçak, D. (2005). *Toplumsal Boyutta Terimbilim Çalışmaları: Fransa'daki Afnor Terim Birliği'nden Yola Çıkarak Türkiye'de Terimlerde Standartlaştırma Modeli Oluşturmak*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Üniversitesi.
- Kültürel, Z. (2009). Dil Bilgisi Terimleri Sözlükleri ve Terimlerin Kullanımında Görülen Aksaklıkları. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(3), 2378-2389.
- Lyons, J. (1983). *Kuramsal Dilbilimine Giriş*. (Çev. Ahmet Kocaman), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Minsafina, A. (2020). *Çağdaş Türk Dilleri için Ortak Terminoloji Geliştirme İmkân ve Yöntemleri*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Moseley, A. (2013). *A'dan Z'ye Felsefe*. (Çev. Ali Süha). İstanbul: NTV Yayınları.
- Öner, N. (1991). *Klasik Mantık*. Ankara: İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Özdemir, E. (1973). *Terim Hazırlama Kılavuzu*, Ankara: TDK Yayınları.
- Özkul, F. K. (2003). Dilbilgisi Terimleri Sözlükleri. *Türk Dili*, 621, 238- 244.
- Packeiser, K. (2009). *The General Theory of Terminology: A Literature Review and a Critical Discussion*, Yüksek Lisans Tezi, Denmark: Copenhagen Business School.
- Pavel, S. & Diane, N. (2001). *Handbook of Terminology*. Ottawa: Minister of Public Works and Government Services.
- Pilav, S. (2008). Terim Sorunu ve Eğitim Öğretimde Terimlerin Yeri ve Önemi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(1), 267-276.
- Rey, A. (1995). *Essays on Terminology*. J. C. Sager (ed.), Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.

- Sager, J. C. (1990). *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin.
- Salgado, A. M. C. F. (2021). *Terminological Methods in Lexicography: Conceptualising, Organising and Encoding Terms in General Language Dictionaries*, Doctoral Thesis, Portugal: Universidade Nova de Lisboa.
- Saussure, F. D. (1985). *Genel Dilbilim Dersleri*. (Çev. Berke Vardar). İstanbul: Birey ve Toplum Yayınları.
- Sert, G. (2021). Sözlükbilim Terimleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Disiplinler Arası Dil Araştırmaları (DADA) Dergisi*, 3(3), 61-78.
- Suonuuti, H. (2001). *Guide to Terminology*. Helsinki: Nordterm Series/Tekniikan Sanastokeskus.
- Şahin, H. (2006). Terimlerin Genel Dile Yansımasına Dair Bazı Gözlemler. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 123-129.
- Tarıkdaroğlu, A. (1994). *1928 Sonrası Türk Dilbilgisi Kitaplarında Terimler Sorunu ve Çözüm Yolları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TDK. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ş. Akalın ve vd. (ed), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Temmerman, R. (2000). *Towards New Ways of Term Terminology Description: The Sociocognitive-Approach*. H. Sonneveld, S. E. Wright (ed.), Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Timurtaş, F. K. (1996). Terimlerin Türkçeleştirilmesi. M. Özkan (ed.), *Diller ve Türkçemiz içinde* (s. 317-320). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Tural, S. (2002). Kavramlar ve Terimler Ortak Düşünüşün Ürünü ve Anahtarlarıdır. *Türk Dili*, 607, 59-66.
- TÜBA (2011). *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türkçe Bilim Akademisi.
- Vardar, B. (2005). *Terimbilim ve Yeni Sözcükleme: Terimden Anlama, Dilbilim Yazıları*. M. Durak (ed.), İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yavuz, S. ve Gürlek, M. (2012). İlköğretim-Ortaöğretim ve Yükseköğretimde Türk Dili Alanındaki Terim Farklılıkları I- Ses Bilgisi. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(4), 3235-3252.

Zülfikar, H. (2011). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Алексеева Л.М. (1998). *Проблемы термина и терминообразования: Учеб.* Пермь: Перм. ун-т.

Extended Summary

Concepts, words, and terms have been the subject of various studies by numerous scholars in both foreign and Turkish literature. In terms of Turkish vocabulary (in the sense of concept, word, and term), it possesses a rich structure, which also influences the characteristics of the language. These linguistic elements (concept, word, and term), found within the structure of language, have been not only utilized but also regarded as components in disciplines beyond linguistics, such as semantics, lexicology, lexicography, and terminology. Moreover, many researchers have expressed their views on the terms related to these fields and have provided various definitions from different perspectives.

Researchers have conducted various theoretical and practical studies on concepts, words, and terms, helping to identify both differences and similarities arising from the relationship between these terms. This study provides information about concepts, words, and terms by utilizing various sources. An attempt has been made to establish a theoretical foundation and focus on the origin, definition, components, classification, types, and interdisciplinary uses of the relevant terms, as well as the relationship between concepts, words, and terms.

The concept, a significant element of vocabulary, has been the subject of interdisciplinary as well as linguistic studies. Concepts are shaped through both oral and written representations, signifying the associative process between language and thought. This associative process manifests itself in a more concrete dimension through sound and writing, encompassing the general process in our minds, including conceptual systems. The relationship between concept and meaning is realized through words in the context of interpretation. Concepts require words to express abstract and concrete thoughts, with words serving as tools to concretize concepts. Thus, there exists a relationship between concept and word.

The history of the concept, often used to define or express a thought, can be traced back to ancient philosophy. The earliest philosophers, including Socrates, Plato, and Aristotle, approached the concept in various ways. Although Hançerlioğlu (1979) states that a philosophical definition of a concept cannot be made, researchers in linguistics, terminology, and lexicography have provided definitions for the concept from various perspectives. Based on the concept definitions in the literature,

it is possible to evaluate these definitions according to four basic components: cognitive, factual, conceptual, and mental.

Due to being products of different mental, cognitive, and conceptual processes as abstract designs, it is possible to categorize concepts in various ways. While researchers differ in their categorization of concepts, concept categories are fundamentally shaped based on the distinction between general and specific concepts. From a logical perspective, concept types are divided into concepts (essential concepts) and concepts related to individual concepts (generic, singular, and particular concepts, abstract and concrete concepts, collective and distributive concepts, positive and negative concepts). Linguistically, concepts are also categorized into two categories: specific concepts and general concepts.

In the fields of philosophy, logic, and linguistics, researchers have followed different methods in categorizing concepts. At this point, it is possible to categorize concepts holistically based on the distinction between general and specific concepts. While linguists have examined words primarily from the perspectives of semantics, lexicology, and lexicography, words have mostly been approached from a morphological standpoint. Although Erkman Akerson (2007) defines words as the smallest meaningful units, words become meaningful as a whole alongside sentences. Thus, in the structure of language, sounds form words, words form phrases, phrases form sentences, sentences form clauses, and clauses form paragraphs.

Similarly, many researchers have expressed their thoughts on terms and provided different term definitions from various perspectives. Each researcher has their own term description, which, while containing general thoughts about terms, also distinguishes the characteristics of terms. When we examine the term definitions in the literature, it is evident that terms are primarily defined in terms of conceptual, semantic, formal, scientific, and communicative characteristics. Terms are categorized both in terms of content and form. In terms of form, terms can be categorized into narrow terms, broad terms, symbolic forms, simple, compound, and complex, and multi-word terms. From a semantic perspective, terms can be categorized into subordinate terms, superordinate terms, and terms related to concepts. From a morphological perspective, terms can be categorized into derivation and transformation. From a functional perspective, terms can be categorized as adjectives, modifiers, and nouns. Additionally, in terms of their usage, term categories can be divided into universal, unique, conceptual, explicit terms, and implicit terms. Furthermore, besides term classifications based on semantic, functional, formal, morphological, and usage aspects, terms are also classified in syntactic contexts.

The relationship between concepts, words, and terms is seen in two ways: similarity and difference. This relationship is seen as a similarity relationship from a linguistic perspective (in the

context of the sign dimension) and as differences in the relationship from a functional perspective (naming, information transfer, generalization, content precision, limitation, logical, and communicative context).

This study aims to contribute to the academic literature by providing insights into the relationships and distinctions among concepts, words, and terms, which have been the focus of interdisciplinary and linguistic research.

BOMBAY BAŞ ŞEHBENDERLİĞİ VE MUHASEBE KAYITLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ (Rumi 1292-1299/1876-1883)¹

Sevgi TAŞPINAR², Mustafa GÜLER³

BOMBAY BAŞ ŞEHBENDERLİĞİ VE MUHASEBE KAYITLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ (Rumi 1292-1299/1876-1883)

Özet

Osmanlı Devleti'nin Hindistan'daki temsilcisi konumundaki Bombay Baş Şehbenderliği, Hint bölgesi ile Osmanlı ticari ilişkilerinin geliştirilmesinde ve bölgede faaliyet gösteren Osmanlı tüccar ve tebaasının haklarının korunmasında önemli bir yere sahip olmuştur. Şehbenderler kendilerine maaş ve tahsisat verilerek görev yerlerine atanmıştır. Göreve atanan şehbenderlerin ilk işi şehbenderlik faaliyetlerinin yürütüleceği bir bina bulunmasıdır. Bu binanın kirası şehbenderin tahsisatından karşılanmaktadır. Şehbenderhanede tüccar ve Osmanlı vatandaşlarının resmî işlemleri yapılarak bunlardan hasılat elde edilmiştir. Bu hasılatın belli bir kısmı zorunlu giderlere harcanırken kalan kısmı Hariciye Nezareti'ne gönderilmiştir.

Bu çalışma Bombay Baş Şehbenderhanesi'nin Rumî 1292-1299 (1876-1883) yılları arasında Osmanlı Arşivi'nde tespit edilen muhasebe kayıtlarının değerlendirmesini ele almaktadır. Bu değerlendirmeye göre Bombay Baş Şehbenderhanesi'nin üçer aylık veya yıllık hasılatı, masrafları ve bu masrafların neleri içerdiği, Hariciye Nezareti'ne gönderilecek olan hasılat miktarı ve Hariciyeden talep edilen ödenek miktarları gösterilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Şehbenderlik, Bombay, Muhasebe, Hasılat, Maaş, Tahsisat.

BOMBAY CONSULATE GENERAL AND EVALUATION OF ITS ACCOUNTING RECORDS (Rumi 1292-1299/1876-1883)

Abstract

The Bombay Consulate General, which was the hand of the Ottoman Empire in India, had an important place in the development of Ottoman commercial relations with the Indian region and in the protection of the rights of Ottoman merchants and subjects who were active in the region. The consuls were appointed to their positions by being given salaries and allowances. The first job of the appointed consul was to find a building where the consulship activities would be carried out. The rent of this building was covered by the consul's allocation. Official transactions of merchants and Ottoman citizens were carried out in the consulship, and revenue was obtained from them. While a certain part of this revenue was spent on mandatory expenses, the remaining part was sent to the Ministry of Foreign Affairs.

This study presents the evaluation of the accounting records of the Bombay Consulate General between the Rumi years of 1292-1299 (1876-1883), identified in the Ottoman Archives. According to this evaluation, the quarterly or annual revenues of the Bombay Consulate General, its expenses and what these expenses include, the amount of revenue to be sent to the Ministry of Foreign Affairs, and the amounts of money requested from the Ministry of Foreign Affairs are shown.

Key Words: Consulate, Bombay, Accounting, Revenues, Salary, Allocation.

¹ Bu makale Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Prof. Dr. Mustafa GÜLER danışmanlığında hazırlanmakta olan "Osmanlı-Güney Asya Müslümanları Arasındaki İlişkiler Çerçevesinde Tesis Edilen Şehbenderlikler (1845-1915)" adlı Doktora Tezinden üretilmiştir.

² Doktora, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, sevgitaspınar03@gmail.com, 0009-0008-8800-102X

³ Prof. Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi, mguler@aku.edu.tr, 0000-0003-2811-6403

Makale Geliş Tarihi (Received): 20.05.2024 Makale Kabul Tarihi (Accepted): 25.06.2024

1. Giriş

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren komşu devletler ve beyliklerle diplomatik ilişkiler kurmuştur. Anadolu ve Rumeli fetihleriyle Akdeniz ve Karadeniz sahillerinde sınırlarını genişletmesi sonucunda bu bölgelerde ticari faaliyetler yürüten Venedik, Ceneviz, Milano gibi İtalyan devletlerine Osmanlı Devleti geçici elçiler göndermiştir. İstanbul'da ilk daimî ya da ikamet elçiliği ise, Venedik Cumhuriyeti tarafından 1453 yılında açılmıştır. Daha sonra Lehistan, Rusya, Fransa, Avusturya, İngiltere ve Hollanda İstanbul'da daimî elçilikler açmıştır (İpşirli, 1995, s.8). Bu duruma karşılık olarak Osmanlı Devleti padişahın tahta çıkışını bildirmek, barış teklifi, hediye ve mektup takdimi, barış yapmak veya yenilemek, vergi istemek, Avrupa krallarının taç giyme törenlerine iştirak etmek, anlaşma şartlarını görüşmek gibi sebeplerle gerekli gördüğü dönemlerde Avrupa devletlerinde “fevkalade elçi” adı verilen elçiler görevlendirmiştir (Gürsoy, 2006, s.139).

Osmanlı Devleti'nin bu ülkelerde daimî elçilikler açma süreci ise XVIII. Yüzyılın sonlarında başlamıştır (İpşirli, 1995, s.8). Çünkü Osmanlı Devleti'nin diplomasi anlayışı karşılıklı değil tek taraflılık ilkesi hâkimdir. Tek taraflı diplomasi anlayışı ile kendine özgü bir biçimde dış politikasını yönetmektedir. Bu politika çerçevesinde kendi kendine yeterlilik ilkesine uyulması sebebiyle diplomatik ilişkilerin gelişmesinde gecikme yaşanmıştır (Dönmez, 2006, s.8).

Osmanlı Devleti diplomatik ilişkilerini uluslararası dengenin kendi aleyhine dönmesine engel olmak ve bunu kendi lehine çevirerek varlığını korumak amacıyla kullanmıştır (Erdem 2008, s.103). Tarihi süreç içerisinde Osmanlı Devleti'nin diplomasi anlayışı bir takım değişim ve dönüşümler yaşamıştır.

Sultan III. Selim döneminde ilk olarak Avrupa'nın bazı önemli merkezlerine daimî elçiler gönderilmiştir. Gönderilen elçilerin yabancı dil bilmemeleri ve Avrupa kültüründen uzak olmaları sebebiyle bu eksikliği gidermek için Osmanlı tebaasından gayrimüslim sefaret tercümanları görevlendirilmiş ancak sadakatleri şüpheli bu kişilerin devlete ihanet etmeleri birtakım problemlere sebep olmuştur. Bu problemi çözmek adına 1821 yılında tercüme odasının açılmasıyla dil bilen tercüman yetiştirilmeye başlanmıştır. Londra, Paris, Viyana gibi şehirlere gönderilen ilk daimî elçilerden istenilen verim alınamamıştır. Fakat bu elçiler ile birlikte giden genç kadrolar, buralarda uzun süre kalarak yabancı dil öğrenmişler ve Avrupa kültürünü yakından tanıyarak kendilerinden sonra yetişecek olanlara öncülük etmişlerdir. Devletin içinde yaşanan sıkıntılar sebebiyle bir dönem daimî elçilik uygulamasına ara verilmiş ancak 1834 yılına gelindiğinde II. Mahmut uygulamayı tekrar başlatmış olup sistem günümüze kadar kesintisiz devam etmiştir (İpşirli, 1995, s.9).

Elçilerin yanı sıra Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlerle siyasi ve ticari ilişkilerinin artmasıyla 1802 yılından itibaren belli başlı merkezlere şebkender tayin edilmiştir. Bu minvalde Malta'ya Thodoraki, Marsilya'ya Selanikli Dimitrios, Triyeste'ye Kıryaki Thodori şebkender olarak görevlendirilmiştir. ⁴Genellikle gayrimüslim Rum tebaadan seçilen şebkenderler kimi zaman şebkenderlik açılan ülkenin yerli halkı arasından da seçilebilmiştir. 1839 yılında İran'ın Tebriz şehrine şebkender gönderilmesinin ardından Rusya ve Hindistan'a da atamalar yapılmıştır. XIX. Yüzyıldan

⁴ Triyeste İtalya'da bir şehirdir.

İtibaren Müslümanlar arasından tercih edilen şebenderler yaygınlaşarak pek çok merkezde Osmanlı temsilcisi olarak bulunmuşlardır (Savaş, 2002, s.179).

Bu bağlamda 1848 yılında tüccar ve eşraf tarafından tavsiye edilmeleri sonucunda Devlet-i Âliyye tüccarlarının her yerde korunmaları gerektiği düsturuyula Hindistan'ın ticaret şehirlerinden Bombay'a Hacı Habib Yusuf ve Kalküta'ya Hacı Mehmet şebender olarak tayin edilmişlerdir (BOA., İ.MSM. 30/833; İ.MSM. 29/830; A.AMD.4/25). Rutin işlerin yanında 1870 yılından itibaren Hindistan Müslümanlarının halifeye olan bağlılıklarının artmasında dönemin Bombay Baş Şebenderi Hüseyin Hasip Efendi'nin önemli bir etkisi olmuştur. Yerli basın ve Müslüman eşraf ile dostluk içerisinde olan Hüseyin Hasip Efendi 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sırasında Hindistan'da yardım toplanmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Osmanlı şebenderlerinin Hindistan'daki faaliyetleri özellikle II. Abdülhamid'in tahta çıkışıyla İngilizlerin dikkatini çekmeye başlamıştır (Özcan, 1992, s.161). Çünkü bu dönemde takip edilen İslam birliği politikası ile emperyalist devletlere karşı tüm Müslümanları halifelik çatısı altında bir araya toplamak hedeflenmiştir. Emperyalist Avrupalı devletlerin hâkimiyetine ve bağımsızlıklarını kaybeden Müslüman devletleri "Halife" sıfatını taşıyan Osmanlı sultanından beklenti içerisine girmişlerdir. Bu durum İslamcılık ideolojisinin evrensel çerçevede uygulanmasına zemin hazırlamıştır. İlk defa Namık Kemal tarafından kullanılan "İttihâd-ı İslam" kavramı Batı literatüründe "Panislamizm" tabirine karşılık görülmüştür (Özcan, 2001, s.470).

Panislamizm politikasının uygulanmasında önemli rol oynayan şebenderlikler halifenin nüfuzunun tüm İslam âlemine yayılmasına ön ayak olmuşlardır. Halife adına görev aldıkları ülkenin Müslüman halkının sosyal, dini, siyasi, ticari ve hukuki pek çok problemiyle yakından ilgilenmiş ve sorunlarını çözmeye çalışmışlardır. Osmanlı Devleti önceleri bölge eşrafından tanınmış kişileri, daha sonraki süreçte ise merkezden maaş ve tahsisat verilerek göreve getirdiği şebenderleri vazifelendirmiştir.

2. Şebenderlik Müessesesi

Şebender tabiri, Farsça "Şah" ve "Bender" kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Şah baş, hükümdar, yönetici; Bender ise liman, ticaret merkezi, ticaret iskelesi anlamına gelmektedir. Bu kökten türeyen ve Şebender olarak yaygınlık kazanan bu tabir liman reisi, liman başı, ticaret reisi, tüccar başı anlamlarına karşılık gelmektedir (Şemseddin Sami, 2010, s.767; Devellioğlu, 2010, s.95). Başka bir ifadeyle ülkesinin devlet başkanını temsilen bir başka ülkenin şehir veya iskelesinde görev alma durumudur. Osmanlı Devleti'nde 1839 yılında Ticaret Nezareti kurulmadan önce tüccarlar arasındaki meselelerin çözümlenmesi amacıyla Padişah tarafından görevlendirilen şebenderler daha sonraki dönemlerde konsolos olarak adlandırılmışlardır (Erol, 2014, s.6).

Osmanlı Devleti 27 Temmuz 1718 tarihinde Avusturya ile imzalanan Pasarofça antlaşmasının iki ülke arasında karşılıklı konsolosluk açma maddesi gereği Viyana'da ilk şebenderliğini açarak bu göreve Kazancızade Ömer Efendi'yi getirmiştir. Ömer Efendi 1732 yılına kadar şebenderlik görevine devam ettikten sonra azledilmiştir. Bu yıldan itibaren şehre art arda şebender ataması yapılmıştır⁵(Kılıç, 2018, s.97). 1802-1821 yılları arasında on altı farklı şehre yirmi beş şebender görevlendirilmiştir (Akpınar, 2001, s.22).

⁵ Nizam-ı cedid reformları kapsamında ticari ilişkilerin yoğunlaşması sebebi ile Temmuz 1802 yılında Kefelonya adası beyzadelerinden Angelo Fecetin Viyana'da şebender olarak görevlendirilmiştir (Kılıç, 2018, s.97).

1802-1836 yılları arasında şehbenderlerin ticarete önde gelen yerli halktan seçilmesi sebebi ile bu döneme birinci dönem denilmiştir. “Vekil Şehbenderlik” olarak başlayan bu uygulama doğrultusunda 1820 yılında Triyeste Şehbender Vekilliğine Gregori Tabasko tayin olmuştur (Akpınar, 2001, s.22). 1836 yılında Hariciye Nezareti'nin kurulmasının ardından 1840 yılında Mösyö Zahreb Londra'ya baş şehbender olarak tayin edilmiştir. Mösyö Kazamir (Kazmir) Amerik ise Fransa'nın Marsilya şehrinde görevlendirilmiştir. Bir diğer şehbender ataması ise İran Tebriz Baş Şehbenderliğine Ali Namık Efendi'nin tayini ile gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti XIX. Yüzyılın ikinci yarısında İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika, İspanya, Amerika Birleşik Devletleri, İtalya ve Almanya ile konsolosluk ilişkisi kurarak hem bu devletlerle olan diplomatik ilişkilerini hem de ticari ilişkilerini güçlendirmiştir (Akpınar, 2017, s. 134).

Bu gelişmelerin akabinde şehbenderlik faaliyetlerinin düzgün işlemesi maksadıyla Rumi 1 Haziran 1298/ 13 Haziran 1882 tarihinde Şehbenderlik Nizamnamesi yayınlanmıştır. Üç kısma ayrılan nizamnamenin birinci kısmı dört fasıldır. Birinci kısmın ilk faslında şehbenderlik memurlarına ait genel hükümler, ikinci faslında şehbenderlerin görev yerleri, üçüncü faslında şehbenderlerin görevleri, dördüncü faslında ise şehbenderlerin denetlenmesi konularına yer verilmiştir. İkinci kısımda şehbenderhanelerde yapılan işlere ait muhasebe işlemleri bulunmaktadır. Üçüncü kısımda ise fahri şehbenderlere yer verilmiştir. (Düstur, 1298, ss.192-202; Salname-i Hariciye, 1318, ss. 362-376).

3. Şehbenderlik Müessesesinde Görev Alan Memurlar

Şehbenderlik müessesesi vazifeli şehbenderler ve fahri şehbenderler olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Vazifeli şehbenderler; baş şehbenderlikler ve şehbenderlikler, şehbender vekilleri ve kañçılara⁶ memurlarından oluşmaktadır (Düstur, 1298, s.192). Baş şehbenderler ticaret merkezi olan şehirde görev alan en üst düzey yöneticidir. Şehbenderler ise ikinci dereceden öneme sahip ticaret şehirlerinde görev alan memurlardır. Baş şehbenderler ile görev ve sorumluluk bakımından büyük fark bulunmamasına rağmen maaş ve tahsisatları daha düşüktür (Akpınar, 2001, s.28). Şehbender vekilleri daha ziyade ticari ve insan dolaşımı bakımından ikinci planda kalan şehirlere tayin edilerek daha çok stajyer şehbender konumundadırlar (Akpınar, 2001, s.29). Şehbenderler merkezden padişah onayı ile atanmaktadırlar. Ancak şehbender vekilleri kimi zaman genellemenin dışında kalarak bağımsız bir şekilde atanmışlardır. Şehbender görev yerinde bulunmadığı dönemlerde şehbender vekilleri görev ve sorumlulukları yerine getirmek ve evrakı imzalamakla yetkili kılınmışlardır (Tetik, 2019, s.31). Kañçılara memurları şehbenderhanenin resmî yazışmalarını yürütmek ve bazen şehbender vekâlet etme görevini yerine getirmektedirler. Şehbender vekiline denk kabul edilmektedirler (Akpınar, 2017, s.137).

Fahri şehbenderler ise ticaret şehrinin önde gelen tüccar ve eşrafi arasından oradaki Osmanlı elçisinin veya Hariciye Nezaretinin tavsiyesi üzerine padişahın onayı ile görevi üstlenmişlerdir. Devlet tarafından kendilerine maaş verilmeyen fahri şehbenderler kendi ticari faaliyetleri ile geçimini sağlamaktadırlar. İflas etme durumlarında ise görevden azledilmişlerdir. (Düstur, 1289, ss.200-201; Salname-i Hariciye, 1318, ss.374-375). Daha önce de belirtildiği gibi şehbenderhaneler şehbenderlik faaliyetlerinin yürütüldüğü çalışma mekânlarıdır. Genellikle devlet tarafından kiralanmakta kısmen de mülk olarak satın alma veya inşa etme yoluyla oluşturulmuşlardır. Yerli ve yabancı tüccarın, Osmanlı tebaasından kişilerin resmî işleri bu dairelerde görüşülmekte ve sonuçlandırılmaktadır.

⁶ Kañçılara: Şehbenderhanelerin yazı işlerinden sorumlu olan ve gerektiğinde şehbender vekili olarak görevlendirilen memurdur.

Şehbenderhanelerde ayrıca tercümanlar, kâtipler, kayyumlar, bekçiler görev almaktadır (Akpınar, 2001, ss.30-31). Bu çerçevede 22 Kanun-ı evvel 1302/3 Ocak 1887 tarihinde Bombay baş şehbenderliği için aylık 325 rupi ödenmek üzere iki yıl süre ile şehbenderhane olarak kullanılması için bir ev kiralanmıştır. Bu evin senelik 5.000 kuruş kirası Agra Bankası vasıtası ile ödenmiştir (BOA., HR. TH. 70/19). Tayin edilen şehbenderlere görev yerlerinin merkeze uzaklığı ve yakınlığı da dikkate alınarak yıllık tahsisat ödenmiştir. Şehbenderler bu tahsisat ile kaçırlara giderlerini, ulaşım masraflarını, şehbenderhane kirasını, masraflarını ve diğer görevlilerinin maaşlarını ödemişlerdir (Akpınar, 2017, s.139).

4. Şehbenderlerin Görevleri

Şehbenderler görevli buldukları bölgede vergilerin toplanması, pasaport-vize işlemlerinin yürütülmesi ve takip edilmesi yanında Osmanlı tebaasının doğum, ölüm, evlenme, vekâletname, tebligat, miras, senet gibi evraklarının düzenlenmesi, yardıma muhtaç kimselerin ihtiyaçlarının karşılanması gibi bireysel ihtiyaçlarla meşgul olmuşlardır (Erol, 2014, s.66). Keza ticaret gemilerinin evrakının hazırlanması, ticaret beratı verilmesi, deniz kazalarına karşı tedbir alınması, tüccar arasındaki meselelerin çözüme kavuşturulması, savaş gemilerinin durumu ve taşıdıkları malzemenin kontrolü gibi alanlarda da faaliyet sınırlarında kabul edilmiştir (Arık, 2009, s.10). Hukuki meseleler bakımından da gemilerde işlenen suçların cezalandırılması, ticari davalarda mahkemede bulunup zabıt tutulması gibi Osmanlı (Akpınar, 2017, ss.73-75; Erol, 2014, s.72). tebaasının yabancı mahkemelerdeki davalarında yer almışlardır. Şehbenderlerin vergi toplama görevlerine bir örnek olması için şu olayı zikretmek istiyoruz: Rumi 1273-74/1856-57 yılında Fethü'l-bahir adındaki geminin kaptanı Ciddeli Şeyh Mehmet Bombay limanında ödemesi gereken vergiyi teslim etmeden Cidde'ye doğru hareket etmiştir. Bu durumu tespit eden Bombay Baş Şehbenderliği Cidde'ye bir talimat göndererek verginin iki katı olan 2.320 kuruşun tahsil edilmesini talep etmiştir (BOA., HR.MKT., 758/50).

Şehbenderler görev yerlerine tayin edildiklerinde onlarla beraber bir de imam tayin edilerek cami ve mescit yapılmış, Müslüman halkın ibadetleri kolaylaştırılmıştır. Padişahlar yaptıkları bağışlarla camilere destekte bulunmuşlardır (Erol, 2014, s.77). Şehbenderler ayrıca görev yerlerinde yayınlanan gazeteleri ve basın faaliyetlerini yakından takip ederek Osmanlı Devleti aleyhinde propaganda yapılmasını engellemekle görevlendirilmişlerdir (Düstur, 1289, s.197; Salname-i Hariciye, 1318, s.369). Özellikle II. Abdülhamid döneminde şehbenderler ülke aleyhine yapılabilecek gelişmeleri takip edip raporlamakla da görevlendirilmişlerdir. Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nin itibarına karşı eylem yapan herhangi bir şahıs veya topluluk tahkik edilerek toplanan bilgi ve belgeler merkeze ulaştırılmıştır. Görev bölgelerinde ortaya çıkan bulaşıcı hastalıkları takip ve tetkik ederek gerekli karantina önlemlerini almak ve bu hususu devlet merkezine iletme şehbenderlerin görevi sayılmıştır (Akpınar, 2017, ss.76-77). Osmanlı vatandaşlarının topladığı yardımları merkeze ulaştırmak, yurt dışına görevlendirilen kişilerin bürokratik işlerini kolaylaştırmak, teknolojik gelişmeleri yakından takip ederek merkeze rapor etmek yine şehbenderlerin önemli görevleri arasında yer almıştır (Erol, 2014, ss.85-86).

5. Bombay Baş Şehbenderliği

Dünya ticareti için her çağda önemli merkezlerden biri olarak kabul edilen Hint Yarımadası, Osmanlı Devleti için de bu özelliğinin yanı sıra Müslüman nüfusun yoğunluğu bakımından da ön planda tutulmuştur. XVI. Asırdan itibaren Akdeniz ticari alanlarının büyük bir kısmını hakimiyeti ve himayesi altına alan devlet aynı zamanda Hac mekanlarının da siyasi ve dini sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu temel saiklere istinaden biraz da dönemin şartlarına uygun olarak XIX. Yüzyılın ikinci yarısında

Bombay’da bir şebenderlik açılması gündeme gelmiş ve şebenderliğin öncelikli olarak fahri statüsünde açılması kararlaştırılmıştır.

Hindistan’ın Bombay ve Kalküta iskelelerine, ticaret antlaşmalarına göre vergileri düzenlemek, İngiliz memurlarının gemilere çıkarttıkları zorlukları kolaylaştırmak ve gemilere yapılan saldırıları engellemek amacıyla Hicri 15 Recep 1264/ 17 Haziran 1848 tarihinde Tüccar Şeyhi Hacı Habib Yusuf fahri şebender olarak tayin edilmiştir (BOA., İ.MSM. 29/830; A.AMD.4/25; A.MKT., 145/47). Onun vefatının ardından Hicri 19 Rebiul-ahir 1266/ 4 Mart 1850 tarihinde Timurzade Abdülvehhap Bombay Fahri Şebenderliğine atanmıştır (BOA., İ.HR., 327/21160). Şebenderlik kurumu hakkında bazı temel bilgiler verdikten sonra Osmanlı kayıtları ışığında Bombay şebenderleri ve onların görev süreleri tespit edilerek aşağıda 1848-1914 yılları arasında Bombay’da görev yapan fahri ve vazifeli şebenderlerin listesi verilmiştir.

Tablo 1: Bombay Baş Şebenderleri

Ünvan	İsim	Görev Yılı
Bombay Fahri Şebenderi	Hacı Habib Yusuf	1848-1850
Bombay Fahri Şebenderi	Timurzâde Abdulvehhâb	1850-1855
Bombay Fahri Şebenderi	Mirza Ali Han	1855-1869
Bombay Baş Şebenderi	Ârâm Efendi	1869-1870
Bombay Baş Şebenderi	Hüseyin Hasip Bey	1870-1884
Bombay Baş Şebenderi	Abdülhak Hamit Bey	1884-1885
Bombay Baş Şebenderi	İsmail Zühtü Bey	1886-1888
Bombay Baş Şebenderi	Mehmet Kadri Bey	1888-1896
Bombay Baş Şebenderi	Emin Bey	1902-1908
Bombay Baş Şebenderi	Celal Münif Bey	1910-1911
Bombay Baş Şebenderi	Eşref Cafer Bey	1911-1912
Bombay Baş Şebenderi	Celal Münif Bey	1912-1913
Bombay Baş Şebenderi	Halil Halid Bey	1913-1914

Fahri şebenderlik statüsünde açıldığı ilk dönemlerde Bombay eşrafından üç fahri şebender görev almıştır. İlk fahri şebender 1848 yılında atanan Hacı Habib Yusuf iki yıl süre ile bu görevi yerine getirmiştir (BOA., İ.MSM. 29/830; A.AMD.4/25). Hacı Habib Yusuf’un ardından Bombay’da ikamet eden Basralı tüccar Timurzade Abdülvehhap Ağa 1850 yılında tayin edilmiş ve beş yıl görevini sürdürmüş olup, 1855 yılında Mirza Ali Han’a devretmiştir (BOA., İ.HR., 327/21160). Mirza Ali Han görevin kendisine verilmesini talep eden tek fahri şebenderdir. On dört yıl süre ile görev alan Mirza Ali Hanın⁷ ardından Hariciye Nezareti aracılığıyla 1869 yılında ilk merkezi atama yapılarak Bombay Baş Şebenderliğine Ârâm Efendi vazifeli şebender olarak tayin edilmiştir⁸. Bir yıl gibi kısa bir süre görev yapan Ârâm Efendi’nin bölgedeki Müslüman tüccar ve halk ile iletişimde başarılı olamayacağı

⁷ Mirza Ali Han: Tüccar kumpanyasının önde gelen eşrafından, Mazağun tüccar tersanesinin sahibi ve II. Mahmut döneminde şebenderlik vazifesi yapmış olan Bahadır Ali Han’ın oğludur. Mirza Ali Han Hint kumpanyası memuru Mösyö Çoka Rebiye bir mektup yazarak Bombay Fahri Şebenderliği görevinin maaş talebi olmadan kendisine tevcih edilmesini istemiştir. Mösyö Coka Rebi bu durumu İngiliz ticaret meclisi üyesi Mösyö Emirson’a bildirmiş ve hazırladığı iltimasnameyi Londra’da bulunan Osmanlı elçisi aracılığı ile Hariciye Nezaretine bildirmesi sonucu görevine tayin edilmiştir (BOA., İ.HR.128/6504).

⁸ Hicri 27/28 Cemaziyel evvel 1286/4 Eylül 1869 tarihinde ilk kez merkezden 7500 kuruş maaş ile Ârâm Efendi Bombay Baş Şebenderliğine tayin edilmiştir (BOA., İ.HR.242/14354).

kanısıyla 1870 yılında görevinden azledilerek yerine Hüseyin Hasip Efendi görevlendirilmiştir⁹. On dört yıl boyunca görevi devam eden Hüseyin Hasip Bey 1884 yılında İstanbul'da bulunduğu sırada görev yerine gitmeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Abdülhak Hamit (Tarhan) Bey tayin edilmiştir¹⁰. Abdülhak Hamit Bey 1885 yılında eşi Fatma hanımın vefatı üzerine İstanbul'a dönmüştür. Yerine bu sırada kançılar olarak görevine devam eden Hüseyin Hüsnü Bey vekil olarak Bombay baş şebenderliğine atanmıştır (BOA., HR. SFR. 3, 311/25). 1886 yılında Batavya baş şebenderi Ali Galip Bey görevlendirilmiş olsa da Umur-u Hukuk-u Muhtalita müdüriyetine tayin edilerek Bombay'a fiilen gitmemiştir (BOA., İ.HR.303/19209). Bu sırada boş kalmış olan Bombay baş şebenderliğine ise aynı yıl İsmail Zühtü Bey tayin edilmiştir¹¹. Görevinde bulunduğu iki yılın ardından Bombay'ın iklim şartlarının sağlığını olumsuz etkilediğini bildirmesi üzerine 1888 yılında azledilmiştir. 18 Kasım 1888 tarihinde Mehmet Kadri Bey 3.000 kuruş maaş ve 6.000 kuruş tahsisat ile Bombay Baş Şebenderliğine tayin edilmiştir¹². Sekiz yıl görev yapan Kadri Bey ticaretle uğraştığı yönündeki şikayetler sonucunda 1896 yılında azledilmiştir. 1902 yılında atanan Emin Bey¹³ altı yıl görevini icra etmesinin ardından 25 Ağustos 1910 tarihinde Celal Münif Bey tayin edilmiştir (BOA., B.E.O.,3394/254519). 1911 yılında Bombay Baş Şebenderliği görevinde Eşref Cafer Bey bulunmaktadır (BOA., B.E.O.,3621/27151). 1912 yılında Celal Münif Bey ikinci defa göreve getirilmiştir (Çakılcı, 2015, s.89). 1913 yılında Halil Halid Bey¹⁴ tayin edilmiştir. Ancak 1914 yılında I. Dünya savaşının başlaması üzerine istifa etmiştir (BOA., B.E.O.,3621/27151; B.E.O.,4185/313872).

6. Bombay Baş Şebenderliği Muhasebe Kayıtları (Rumi 1292-1299/1876-1883¹⁵)

Osmanlı Devleti şebenderlik memurlarına maliye nezareti vasıtasıyla belli bir maaş tahsis etmiştir. Özellikle merkezden görevlendirdiği memurlarına maaşlarının yanında yol masrafları, şebenderhane giderleri ve bölgelerinin merkeze uzaklığına göre yol harcı verilmiştir. Bu çerçevede baş şebendere Hicri 1302/1884 yılında senelik 36.000 kuruş maaş ve bir defaya mahsus 78.000 kuruş tahsisat ile tayin edilirken Kançılaryalarına yıllık 12.000 kuruş maaş ve 18.000 kuruş tahsisat ile tayin edilmiştir (Salname-i Hariciye, 1302, s.626). Tercümanlara ise sadece yıllık 9.000 kuruş maaş tahsis edilmiştir. (Salname-i Hariciye, 1302, s.627). Hicri 1306/1888 yılında yapılan atamada şebenderlerin maaşı aynı kalmış ve bir defaya mahsus 54.000 kuruş tahsisat verilmiş, kançıların tahsisatı ise bir önceki ile aynı kalmıştır. (Salname-i Hariciye, 1302, s.627; 1306, s.643) Yapılan merkezi tahsisata ilaveten

⁹ Arâm Efendi'nin Bombay şebenderliği görevini layıkıyla yerine getiremeyeceği anlaşılınca Bağdat vilayetindeki telgraf memuriyeti görevine çekilerek Bombay Baş Şebenderliğine Hicri 3 Recep 1287/29 Eylül 1870 tarihinde aylık 10.000 kuruş maaş ile Hüseyin Hasip Bey tayin edilmiştir (BOA., İ.HR.246/14630; HR. MKT., 690/ 65; HR. MKT., 700/ 69).

¹⁰ Rumi 12 Şubat 1299/ 24 Şubat 1884 tarihinde ise Bombay Baş Şebenderliği görevine Abdülhak Hamit Bey getirilmiştir (BOA., HR. SFR.3 302/17).

¹¹ Hicri 26 Zilkade 1303/26 Ağustos 1886 tarihinde Batavya Baş Şebenderi iken 3000 kuruş maaş ve 6000 kuruş tahsisat ile İsmail Zühtü Bey Bombay Baş şebenderliğine tayin olmuştur (Salname-i Hariciye, 1306, s.610; BOA., İ.HR.303/ 19209).

¹² Hicri 2 şaban 1317/ 6 Aralık 1899 tarihinde kendisine tevdi edilen maaş ve tahsisat ile Bombay Baş Şebenderliği görevine tayin edilen Mehmet Kadri Bey kısa bir süre sonra şebenderlik nizamnamesine aykırı olarak Baş şebenderlerin ticaretle uğraşmalarının yasaklanması maddesi gereğince görevinden azledilmiştir (BOA., B.E.O.,1413/105965; B.E.O.,959/71924).

¹³ Hicri 13 Muharrem 1320/22 Nisan 1902 Tebriz Baş Şebenderi Emin Bey Bombay Baş Şebenderi olarak görevlendirilmiştir (BOA., B.E.O.,1834/137507; B.E.O.,1866/139933; B.E.O.,1915/143561).

¹⁴ Hicri 18 Recep 1331/ 23 Haziran 1913 tarihinde Bombay Baş Şebenderliğine Halil Hamit Bey tayin edilmiştir (BOA., B.E.O.,3621/27151; B.E.O.,4185/313872).

¹⁵ Bombay Baş Şebenderliği muhasebesine ait arşiv vesikaları Hariciye Nezareti idare kataloğu (HR. İD.) 625 numaralı defterde yer almaktadır. Defterlerde Rumi 1292 yılından 1299 yılına kadar muhasebe kaydedilmiş olup bu çalışmada Rumi 1292-99 (1876-1883) yıllarına ait veriler yer almaktadır.

şehbenderhanelerde yürütülen pasaport ve vize işlemleri, ticaret gemilerinden alınan vergiler/harçlar ve tebaanın evlenme, doğum, miras vb. işlemlerden gelir elde edilmiştir.

Şehbenderliklere ayrılan maaş, tahsisat ve hasılat gibi giderlerin neler olacağını 13 Haziran 1882 tarihinde hazırlanan Şehbenderlik Nizamnamesinin ikinci kısmında görmek mümkündür. Buna göre Şehbenderhane masraflarının başlıcası pul ücretleridir. Çünkü resmî evraka pul yapıştırılması zorunludur ve puluz evrak geçersiz olup bu durumdan kaynaklı zarardan şehbender sorumlu tutulmuştur. Şehbenderhanelerde altı çeşit pul kullanılmaktadır.

Kullanılan pulların hesabı üç ayda bir Hariciye Nezareti'ne gönderilir, kullanılmayanlar ise altı ayda bir iade edilirdi. Şehbenderler tarafından verilen pasaport veya tasdikname gibi basılı evrak da yine Hariciye Nezareti tarafından gönderilirdi. Nizamnameye göre pasaport harcı/vergisi 50 kuruş, vize harcı/vergisi 20 kuruştur. Bu çerçevede şehbenderhane hasılatı masraf senetleri ile beraber üç ayda bir Hariciye Nezareti'ne gönderilmektedir (Gör, 2019, ss.80,81,82).

Hüseyin Hasip Bey'in baş şehbenderliği döneminde (1870-1884), bazı dönemler üç ayda bir, bazı dönemler yıllık olarak Hariciye Nezareti'ne göndermiş olduğu muhasebe kayıtları sistemin işleyişi bakımından oldukça detaylı içeriğe sahip olup konunun müşahhaslaşması için aşağıdaki tablo daha doyurucu bilgi verecektir:

Tablo 2: Rumi 1292/1876-77 Yılı Bombay Şehbenderhane Muhasebesi (BOA., HR.İD.,625/66)

Dönem	Teşrin-i evvel- Kanun-ı evvel 1292/ 1876-77
Hasılat	3.395 kuruş
Masraf	1.882,5 kuruş
Giderler	39,5 kuruş
Kalan	1.473 kuruş

Yukarıdaki tabloda gösterilen masraf tutarları içerisinde kaçıncılar maaşları, “Ad” adı verilen gazetenin abonelik ve posta ücreti yer almaktadır (BOA., HR.İD.,625/66).

Tablo 3: Rumi 1293/1877-78 Yılı Bombay Şehbenderhane Muhasebesi (BOA., HR.İD.,625/69, 70, 71, 72, 74, 75)

Dönem	Kanun-ı sani- Mart 1293/1877-78	Mart- Haziran 1293 / 1877-78	Nisan- Haziran 1293 / 1877-78	Temmuz- Eylül 1293/ 1877-78
Hasılat	Hasılat toplamı verilmemiş	10 lira 8 kuruş	Hasılat toplamı verilmemiş	813 kuruş 32 paraya
Masraf	186 rupi 14 anna	20 lira 16 kuruş	211 rupi 3 anna 6 paisaya	10 Osmanlı lirası 43 kuruş
Tenzil edilen	195 rupi 7,5 annaya	-	105,5 rupi	8 lira 57 kuruş tenzil
Önceki yıla aktarılan	6,5 rupi, 6,5 anna	-	-	-
Abonelik ve posta ve telgraf ücreti	68 rupi	-	-	231 rupi 4 annaya

Şehbendere ayrılan	59 rupi 5,5 anna	-	-	-
Hazineye aktarılan	5,5 lira 14 kuruş 14 para	-	-	528 kuruş 32 para
Kalan	-	-	105 rupi 10 anna 6 paisa/10 lira 8 kuruş	199 rupi 4 anna

Yukarıdaki tabloda kâtip maaşı, posta ve telgraf ücretleri, dağıtılacak bültenlerin kâğıt ve baskı masrafları “Times of India” gazetesinin abonelik ve bir senelik posta ücreti şehbenderhane masrafları arasında yer almaktadır. Bu gazetenin abonelik ücretini Bombay şehbenderi Hüseyin Hasip Bey karşıladığı için bu tutar hasıllattan kendisine ayrılmıştır (BOA., HR.İD.,625/69, 70, 71, 72, 74, 75).

Tablo 4: Rumi 1294/1878-79 Yılı Bombay Şehbenderhane Muhasebesi (BOA., HR.İD.,625/73, 76,97, 98, 80, 81)

Dönem	Mart 1294 /1878-79	Nisan-Haziran 1294 /1878-79	Temmuz-Eylül 1294 /1878-79	Teşrin-i evvel-Kanun-ı evvel 1294/1878-79
Hasılat	Hasılat toplamı verilmemiş	Hasılat toplamı verilmemiş	Hasılat toplamı verilmemiş	2.384,5 kuruş
Masraf	47 kuruş	111 kuruş	2.166 kuruş 10 para	832 kuruş 12 para
Tenzil edilen	-	-	16 lira 24 kuruş 30 para	-
Kalan	-	-	1.624 kuruş 30 para	1.552 kuruş 38 para

Yukarıdaki tabloda gösterilen masraf detaylarına bakıldığında şehbenderhane katibine verilen maaş, posta ücreti, Farsça bir gazete olan “Hayyam-ı Cihannüma”nın yıllık abone ücreti yanında bir İngiliz gazetesinin abonelik bedeli ve posta ücreti, ayrıca Kaşgar’dan Bombay’a gelen Hacı Mehmet adında bir şahıs için alınan Cidde biletinin ücreti yer almaktadır (BOA., HR.İD.,625/73, 76,97, 98, 80, 81).

Tablo 5: Rumi 1295/1879 Yılı Bombay Baş Şehbenderliği Muhasebesi (BOA., HR.İD.,625/82, 83, 86,87,88,89,92,94)

Dönem	Kanun-ı sani1294/1878- Mart 1295 /1879	Nisan- Haziran 1295/ 1879	Temmuz- Eylül 1295/1879	Teşrin-i evvel-Kanun-ı evvel 1295/ 1879
Hasılat	3.760 kuruş	693 kuruş	1273 kuruş	1.084 kuruş 7 para
Masraf	1.880 kuruş	1.187 kuruş 30 para	1748 kuruş	1.730 kuruş 30 para

Giderler	1.140 kuruş 24 para	-	-	-
Kalan	740 kuruş 16 para	1.094 kuruş 10 para	-	646 kuruş 23 para
Şehbenderhane varidatı	7 altın 40 kuruş 16 para	-	-	-
1294 senesine dahil edilen	491 kuruş 16 parası	-	-	-
Tenzil edilen	-	-	475 kuruş	-

Tablo 6: Rumi 1296/ 1880 Yılı Bombay Baş Şehbenderliği Muhasebesi (BOA., HR.İD.,625/90,96)

Dönem	Kanun-ı sani- Şubat 1296/1880	Nisan- Haziran 1296/ 1880
Hasılat	2.697 kuruş	1.700 kuruş 20 para
Masraf	2.077 kuruş 20 para	1.762 kuruş
Kalan	601 kuruş 20 para	61,5 kuruş

Tablo 7: Mart- Şubat 1298/ 1882 (BOA., HR.İD.,625/98)

Muhasebe	Masraflar
Hasılat	12.739 kuruş 20 para
Posta ücreti	115 kuruş 31 para
Tercüman maaşı	8.550 kuruş
Gazete abone bedeli	1.539 kuruş
İane bedeli	19 kuruş
Nizamname için yaptırılan çerçeve bedeli	14 kuruş 10 para
Doktor masrafları	480 kuruş 27 para
Kalp akçe için yapılan masraf	851 kuruş 18 para
Tramvay ücreti	7 kuruş 5 para
Toplam	11.577 kuruş 21 para
Kalp akçe bedeli	851 kuruş 18 para
Tramvay ücreti	7 kuruş 5 para
Ara toplam	11.577, 21 kuruş
Masraf	10.718 kuruş
Artan	11.020 kuruş
Toplam	21.739 kuruş

Tablo 8: Mart- Mayıs 1299/1883 (BOA., HR.İD.,625/99, 101, 102)

Muhasebe	Masraflar
Hasılat	18.130 kuruş
Posta ücreti	43kuruş 14 para
Defter bedeli	28 kuruş 20 para
Kaçılar maaşı	2.137 kuruş 30 para
Toplam Masraf	2.209 kuruş 14 para

Tablo 9: Bombay Baş Şehbenderliği Muhasebesi Haziran- Ağustos 1883

Muhasebe	Masraflar
Hasılat	10.797 kuruş 5 para
Posta ücreti	107 kuruş 18 para
İane bedeli	19 kuruş
Kâtip maaşı	2.137 kuruş 20 para
Mühür bedeli	33 kuruş 10 para
Akçe farkı	448 kuruş 17 para
Toplam Masraf	2.745 kuruş 25 para
Kalan	8.051kuruş 20 para

Yukarıda tablolara detaylı olarak bakıldığında hasılatın en büyük pay kâtip ve tercüman gibi görevlilerin maaşlarına ayrılmıştır. En düşük gider kalemi ise şehir içi ulaşımda kullanılan tramvay ücretleridir. Bunun dışında yerel gazete Cihannüma'nın yıllık abonelik ücreti önemli yekûn tutmaktadır. Diğer yandan Osmanlı Devleti'nin İslam birliği politikası takip ettiği bu dönemde Müslüman nüfusun yoğun bir şekilde yaşadığı Bombay şehrinde Müslümanlar arasında yardım toplanması amacıyla bültenler dağıtılmıştır. Bu bültenler şehbenderhane tarafından bastırıldığı için matbaalara önemli bir miktar ödeme yapılmıştır. Muhasebe kayıtlarında görüldüğü üzere Şehbenderlik Nizamnamesi'nin şehbenderhane duvarına asılması için de tahsisat ayrılarak çerçeve yaptırılmıştır. Diğer bir tutar ise doktor masraflarıdır. Tablolarda dikkat çeken diğer bir kalem ise kalp akçe bedelidir (BOA., HR.İD.,625/82, 83, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 94, 96, 98, 99, 101, 102). Osmanlı para tarihinde XIX. yüzyılda kalpazanlık faaliyetlerin nispi olarak artış gösterdiği bilinmektedir. İçeride olduğu gibi yakın veya uzak pek çok ülke veya şehirde de sahte Osmanlı paralarının darbedildiği vakidir. Çok uzak bir coğrafya olmasına rağmen makalemizin temel konusu olan Bombay'da da sahte para basımına dair bir vukuat yaşanmıştır (Öznel, 2020, s.46,47). Hicri 1285/1868-69 yılında "Adli"¹⁶ altının sahtesini üretmeye çalışan kişiler ile alakalı Bombay şehbenderliği tahkikat başlatmış ve ilk planda suçlanan şahıslar para basmadıklarını, kadınlar için ziynet eşyası ürettiklerini beyan etmişlerdir. Ancak bu kişilerin kalpazanlık yaptıkları tespit edilerek paranın Osmanlı ülkesine yayılmasının engellenmesi için gerekli önlemler alınmıştır (BOA., HR.SFR.3, 319/111/323-98). Muhasebe kayıtlarındaki kalp akçe bedelinin sahte paraya karşı aldığı önlem tahkikatlar için harcanan tutar olduğu düşünülmektedir.

Şehbenderhane muhasebesine bakıldığında maaşların ve giderlerin genellikle kuruş olarak ifade edilmesinin yanında görevli olunan ülkenin para birimleri olan ruble, florin, frank, İngiliz lirası gibi

¹⁶ Adli altını: II. Mahmut'un tahta çıktıktan on dört yıl sonra ve padişahın mahlasına hitaben tam, yarım ve çeyrek olarak darbedilen sikkelere verilen isimdir. Detaylı bilgi için (bkz: Artuk, 1988, s. 389).

paraların da kullanıldığı görülmektedir (Akpınar, 2001, s.38). Bu minvalde ilgili muhasebe kayıtlarında başta Osmanlı Devleti'nin kendi kullanmış olduğu para birimleri kuruş, Osmanlı Lirası ve paranın yanında İngiliz müstemlekesi olan Hindistan'da kullanılan para birimlerinden İngiliz Lirası, peni, şilin ve tabi ki Hindistan'ın para birimleri olan rupi, paisa, anna'nın kullanıldığı görülmektedir (BOA., HR.İD.,625/66, 75, 102).

Diğer bir husus da Osmanlı Devleti ekonomik zorluklar nedeniyle kimi zaman şehbender maaşlarını ödeme konusunda sorunlar yaşamıştır. Bu soruna bir çözüm üretmek için bazen şehbenderlerin maaş karşılığı olarak şehbenderhane hasılatından pay almaları sağlanmıştır. Bazen de şehbenderhane masrafını kendi maaşından karşılamak durumunda kalan şehbenderler, ilerleyen süreçte şehbenderhane hasılatından tahsil etmişlerdir. Örneğin, Hindistan gazetesinin abonelik ve posta ücretini Bombay şehbenderi karşılamıştır. Kanun-ı sani-Mart 1293/1877-78 yılının üç ay arasındaki masrafları değerlendirildiği sırada bu ücretin 59 rupi 5,5 anna olarak şehbenderin tahsil edeceği kaydedilmiştir (Akpınar, 2001, s.39; BOA., HR.İD.,625/75).

Ele aldığımız beş yıllık Bombay Baş Şehbenderliği muhasebe kayıtlarındaki gelirler ve giderler karşılaştırıldığında şehbenderlik hasılatının artması mukabilinde masraflarının da artmış olduğu açıkça görülmektedir.

7. Sonuç

XIX. yüzyılda devletler arası diplomasinin gelişmesine paralel olarak önem kazanan şehbenderlik müessesesi Osmanlı Devleti'nin ticari ilişkilerini kontrol altına alması ve Osmanlı tebaası ile iletişimini sağlaması bakımından önemlidir. Asıl görevleri ticarete Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını gözetmek olan şehbenderler aynı zamanda devletin dış dünya ile iletişimini ve ilişkilerini güçlendirmesini sağlamışlardır. Şehbenderlikler sayesinde çeşitli ülkenin siyasi, sosyal, ticari, ekonomik ve teknolojik gelişmeleri yakından takip edilmiştir.

Hindistan'ın önemli bir liman kenti olan Bombay şehrinde 1848 yılında önce fahri şehbenderlik daha sonra ise resmî olarak baş şehbenderlik statüsünde şehbenderlik kurulmuştur. Fahri şehbenderler yerli halktan tanınmış tüccarlar arasından seçilerek devletten herhangi bir maaş veya tahsisat almamışlardır. Fahri şehbenderler şehbenderlik faaliyetlerinden gelir elde etmişler ve ticari faaliyetlerine devam etmişlerdir. Baş şehbender ise kendilerine maaş ve tahsisat verilerek göreve getirilmişlerdir. Baş şehbenderlerin ticaretle uğraşmaları kesinlikle yasaklanmıştır. Öncelikle şehbenderlik faaliyetlerinin yürütülmesi için bir bina kiralayan veya satın alan şehbenderler tahsisatlarının bir kısmını bunun için harcamışlardır. Şehbenderhanelerde yürütülen faaliyetlerden hasılat elde edilmiştir. Bu hasılatın büyük bir kısmı kaçıllara, tercüman ve kâtip gibi şehbenderhane görevlilerinin maaşlarına ayrılmıştır. Diğer bir kısmı ise karşılıklı yazışmalarda kullanılan posta ücretleri, onaylanan evrak için mühür bedeli, şehir içerisinde ulaşım için ayrılan yol masrafları, Osmanlı tebaa ve tüccarının resmi işlemlerini gerçekleştirmek üzere alınan defter bedelleri, şehrin yerel basınını takip etmek üzere yapılan gazete abonelikleri, broşür, bülten gibi yayınların hazırlanması için matbaa masrafları ve sağlık alanında harcanan doktor ücretleri için kullanılmıştır. Muhasebe kayıtlarında Şehbenderhane masraflarına yansıyan diğer bir harcama kalemi ise kalp akçe bedeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Kalp akçe bedeli ise sahte para ve kalpazanlıkla mücadelede harcamış oldukları tutar olarak yansımıştır. Geriye kalan tutarlardan eğer geçmiş dönemde bir açık varsa onun için ayrılmış ya da tenzil edilmiştir. Kalan tutar ise makbuz senetleri ile birlikte Hariciye Nezaretine gönderilmiştir.

Bombay Baş Şehbenderhanesinin Rumi 1292-1299 (1876-1883) yılları arası yedi yıllık muhasebesini değerlendirdiğimiz bu çalışma, şehbenderhane muhasebesine dair bir örnek olmak üzere müstakil bir çalışmadır. Buradan hareketle Osmanlı Devleti'nin diğer şehbenderhanelerine ait muhasebe verileri Bombay Baş Şehbenderliğinin muhasebe kayıtları ile kıyaslanabilir ya da batılı ülkelerdeki şehbenderhaneler kendi içerisinde, Güney ve Güney Doğu Asya'daki baş şehbenderliklerine ait muhasebe kayıtları ise birbiri ile karşılaştırılarak şehbenderhanelerin mali yapısına dair bilgilere ışık tutabilir.

Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA]

BOA., A.AMD.,4/25.

BOA., A.MKT., 145/47.

BOA., B.E.O., 959/71924; 1413/105965; 1834/137507; 1866/139933; 1915/143561; 3394/254519; 3621/27151; 4185/313872.

BOA., HR.MKT., 758/50; 257/48; 690/ 65; 700/ 69.

BOA., HR. İD.,625/66; 625/75; 625/102; 625/83; 625/82; 625/92; 625/87, 86; 625/88; 625/89; 625/94; 625/96; 625/90; 625/90; 625/102; 625/98; 625/99; 625/101.

BOA., İ.HR., 128/6504; 242/14354; 246/14630; 303/ 19209; 327/21160.

BOA., İ.MSM.,29/830; 30/833.

BOA., HR. TH., 70/19.

BOA., HR. SFR.3.,302/17; 311/25; 319,111; 329/98.

Araştırma Eserler

Akpınar, M. (2001) Osmanlı Devleti'nde Şehbenderlik Müessesesi, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akpınar, M. (2017) "XIX. Yüzyılda Batıyla İlişkilerde Osmanlı Şehbenderlikleri", Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 41(2), 127-144.

Arık, T. (2009) 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Şehbenderlerinin Ticaret Raporları, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Artuk, İ. (1988) "Adlî Altın", İslam Ansiklopedisi, (C.I, 389), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Çakılcı, D., (2015), "Hindistan'da Osmanlılar: Bombay Osmanlı Şehbenderliği", Türkiyat Mecmuası, (25), 81-106.

Devellioğlu, F. (2010) Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitapevi.

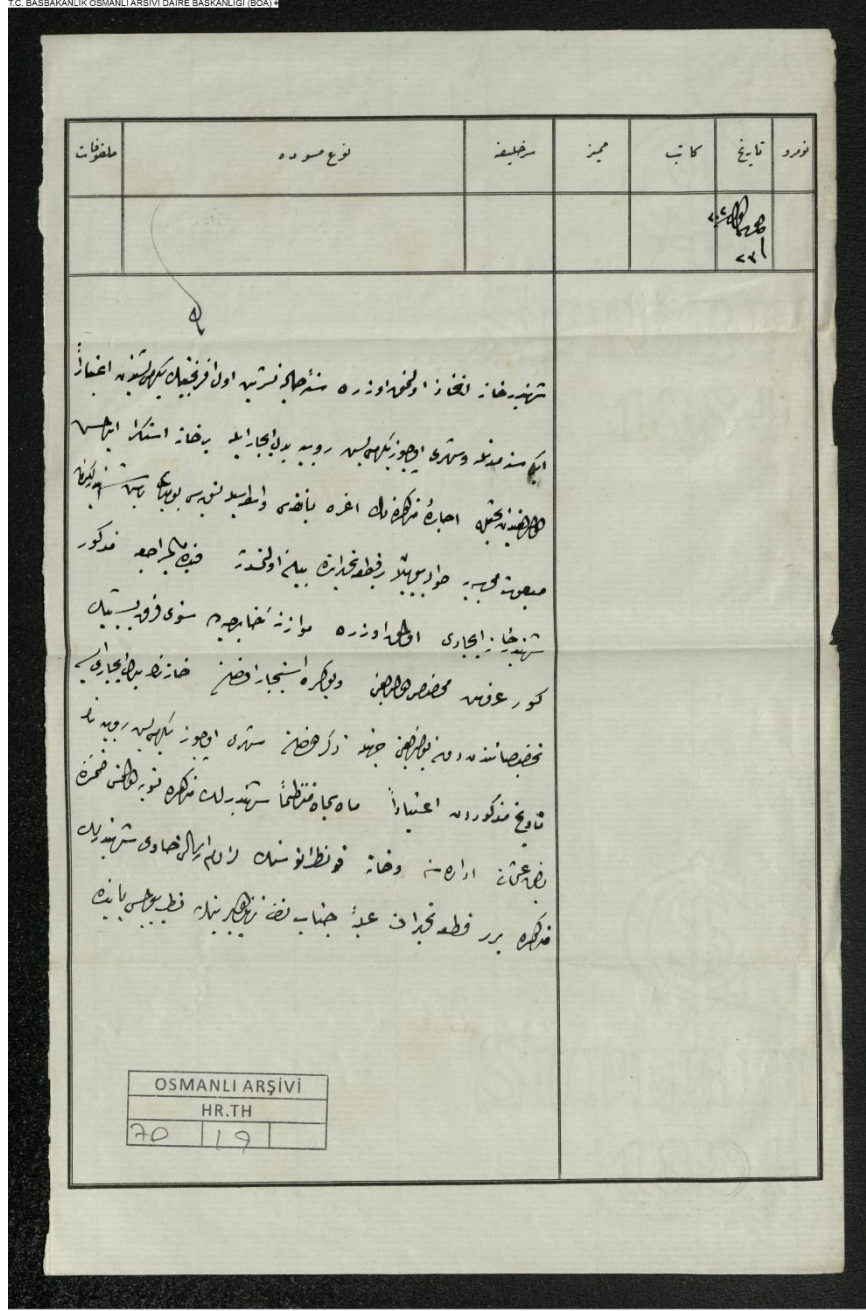
Dönmez, A. (2006). Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Sürecinde Osmanlı Daimî Elçiliklerinin Avrupa'da Yeniden Tesisi, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Düstur, (1298), "Saltanat-ı Seniyye Şehbenderlerine Dair Nizamname-i Dahildir",1/2 (Zeyl), Matba-i Amire, 192-202.

- Erdem, G. (2008) Osmanlı İmparatorluğunda Sürekli Diplomasiye Geçiş Süreci, [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erol, Y. Z. (2014) Osmanlı Devleti'nde Şehbenderlik ve Paris-Londra Örnekleri, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gör, E. (2019) “1881 Tarihli Şehbenderler Nizamnamesi Üzerine Bir İnceleme”, Sosyal Bilimler Akademi Dergisi, 2(1), 70-85.
- Gürsoy, B. A. (2006) “Türk Modernleşmesinde Sefir ve Sefaretlerin Rolü”, Bilig, (36), 139-165.
- İpşirli, M. (1995), “Elçi”, İslam Ansiklopedisi, (C. XI, 3-15) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kılıç, M. (2018). “Osmanlı Devleti'nde Şehbenderlik Kurumu”, Osmanlı Diplomasi Tarihi Kurumları ve Tatbiki, (Ed. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya-Uğur Kurtaran), 95-117, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Özcan, A. (2001), “İttihad-ı İslam”, İslam Ansiklopedisi, (C. XXIII, 470-475), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özcan, A. (1992) Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914), İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Öznel, M. (2020) “Osmanlı Sefaret ve Şehbenderliklerinin Kalpazanlıkla Mücadelesi”, OTAM, (47), 45-60.
- Salname-i Hariciye Defter-i Evvel (1301-1302), Matbaa-i Ebul-Ziya.
- Salname-i Hariciye II. Defa (1306), Matbaa-i Osmaniyye.
- Salname-i Hariciye III. Defa (1318), Matbaa-i Osmanî.
- Savaş, A. İ. (2002), “Konsolos”, İslam Ansiklopedisi, (C. XXVI, 178-180), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şemseddin Sami, (2010) Kamus-ı Türki, İstanbul: Çağrı Yayınları,
- Tetik, Z. (2019) Osmanlı Devleti'nin Batavya Baş Şehbenderleri ve Faaliyetleri (1883-1908) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ekler

Ek 1- Bombay Baş Şehbenderliği Şehbenderhanesi Olarak Kiralanan Ev

HR.TH.00070.00019.001

Ek 2- Bombay Fahri şebhenderi olarak Mirza Ali Hanın Tayini

هند قوميانك باسوجه ماورازنه بوبايه مقيم مورو جووه ريحي جاننه بيه كارويه ايرج سخي شيه تاينيك اوه ايتي تاخيو مورغا ميذا عم محمد لاهه علامتونه
اياد اولونه اورده سخته خورق تيم سيره

بوبايه مقيم دولتيه تيميري موزرا فوته اولوخ ورموقه الهانده اچيفره تمام اولدولونه ماقويت نكوره لك لوفه علامتونه اوجيه بولموشه لوزره مقيم
سلطنته يه سخي نوزده سه توسط ايتريكلار هارم بيه مومونه اولدولموشه وگاردور بولموشه سزده طلب وائتي بيمكلم معص الهه مخرج ورايونه اولدولموشه بورد
پيشه وائقه باجويه اولدولموشه تايمه ايرده ديشكاهه سلطانده محمود خانده خليفه يمانزه يريم دولتيه تيميري خدوشه بولموشه اولدولونه بيم ماقويته علامتونه مازلف
پرتحقاقه علامتونه اولدولموشه قله ايرم

انكلره دولتيه تيمانه مقيم كاجي مورو اسوجه تانته جاننه بيه كارويه ايرج سخي كاوه اولديك بكمي سزده تاخيو مورغا هند قوميانكي ماورازنه
بوبايه مقيم مورو ريحي علامتونه دارد اولونه خورق تيم سيره

اهما موره ميذا عم محمد خانك بوبايه الهانده هره معلول اولونه دولتيه تيميري نيكه شيعي خصوصه دان لورم وريج اولدولموشه خورق تيمانه لفا اتالا ييرم معلوكار
اولدولموشه اوزره خانده مومولده سديك هارم هند قوميانك قولدولموشه مازاخويه نام تجار تاينيك سيمى اولوب نانا ديمي معلولات وطلانته و مومولوكار
دهقاننده قضايه اولدولموشه بوبايه سكه الهانده سبانه بيه معبر ولفولو يادم اولوب سيزه فريه شادي فاكولام ودهرك ديمي بوبايه تيميره
دنيا يظيم قيسر اولدولموشه اولونه بيار محمد عم خانك اولموشه بولموشه ويري بيمكاهه سلطانده محمود خانده خليفه بولموشه اسرافه موقوت اولموشه وكنه اسك
مبارا با مكملازي خطنه خدوشه بولموشه انكلره دولتيه سسه طره واقباري كسب بولموشه اولدولونه اسرافه ايجته بولموشه نسانت قضايه بولموشه
نورده ستنه موجب موموشم اولدولموشه سفا بوجاهه ديمي موقوتيه عموميه سببه ويره بيمكاهه

لوزره خانده نيتمه بيه كارويه ايرج سخي كاوه تاينيك دروك تاخيو مورغا انكلره دولتيه تجاره مجلسي كاجي مورو اسوجه تانته علامتونه دارد اولونه
خورق تيم سيره

ميذا عم خانك بوبايه دولتيه تيميري تيميري تيميري ايجته ماموش بولموشه دان هند قوميانك باسوجه ماورازنه بيم اعطال ايرج اولدولموشه خورق موموش
لوفه غير ايرنه اتالا دعوت اولموشه قله علامتونه مورو بوبايه تيميري ممشد بر ماقويت اولوب ميذا عم خانك ديمي نانا سيج وئتي بالمشانه سيم اولونه
اولدولموشه لوفه علامتونه خوجولونه ائتي تيميري ايمكه خانده مومولوكار هند قوميانك موقوت نكوره يه لوفه بريمده اولموشه بولموشه قويمه ديوانه بيم ايترا ايريم

i.HR 128 / 6504 1

I.HR.00128

Ek 3- Bombay Şehberderhanesi 1298/ 1882 Yılı Muhasebesi

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA) *

نظام الخزانة المحاسبية

عنوان	مبلغ	صافي
مصاريف عامه	١١٥ ٤١	
مصاريف خاصه	٨٥٥ ٠٠	
مصاريف لوجيستيه	١٥٤٩	
مصاريف تعليميه	١٩	
مصاريف طب	١٤ ٠٠	
مصاريف فنية	٤٨٠ ٤٧	
مصاريف اخرى	٨٥١ ١٨	
مصاريف اخرى	٧ ٥	
مجموع	١١٥٧٧ ٤١	
مصاريف عامه		٨٥٦ ١٨
مصاريف خاصه		٧ ٥
مصاريف لوجيستيه		٨٥٨ ٤٢
مجموع		١٠٧١٨ ٤٨
درج دفع بالوجه		١٠٧١٨ ٤٨
نقصا ارباح		٩٦٧٤ ٤٤
		١٤٤٦ ٤٤

بوجهای شریزه نقده داره و اربعه لفا نقد و خزینه طفا که خزانده که در تهران با قندهر رسیده و فرودگاه ماهودیه بالاد که در تهران بوده
یکم ری بیک بیجوز اونیوز طغوز عجمه و مصارفی همچو اینه بر پیکر سوز خیمه می خنیمه یکم ری باده بالی کلیم نقد حاصله در راه و فرودج دفع
بالوجه طغوز بیات البور خیمه در راه غروب بالورود شمر و زنه ایلیه قشم مصارف فرودگاه مبادنه فیه اخر سلطونیه کذبوز ایلیه برون هوانیه کن
مارطوه زامواجرنا بدی غروب سیدلج فول اونیوب باکنیز باغ فضا حاصله بفضه کلل لوزج بلان اوسوزه فرودی غنینه کیم باه که پاره که در کولیم
در سیمه نقد در سیمه اصغان کزیه ایلیه اونیوب در دوجرجه شمر و زنه فلانده ببالغنت سیم ایلانه ایلیه نظر بفضه سندن بقعه کوه طغوز عجمه شریزه بلان کویع
بر فضا خیرا بخریه حساب انظار خیمه بالانظر سیمه لوجستیک امر و فرماده حضرت سلطان کرده اکنه حقیقاً یا لیا مکتوبه

OSMANLI ARŞİVİ		
HR.ID		
625	38	5

Ek 4- Bombay Baş Şehbenderhanesinin Mart- Mayıs 1299/1883 Muhasebesi

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

نظارہ مورخان خیر
محاسبہ

۵۱۸

بک	بصاوت	یارہ معارف
۱۸	۱۴۰	
۶۴	۱۶	یوز اچرف
۴۸	۴۰	وقت بدل
۴	۱۴۶	قوتو رتاک
۱۶	۴۰۹	
۴۰	۱۵۹۴	
۴۰	۱۶۹۶	
۶	۹۵۹	

بولیا استرلیسہ ۱۰۹ غصہ ۱۹ یارہ صیبارا ایلترہ ۱۹ ۱۸ ۱۸۹۱

بویای شہنہ رکنندہ وارد اولوب لغا تقسیم قضاہ برظلمہ تقریباً قضاہ طغزہ طغزہ شہی مارکنندہ ساس نزلتند قدره وقتونونہ حاصلات اولیکر بات یوز اولونور و معارف دخی ایکی بیت کیمور طغزہ غصہ اوله دره یارہ باغ ایلوب اورانہ و سنادق کوندر لئی کی فضلہ حاصلونہ اولونہ اولیسیات لغزوزیر لیکر غصہ لیکر اتی یارہ نیک دخی کوندر لیکر ایسمادا اولنہ اریه شکره فضلہ حاصلونان اکلین لیلیسی اولیسی یوز لغزوزیر غصہ اولونور اولیسیات حاصله حاصلی اوله دره بیت لغزوزیر الیدر غصہ لیکر یارہ ایراد قیبه اولیسی فضلہ قیور طغزوزیر اولیسی غصہ اتی یارہ نیک وکھا اولیسی لیکر کاکمکله اولیسی غصہ ایراد اظانہ مبالغہ ایچونہ تنظیم ایدونہ معصومہ عام غصہ نیک لیب برظلمہ تقریباً غصہ جناب نفع تقریباً نیک بولیس بات اولونون جهونہ مده اولونور

۷ دغ اولونون اولیسی اولیسی

OSMANLI ARŞIVI
HR.ID
625 99 3

HR.ID.00625.00099.003

Ek 5- Bombay Şehbenderhanesinin Haziran-Ağustos 1299/1883 Muhasebesi

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) *

مخاتبة
نظام تجارة حیدرآباد
مخاتبة
۶۸۶

۱۰۷۹۷ د

مصفا	۱۱
بوتہ اجرت	۱۰۷
اعازہ	۱۹
کاتب	۹۱۲۷
حکایت	۴۴
اجرت	۶۶۱
	۹۷۶۵

۱۰۷۹۷
۸۰۵۱۹۰

بہای سہد لکنہ وارد اولوب لفا نقد منشاہہ رقمہ خراج طفاہہ لہوہ ہزارانہ شعی سزاہہ قدر دفعہ اولہا حاصلہ فوائدہ بیک بیونہ
طفاہہ بیک خوسن سہدہ ہای اولوب مصارف اولہا بیک بیونہ فروشیہ غوسہ کیموسہ ماہہ مالک اولہا دفعہ ہضہ حاصلہ ہضہ ہضہ
کتابت الہیہ غوسہ کیموسہ ہیک ایالہ ہضہ مصارفانہ منگوش نیک سداق کوندہ لیک ایقاہہ و ہضہ ہولہ ہذہ مبلغ مزبور بالوردہ ہسبہ
تاریخہ ہسبہ روزہ ایارکنندہ اولہا ہدہ تہم اولہا من مضمونہ سہنیک لہہ سہدہ لکن منگوش رقمہ خراج ہسبہ ہضہ ہضہ ہضہ ہضہ ہضہ ہضہ
اردو زبان حصرہ سہ اولہا کرا ۹ سہ اولہا لکن ۲۷ سہ اولہا لکن

OSMANLI ARŞİVİ
HR.ID
625 102 3

HR.ID.00625.00102.003

Extended Summary

The Ottoman Empire sent temporary envoys to other states in its diplomatic relations until the eighteenth century. Since the late eighteenth century, the process of establishing permanent embassies began. In addition to embassies, starting in 1802 representatives were also stationed in major port cities that were important for trade. In contrast to the increasing frequency of consul appointments, the consul regulation was issued by the government on June 13, 1882. The regulation is divided into three sections. The first part consists of four chapters. In the first chapter, this first section, general provisions regarding consulate officials are addressed, in the second chapter, the consul's duty station is specified, in the third chapter, the responsibilities of consuls are outlined; and in the fourth chapter, the inspection of consuls is discussed. In the second section, accounting procedures related to transactions conducted at consul offices are detailed, while in the third section, matters concerning honorary consuls are addressed. The term "consul", meaning "port head" or "port captain", refers to appointed officials representing their country's head of state in another city or commercial port. They are divided into two groups: official and honorary consuls. Official consuls consist of consul generals and deputy consuls within themselves. They are appointed from among trained officials within the Ministry of Foreign Affairs with a decree issued by the Sultan. Honorary consuls, on the other hand, are appointed from recognized leading local merchants within their duty region upon the recommendation of the embassy in the region and the approval of the Sultan. Official consuls receive a fixed salary and a designated allowance called a "tahsisat" to cover their expenses, travel expenses, and the rent of their consulate office, as they are subject to central appointment. Honorary consuls do not receive salaries or allowances from the centre as they are selected from among the local elites and merchants in the region. Instead, they continue their commercial activities and derive income from the works they carry out at the consulate office. It is strictly prohibited for official consuls to engage in trade. Consuls are responsible for collecting taxes, processing passport and visa procedures, issuing documents such as birth, death, marriage, inheritance and notifications holding powers of attorney for the citizens of the Ottoman Empire, collecting aid for needy subjects, monitoring the local press closely, and preparing detailed reports on the economic, commercial, and technological developments in their duty areas. The Indian subcontinent, historically recognized as one of the significant centres of world trade, has been of great importance to the Ottoman Empire both commercially and due to the density of the Muslim population in the region. Since the 16th century, the Ottoman Empire not only gained control over a significant portion of the Mediterranean trade routes but also undertook both political and religious responsibility for the important pilgrimage sites of Hajj, which is a significant duty for Muslims. Due to these fundamental reasons, it became necessary to have an Ottoman representative in the region. The Bombay Consulate General, which was the Ottoman Empire's foothold in India, was initially established in 1848 with the appointment of an honorary consul. Subsequently, in 1869, the appointment of a salaried consul from the centre enabled the consulate to continue its activities under the status of a consulate general. The Bombay Consulate General played a significant role in enhancing the Ottoman Empire's commercial relations with the region and in safeguarding the rights of Ottoman merchants and subjects. The revenue generated from the activities carried out at the Bombay Consulate General primarily covers the salaries of consulate staff such as clerks, interpreters, and secretaries, with salary payments constituting the largest portion of expenditure. The remaining portion is allocated for expenses such as postage fees for correspondence, seal fees for approved documents, transportation costs within the city, ledger fees for the official transactions of Ottoman subjects with the local merchants, newspaper subscriptions for monitoring the

local press, printing expenses for brochures, bulletins and other publication, and medical expenses incurred for health-related matters. Another expense reflected in the accounting records of the consulate general is the “kalp akçe” fee. The “kalp akçe” fee represents the amount spent in combating counterfeit money and counterfeiting. If there is a deficit from the remaining amounts, it is either allocated for it separately or reduced. The remaining amount and receipts are sent to the Foreign Ministry every three months and annually. This study presents an evaluation of the accounting records of the Bombay Consulate General of the Ottoman Empire identified in the Ottoman archives between the Rumi years of 1292-1299 (1876-1883). According to this evaluation, the study illustrates the fees collected from official transactions conducted at the Bombay Consulate, the revenue generated by the consulate collected quarterly or annually, expenses covered from the revenue for salaries for consulate staff such as clerks and translators, as well as other expenses incurred by the consulate such as transportation, postage, seal, and ledger fees. It also demonstrates the amount of revenue to be sent to the Foreign Ministry and the requested budget from the Ministry.

Türkçede Kesinlik: “Karşılaşma” Film Senaryosu Örneği¹

Sema ÇOLAK²

Türkçede Kesinlik: “Karşılaşma” Film Senaryosu Örneği

Özet

İnsanlar, geçmişten günümüze kadar sorular sorma, sorgulama, doğruyu bulma ve gözlem yapma gibi yöntemlerle belirsizlikleri gidermeye yönelik kesinlik arayışı içerisinde olmuştur. Bu arayış, bilgi edinme sürecinin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle kesinlik, bilgi ile ilişkilendirilmiştir. Dilbilimde bilgi kipliği içerisinde değerlendirilen kesinlik, konuşurun bilgisinden emin olduğunu, şüphe duymadığını ve güven eksikliği hissetmediğini ifade eder. Bu çalışmada öncelikle kesinlik kavramının kökeni ve tanımı hakkında bilgi verilmiş ve kesinlik ile ilişkilendirilen bazı kavramlar üzerinde durulmuştur. Ardından 20. yüzyıl felsefesine derin etkileri olan ve dilin doğasını anlamaya yönelik kapsamlı çalışmalar yapan Moore ve Wittgenstein’in kesinliğe dair felsefi görüşlerine yer verilmiştir. Çalışmanın temel noktası olan dilbilimin kesinliğe olan yaklaşımı daha geniş bir şekilde ele alınarak Türkçedeki kesinlik işaretleyicileri belirlenmiştir. Uygulama bölümünde ise “Karşılaşma” film senaryosu üzerinde bu işaretleyiciler tespit edilmiş, iletişimde nasıl ve ne şekilde yer aldığı gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kesinlik, Bilgi, Dilbilim, Kiplik, Kesinlik işaretleyicileri

Certainty in Turkish: The Case of the Movie Script “Karşılaşma”

Abstract

From the past to the present, people have been in search of certainty to eliminate uncertainties through methods such as asking questions, questioning, finding the truth and making observations. This quest forms the basis of the process of acquiring knowledge. Therefore, certainty is associated with knowledge. In linguistics, certainty, which is evaluated within the modality of knowledge, expresses that the speaker is sure of his/her knowledge, does not doubt and does not feel a lack of confidence. In this study, firstly, the origin and definition of the concept of certainty is given and some concepts associated with certainty are emphasized. Then, the philosophical views on certainty of Moore and Wittgenstein, who had a profound impact on 20th century philosophy and made extensive studies to understand the nature of language, are given. The approach of linguistics to certainty, which is the main point of the study, was discussed more broadly and the certainty markers in Turkish were identified. In the application section, these markers were identified on the movie script “Karşılaşma” and it was tried to show how and in what way they are involved in communication.

Key Words: Certainty, Knowledge, Linguistics, Modality, Markers of certainty

¹ Bu makale, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalında Prof. Dr. Erdoğan BOZ danışmanlığında hazırlanmakta olan “Türkçede Kesinlik” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² semacolak77@gmail.com, 0009-0000-1271-1182

Makale Geliş Tarihi (Received): 04.06.2024 Makale Kabul Tarihi (Accepted): 23.06.2024

1. Giriş

Kesinlik, pek çok disiplinin üzerinde çalıştığı, özellikle bilgi felsefesi alanının yoğunlaştığı bir kavramdır. İnsan bilgisinin ne kadar kesin olduğu ve doğru bilgiye nasıl ulaşılacağı hep merak konusu olmuştur. Yüzyıllardır süregelen bu merak hâlâ devam etmektedir. Dolayısıyla kesinlik, birçok düşünürün üzerinde çalıştığı ve bir cevap aradığı önemli konulardan biri hâline gelmiştir. Örneğin Descartes, şüphecilikten yola çıkarak “*Düşünüyorum öyleyse varım (Cogito ergo sum)*” ilkesiyle temel bir kesin bilgiye ulaşmayı hedeflemiştir. Ona göre, düşünmek için var olmak gereklidir. Buradaki *Cogito*, ruhun yani “Ben”in tasdikini ifade etmektedir. “Ben”in bütün öz veya tabiatı düşünmekten ibarettir. Böylece ruh, varlığın temel koşuludur ve bilgi sürecinde ilk önce ruh bilgisi anlaşılmalıdır. Bu sebeple ruhun varlığı bilinmeden, diğer varlıkların bilinmesi mümkün değildir (1947: s. 42, 158). Bir başka önemli düşünür Locke, bilgi ile kesinliği eş değerde tutmuştur. Locke’a göre bir kişi bir şeyi biliyorsa ondan emindir veya emin olduğu bir şey varsa onu kesinlikle biliyordur (Gibson, 1968: s. 3; akt. Atış, 2008: s. 73). Bu anlayışla; bilginin olduğu her durumda kesinlik, kesinliğin sağlandığı her durumda da bilginin mevcut olduğu sonucu çıkmaktadır (Atış, 2008: s. 73). Örneğin, “*Ahmet içeri geldi.*” veya “*Ahmet içeri gelmedi.*” gibi tümceler incelendiğinde; konuşurun olaya doğrudan tanık olduğu, bu konu hakkında kesin bilgiye sahip olduğu ve herhangi bir şüphe duymadığı görülmektedir (Hirik, 2014b: s. 350). Bu bağlamda kesinlik, dilin kullanımı ve yapısal özellikleri aracılığıyla inşa edilmekte, iletişimde doğru ve güvenilir bilgi sağlama ve belirsizlikleri giderme açısından büyük önem taşımaktadır.

Çalışmada öncelikle kesinlik kavramının anlaşılması sağlanacak, ardından işaretleyiciler yardımıyla kesinlik anlamının nasıl ortaya çıktığı gösterilmeye çalışılacaktır.

2. Teorik Art Alan

2.1. Kesinlik Kavramının Kökeni ve Tanımı

Kesinlik (certainty) kavramı; felsefe, matematik, hukuk, mantık, ilahiyat ve fizik olmak üzere birçok farklı disiplinde çeşitli anlam alanlarıyla ele alınmıştır. Dilbilime de konu olan kesinlik; iletişimde, resmî yazışmalar ve bilimsel çalışmalarda, kimi zaman da edebî eserlerde belirli sözcükler ve yapılar aracılığıyla kendini göstermektedir. Günümüze kadar kesinliğe dair farklı tanımlamalar yapılmış ve kesinlik kavramı kullanıldığı bağlama, amaçlara ve disiplinlere göre değişiklik göstermiştir.

Arapçadaki “*kata*’a (قطع = kesmek)” eyleminden türeyen *kat*’iyyet (قطعية = kesinlik, katiyet) (Mutçalı, 1995: s. 717) sözcüğü, Türkçeye *kesinlik* (*kes-in+lik*) şeklinde yerleşmiştir. İngilizcede “certainty”, Fransızcada ise “certitude” kesinlik anlamına gelmektedir. Bu iki sözcüğün kökeni; *ayırma*, *ayırt etmek* anlamlarına gelen “cernere” eyleminden türeyen Latince “certitudinem”e dayanmaktadır.³

Kesinlik, Türkçe Sözlük’te “1. isim, kesin olma durumu veya kesin davranış, kat’iyyet. 2. isim, felsefî bir bilginin, bir kanaatin şüpheye düşmeden onaylanması durumu.”⁴ şeklinde açıklanırken, Timuçin’in Felsefe Sözlüğü’nde “Kuşku gerektirmeyecek biçimde belirgin olanın durumu. Kuşku gerektirmeyecek kadar açık bir yargı karşısındaki ruh durumu. Zihnin hiçbir yanılma korkusuna düşmeden bir yargıyı benimseyişi.” olarak tanımlanmıştır (2004: s. 321).

Kesinlik, daima bilimin merkezinde yer almış ve evrenin açık ve seçik bir şekilde anlaşılabilmesi için birçok düşüncenin temeli olmuştur. Bilimle uğraşanlar; gözlem, deney, çözümlenme ve mantık çerçevesinde evreni, doğayı ve yaşamın farklı yönlerini anlamayı amaçlayarak kesin sonuçlara ve bilgilere ulaşmak için büyük çaba harcamaktadır. Ancak doğa

³ Şaman (2018: 296), bu bilgiye *Littre*, *certes* maddesinden ulaşmıştır. Bk. <http://www.littre.org/definition/certes>.

⁴ <https://sozluk.gov.tr/kesinlik> (08.10.2023)

bilimleri ile sosyal bilimlerin kesinliğe olan yaklaşımları birbirinden oldukça farklıdır. Çünkü doğa bilimleri, araştırmalarını genellikle deney, gözlem ve ölçüm gibi nicel verilere dayandırarak yapmaktadır. Bu sebeple pek çok bilim insanı için kesinlik, bir şeyin ölçülebilir olmasına bağlıdır (Yüksel, 2011: s. 518). Bilim, elde ettiği sonuçları olabildiğince kesin, açık ve doğru bir şekilde ifade etmeyi hedeflediği için bu da ancak ölçüm neticesinde ulaşılan gözlem verileriyle mümkün olmaktadır (Yıldırım, 1991: s. 89). Fakat sosyal bilimlerde doğa bilimlerinde olduğu gibi nicelleştirici bir matematiksel kesinlik anlayışının izlerine rastlamak mümkün değildir. Sosyal olgular arasında neden-sonuç ilişkilerine dayalı kesin yasaların bulunmaması, dünya görüşleri, değerler, ideolojiler ve politik inançlar gibi etkenler kesinliğin sosyal bilimlerde bulunmamasının en büyük sebepleri olarak gösterilebilmektedir (Özlem, 2013: s. 42-43).

Kimi düşünürler, doğa bilimlerinde de mutlak bir kesinliğin olmadığını savunmaktadır. Popper'a göre öznel veya nesnel hiçbir bilgi kesin değildir ve bilimdeki her şey kestirimseldir. Bilimsel bir kuram, asla mutlak veya kesin olarak kabul edilmemelidir. Çünkü tüm kuramlar varsayımlardan ibarettir ve hepsi değişip yıkılabilir (Güzel, 2018: s. 113). Yıldırım'a göre bilimsel araştırmalar ve incelemeler sonucunda ulaşılan her çözüm, sınanan her teori veya hipotez ne kadar olgusal verilerle desteklenirse desteklensin kesinlik içermez ve yapılan yeni deney ve gözlemlerin sonucunda her zaman geçerlilikleri sorgulanabilir. Bu nedenle bilim, matematik ve mantıktaki gibi kesin ispatlar sunmaz (Yıldırım, 1997: s. 79). Stroll de benzer bir görüşle bilimin deney ve gözleme dayanmasından dolayı değişiklik gösterebileceğini açıklamıştır. Bu durumda da en sağlam görünen bilimsel yasalar bile sonunda terkedilebilmekte veya gözden geçirilebilmektedir (1994: s. 29).

2.2. Kesinlik ile İlişkili Kavramlar

2.2.1. Kesinlik-Şüpheli

Kesinlik ve şüpheli arasında güçlü bir ilişki vardır. Çünkü bilgi edinme aşamasında insanlar, bilgiye ulaşmak için birtakım sorular sorar, gözlemler yapar veya sunulan bilgileri sorgulamak isterler. Burada da şüpheli önemli bir etken hâline gelir. Dewey'e göre bir kişiyi araştırmaya iten şey belirsizlik durumudur ve bu belirsizlik, şüphelinin kaynağıdır (Yıldırım, 1991: s. 242). Belirsizlikler, öğrenme sürecine katkı sağlayarak araştırmacının merakını ve sorgulayıcı yaklaşımını güçlendirir. Descartes'a göre bilimin kesin doğrulara ulaşma amacı vardır ve bunun ilk koşulu da düşüncelerin açık ve seçik olmasıdır. Bu açık ve seçiklik ancak ölçülü şüpheliyle yaklaşan bir zihinle mümkündür (Yıldırım, 1997: s. 294). Bacon da kesinliğe sadece şüpheli yoluyla ulaşabileceğini savunmaktadır. Çünkü ona göre kesinliğe ulaşmak için düşüncede kesinlikten yola çıkılmalı ve belirli bir süre şüpheliye sabırla yaklaşılmalıdır (Timuçin, 2004: s. 73).

2.2.2. Kesinlik-Bilgi

Bazı araştırmacılar kesinlik ile bilgi arasında sıkı bir bağın bulunduğu dikkat çekerler. Moore, bilgi ile kesinliği birbirinden ayırır ve bilmenin kesinlik için bir ön koşul olduğunu savunur. Bundan hareketle bir kişi p'yi bilmediği takdirde p'nin kesin olması söz konusu değildir (Stroll, 1994: s. 24). Unger'a göre kesinlik, bilgi için ön koşul olarak kabul edildiğinde kişiyi şüpheliğe yönlendirmektedir. Felsefi yaklaşımla ele alınan bilme, kesinliği gerektirir ve kesinlik, mutlak kesinlik ile eşdeğerdir. Bu sebeple bir insan bir şeyi ancak ve ancak o şeyden eminse bilir (2000: s. 334). Arlı Çil de önceki ifadeleri destekler nitelikte bir görüş öne sürer. Ona göre bir kişi bir şeyi bildiğini savunuyorsa, o zaman o şey hakkında kesin bilgi sahibi olmalıdır. Çünkü bilgi, kesinliği getirmektedir (2009: s. 8).

2.2.3. Kesinlik-Dogmatizm

Bilginin kesinlik gerektirdiği düşüncesi, dogmatizme yönelme olasılığını artırmaktadır (Arlı Çil, 2009: s. 8). Cevizci, dogmatik sözcüğünü “Genel olarak, belli birtakım ilkeleri, tezleri, düşünce, teori ve ideolojileri mutlak olarak doğru ve her zaman geçerli diye kabul eden, görüşlerini kesin ve tartışmaya yer vermez bir biçimde öne süren kimsenin tutumu içim kullanılan sıfat.” olarak ifade etmiştir. Dogmatik bir kişi, en ufak bir şüpheyeye bile tahammül edemez (1999: s. 249).

Unger, kesinlik ile dogmatizm arasında bir bağlantının bulunduğu bahseder. Ona göre bir şeyi bilmek ile onu kesin olarak veya mutlak bir kesinlikle bilmek arasında eşdeğerlik söz konusudur (1974: s. 132). Örneğin “*O bunu kesin olarak biliyordu*” ve “*O bunu mutlak bir kesinlikle biliyordu*” önermeleri, kişinin kesin olduğunu belirtmesi dışında herhangi bir şüphe duymadığını ve emin olduğunu da göstermektedir (1974: s. 135). “Eğer S, p’den eminse, o zaman S’nin herhangi bir yeni deneyim veya bilgiyi p’nin olup olmadığı konusundaki düşüncesiyle ilgili olarak değerlendirmeye hiç açık olmadığı sonucu çıkar.” (1974: s. 142). Dogmatik bir kişi de kabul ettiği bilgileri gözden geçirme ve sorgulama ihtiyacı hissetmez. Aynı kesin olduğuna inanılan şeyler gibi. Ancak herhangi bir önermenin kesinliği ile ilgili daima bir hata payı bulunmaktadır. Bazen yanlış olan bir önermeye kesin gözüyle bakılabilir. Fakat dogmatik bir kişi, bu olasılığı yok sayarak yanlış inançlarına doğruyu muşçasına bağlanır. Dogmatizmi benimseyenler, yeni bilgilere kapalıdır ve değişime direnç gösterir (Arlı Çil, 2009: s. 9).

2.3. Moore ve Wittgenstein’in Kesinliğe Yaklaşımı

Moore ve Wittgenstein, 20. yüzyılda öne çıkan önemli filozoflar arasında yer almaktadır (Morkoç, 2021: s. 109). Moore ve Wittgenstein’in ortak bir problemi vardır: kesinlik ve şüphe (2021: s. 111). Her iki filozof da kesinlik üzerine birçok görüş bildirmiş ve bu konuda kendi argümanlarını öne sürmüştür.

Moore, sağduyulu dünya görüşünü ilk defa 1911 yılında Cambridge’de verdiği derslerde dile getirmiştir. Bu görüşler, John Wisdom’ın teşvikiyle 1953’te *Felsefenin Bazı Temel Sorunları* (Some Main Problems of Philosophy) adıyla kitaplaştırılmıştır (Stroll, 1994: s. 30). Moore’un kaleme aldığı 1925 tarihli *Sağduyu Savunusu* (A Defence of Common Sense (DCS)), 1939 tarihli *Dış Dünyanın Kanıtlanması* (Proof of An External World (PEW)) ve *Kesinlik* (Certainty (C)) başlıklı eserleri, felsefi şüphecilik tezlerine yönelik yaptığı eleştiriler açısından büyük önem taşımaktadır (Morkoç, 2021: s. 111). DCS, PEW ve C’de kesinliğin mümkün olduğuna dair güçlü bir argüman sunan Moore, deneysel önermelerin kesin olamayacağı yönündeki genel kabule karşı çıkmış ve itiraz etmiştir.

Moore, DCS’de sağduyunun yalnızca bir inanç olmadığını ve bununla birlikte kesinlik de sağlayabileceğini ortaya koymaya çalışırken, PEW’de dışsal bir dünyanın varlığına yönelik radikal şüpheciliğin geçersiz olduğunu ispatlamak için uğraş verir. Moore’un bu iki çalışması birbirini tamamlar niteliktedir. Moore’a göre insan kendi hakkındaki deneysel önermelerle ilgili hiçbir şüphe duymaz ve onları kesin bir şekilde bilir. Bu bilgi, sağduyu bilgisidir (Morkoç, 2021: s. 111). Moore, C’de de bilgi ve kesinlik kavramları arasındaki ilişki üzerinde durmuş ve bilginin temelinde kesinliğin yer aldığını iddia etmiştir. Şüphecilere karşı insanların bazı temel inançlarını güvenle dayandırabileceği kesin bilgiler vardır ve günlük hayatta karşılaştığımız bazı temel bilgiler şüpheyi uyandırmayacak kadar aşikârdır (1984: s. 257-271).

Moore’un Wittgenstein felsefesindeki etkisi büyüktür. Her ikisi de kesinlik ve şüpheyeye ilgili görüşler bildirmiş olsa da Wittgenstein, Moore’un çalışmalarını başarısız bulduğunu birçok kez dile getirmiş ve felsefi düşüncelerini çoğu zaman eleştirel bir tavırla değerlendirmiştir (Morkoç, 2021: s. 111). Wittgenstein, Moore’un 1925-1941 yılları arasında yayımlanan DCS,

PEW ve C adlı çalışmalarından hareketle kuşku, inanç, bilme, kesinlik ve öğrenme kavramlarını anlamaya çalışmış ve kesinliği çevreleyen konuları Moore'dan daha fazla ileriye taşımıştır (Stroll, 1994: s. 8; Lamarre, 2007; akt. Özcan, 2022: s. 136).⁵

Wittgenstein, 1946'dan sonraki dönemde *algı psikolojisi, renkler, inanç ve kesinlik* gibi konulara daha fazla yoğunlaşmıştır. Wittgenstein'in *Tractatus, Felsefi Soruşturmalar ve Kesinlik Üzerine* (KÜ) olmak üzere üç önemli eseri bulunmaktadır (Lamarre, 2007; akt. Özcan, 2022: s. 135). Moore, şüphecilerin kesin bilgi olarak gördükleri her şeyi inanç adıyla değerlendirmelerine karşı çıkarken Wittgenstein, KÜ'de Moore'un önermeleri basit inançlar olmadığı takdirde bilgi de sayılamayacağını savunmaktadır. Çünkü Wittgenstein'a göre bu önermeler, kesinliklerle uyumludur ve "bilgi" ile "kesinlik" iki ayrı kategoriyi oluşturmaktadır. Bilgi, bir problem ve kuşkunun bulunduğu durumda; doğrulamaların gerçekleştirilebildiği yerlerde ortaya çıkar ve sadece dil oyunları bağlamında kendini gösterir. Her bir dil oyunu da kesinlikleri gerektirir; *özel adlar oyunu, bilimsel dil oyunu, doktor-hasta ilişkisinde dil oyunu, felsefi dil oyunu* (Lamarre, 2007; akt. Özcan, 2022: s. 136-138).

2.4. Dilbilimde Kesinlik

Tüm disiplinler kesinlik arayışı içerisine girdiğinde dilin merkezde olduğunu söylemek mümkündür. Dil ve dilbilim, diğer disiplinlerle kesişim noktaları bulsa da aralarında birçok farklılık mevcuttur (Demirbaş, 2023: s. 12). Dil, karmaşık ama belirli bir düzene sahip olan çok yönlü bir olgudur. Bu çok yönlülük, dilin tek görevinin gönderimsel bir işlevi olmadığını, başka bir deyişle sadece düz tümceler üretmediğini gösterir. Dilin *soru sorma, dilekte bulunma, emir verme, kesinlik veya belirsizlik* gibi birçok işlevi bulunmaktadır. Dilin bireysel olmaktan daha çok toplumsal bir düzeyde etkili olduğu göz önüne alındığında dil birimlerini yalnızca yapısal yönden incelemek ve kendi içlerinde son bulan birimler olarak algılamak yeterli değildir. Bunların dilsel değerlerini anlamak için içerdikleri söz eylemini, konuşmacı veya dinleyicinin dil olgusuna karşı tutum ve tavrını, sözcüğün kullanıldığı bağlamı da dikkate almak gerekir. Tüm bunlardan hareketle hem dil içi hem de dil dışı etmenlerin önemli olduğu unutulmamalıdır (Kocaman, 1983: s. 81).

Hirik'e göre bir tümcenin veya sözcüğün bildirdiği kesinlik ulamı, konuşurun bakış açısı, dünyayı algılama ve anlamlandırmasıyla ilişkili olmasından dolayı kipsel alan içinde değerlendirilmeli ve bu çerçevede ele alınmalıdır (2014b: s. 359). Hirik, kesinliğin anlam alanıyla ilgili oldukça açık bir tanımlama yapmıştır (2014b: s. 358):

"Kesinlik, varlığından şüphe duyulmayan ve hakkında emin olunan bilgiyi göstermektedir. Bu bilginin, sorguya mahal bırakmayan, itiraz gerektirmeyen ve kısmen de deneysel olarak kanıtlanabilir bir niteliği bulunmaktadır. Bahsi geçen bu anlam alanı bilgi sahibinin bilinç düzeyini yansıtmaktadır. Konuşur hakkında söz söylediği ya da aktardığı bilgidен yana güven eksikliği duymamaktadır. Kesin olanın paylaşımında konuşur açısından güven en üst düzeydedir."

Kesinlik, bilgi kipinin içerisinde yer alan öznel bilginin bir türü olarak kabul edilmektedir (Morante ve Sporleder, 2012: s. 227; akt. Hirik, 2014a: s. 166). Rubin, Liddy ve Kando'ya göre de kesinlik, bilgisel yorumlar aracılığıyla ifade edilen bilgi kipinin bir çeşididir. Rubin vd. için bilgisel yorumların bir türü olarak ifade edilen şey, yazarın ifadesine yönelik doğruluk veya kesinlik için ipuçları sağlayan ve ifade edilen bilgiye yönelik *muhtemelen, belki, şüphesiz* gibi yazarın tutumunu gösteren kesinlik işaretleyicileridir. Yazarın ifadesindeki doğruluğa duyduğu güven ile kesinlik aynı anlamdadır (2005: s. 63). Onlara göre, dilde kesinlik derecesini belirtmekten kaçınmak neredeyse imkânsızdır. Her ifadenin çoğunlukla edimbilimsel bir yeri

⁵ Jean-Marc Lamarre'in "Autorité et argumentation" (Otorite ve Kanıtlama), Diotime, N°33 (04/2007) başlıklı yazına bk. <https://diotime.lafabriquephilosophique.be/numeros/033/010/>.

veya kesinlik derecesi bulunmaktadır. Ancak bunların her zaman açık bir şekilde işaretlenmediği durumları da görmek mümkündür (2005: s. 65).

Rubin, şimdiye kadar olan kesinlik derecelerinin en geniş sınıflandırmasını yapmış ve kesinliği *mutlak kesinlik* (absolute certainty), *yüksek kesinlik* (high certainty), *orta kesinlik* (moderate certainty), *düşük kesinlik* (low certainty) ve *kesin dışılık* (uncertainty) olmak üzere beş maddeye ayırarak derecelendirmiştir (2010: s. 536):

1. *Mutlak kesinlik*: Kesin ve tartışılmaz bir inanç veya güvenceye sahip ifadeleri içerir.
2. *Yüksek kesinlik*: Yüksek olasılık veya sağlam, güvenilir bilgiye sahip ifadeleri içerir.
3. *Orta kesinlik*: Ortalama bir olasılığın veya makul şansın tahmin edildiğini gösteren ifadeleri içerir.
4. *Düşük kesinlik*: Uzak olasılığa sahip ifadeleri içerir.
5. *Kesin dışılık*: Tereddüt veya açıklık-bilgi eksikliğine sahip ifadeleri içerir.

Kesinlik ulamındaki kiplikler, kesin ve açık önermeleri göstermektedir. İlgili durum veya olay ya gerçekleşmiştir ya da gerçekleşme olasılığı yüzde yüzdür. Bu tür önermelerde ifade edilen bilgi, şüphe barındırmaz, hiçbir şekilde sorgulanmaz ve itiraz kabul etmez. “Atatürk 1938’de öldü”, “Benim Adım Kırmızı”, Orhan Pamuk’un romanlarından” örneklerinde olduğu gibi herkes tarafından genel kabul görmüş durumlar veya “Bunu kesin o yaptı”, “Biliyorum, beni seviyor” gibi görece doğrular kesinlik bildirmektedir (Hirik, 2014a: s. 167).

2.4.1. Türkçede Kesinlik İşaretleyicileri

Türkçede kesinlik bildiren veya kesinlik derecelerini artırarak iletişimi daha açık ve etkili hâle getiren kesinlik ulamı; *biçimbirimsel*, *sözlüksel*, *sözdizimsel*, *biçim-sözlüksel*, *sözlüksel-sözdizimsel*, *biçim-sözlüksel-sözdizimsel*, *parçalarüstü sesbirimsel* veya *söyleme dayalı* öğelerle işaretlenmektedir.

2.4.1.1. Biçimbirimsel İşaretleyiciler

Türkçede kesinlik, öncelikle zamanı bildiren $\{-DI^4\}$, $\{-mI^4\}$, $\{-(y)AcAK\}$, $\{-(I^4/A)r\}$, $\{-(I^4)yor\}$ biçimbirimleriyle işaretlenmektedir. Konuşur, çeşitli deneyimlerle tanık olduğu bir eylem veya durum hakkındaki bilgisini son derece kesin ve tereddütsüz bir şekilde aktarırken biçimbirimsel kesinlik kipliklerini kullanmaktadır. Aktarılan bilgi, gerçeklikle ve gönderim dünyasıyla örtüşmediği takdirde olasılık veya kesin dışılık bildirmektedir (Hirik, 2014a: s. 168).

Bahsi geçenlerin dışında $\{+DI^4r\}$, $\{-sA(-yDI/-ymIş)\}$... $\{-ArdI/-IrdI/-mAzdI/-mAzmIş\}$, $\{-AydI/-mAyAydI\}$, $\{-AcAğInA \dots -AydI/-sAydI, \{-AcAKtI\}$ (Hirik, 2014a: s. 169-174), $\{-mAktA\}/\{-mAdA\}$, *emir kipi* (Korkmaz, 2009: s. 621, 665), $\{-(y)Abil\}$, $\{-mAlI\}$ (Mystridou, 2015: s. 93-95) $\{-mI^4\}$ $\{-mI^4\}$ (Underhill, 1976: s. 208) $\{-(I^4)yorDI^4r\}$, $\{-mAktAdI^4r\}$, $\{-mAlIDI^4r\}$ (Çelebi, 2014: s. 111-112), $\pm \{mI^4\}$ (Acarlar, 1970: s. 358; Boz, 2015: s. 79) $\{-sA\}$ (Bulak, 2011: s. 28) gibi biçimbirimsel işaretleyicilerin de kesinlik bildiren ifadelerde yer aldıkları görülmektedir.

2.4.1.2. Sözlüksel İşaretleyiciler

Sözlüksel işaretleyiciler, kesinlik anlam alanını sözlüksel olarak ifade eder ve tümcede biçimbirimlere göre daha açık ve belirgin bir şekilde bulunur. Türkiye Türkçesinde yüklem, belirteçlere, bağlaçlara, isimlere, sözlere ve söz gruplarına dayalı kesinliği işaretleyen pek çok kiplik yer almaktadır.

İsim tümcelerinde *mümkündür*, *mümkün değildir*, *imkânsızdı*, *vardı*, *yoktu*, *belliydi*, *muhakkaktı*, *olası değildi* vb. yüklem kesinlik bildirirken, eylem tümcelerinde ise *imkân göreme-*, *belli ol-*, *bil-*, *gör-*, *anla-*, *kavra-* gibi birçok idrak eylemlerinin kesinliği işaretlediği

görülmektedir. Bunun dışında *doğru, doğru değil* gibi işaretleyiciler de onaylama amaçlı veya bilginin kesin ve gerçek olduğunu belirtmek için tercih edilmektedir (Hirik, 2014a: s. 174, 177).

Sözlüksel işaretleyiciler arasında kiplik belirteçler; “*kesin, kesinkes, şüphesiz, kuşkusuz, muhakkak, mutlak, banko, zahir, imkânsız, evelallah, katiyetle, illa (ki), lacerem, pekâlâ, tabii, eminim, olanak dışı, garanti, vallahi, zinhar*”⁶, “*asla, behemahal, bir türlü (asla), elbet, elbette, doğrudan doğruya, doğruca, gerçekten, er geç, hiç, hiç mi hiç, iyice, kat’iyyen, kesinlikle, mutlaka, tamamen, tamamıyla, zaten*” (Korkmaz, 2009: s. 507); kiplik bağlaçlar, *ne ... ne (de)* ve *gerek ... gerek* (Hirik, 2014a: s. 182-183); kiplik sözler ve söz grupları; “*dünyada olmaz, ne derlerse desinler, her şeye rağmen, her hâlde, her hâlükârda, kesin bir biçimde, kesin olarak, şüphe götürmeyecek derecede, kuşku götürmez bir biçimde, yüzde yüz*”⁷, “*hayatta olmaz, nereden bilirdim, nasıl bilirdim, nereden bilebilirdim, nasıl bilebilirdim, ne yaparsa yapsın, ne olursa olsun, her ne pahasına olursa olsun, ne yapıp yapıp, ne yapıp edip, ne yapar eder*” (Hirik, 2014a: s. 184-186), “*bileklerimi keserim (ki), dini gibi bilmek, işte o kadar, inadım inat, adım Hacı (Kel) Murat, münakaşa götürmemek, Nuh deyip peygamber dememek, okka (her yerde) dört yüz dirhem, sözüm söz*” (Ayverdi, 2010: s. 148, 287, 585, 560, 877, 938, 945, 1127); kiplik sözcükler, “*evet, hayır, peki, hay hay, yok, değil*” (Balci, 2003: s. 10) kesinliği kodlayarak anlam alanına katkı sağlamaktadır.

2.4.1.3. Sözdizimsel İşaretleyiciler

Sözdizimsel ilişkiler, kiplik bildirme özelliğine sahiptir. Özellikle kalıplaşmış ifadeler ve deyimler gibi yargılar, konuşurun ifade ettiği önermeye olan bakış açısını yansıttıklarında kiplik işaretleyicisi olarak kabul edilir (Kerimoğlu, 2011: s. 104).

Hirik, bazı tekrarlı yapıların ve eksilteli tümce kuruluşlarının kipsel değer taşıdığını dile getirmiştir (2014a: s. 54). Burgucu da Türkçede sözdizimsel yinelemelerin kesinlik bildirme açısından oldukça önemli olduğunu açıklamıştır (2019: s. 6).

(1) “**Atlar atlamasına, kartı verir vermesine ama.**” (Kemal, 2018: s. 44; akt. Burgucu, 2019: s. 25)

Demirel’e göre *ancak* ögesi yükleme yakın bir yere getirildiğinde bir önermenin kesinlik derecesi vurgulanmaktadır. Bu da sözdizimsel bir öge ile de kiplik anlamlarının belirtilebildiğini göstermektedir (2018: s. 90).

(2) “Bu kadar keskin bir bakış, geçici olmayan bir ilginin habercisi olabilirdi **ancak.**” (Bekiroğlu, 2016: s. 76; akt. Demirel, 2018: s. 90)

Bıldırın’a göre konuşur, söylediklerine olan güvenini daha fazla vurgulamak istediğinde “kesinlikle” kiplik belirtecini söz öncesi konumda kullanır. Bu da sözdizimsel olarak tümcenin anlamına etki eder (2002: s. 104).

(3) “Babamın bir daha eve dönmeyeceğinden **kesinlikle** eminim.” (2002: s. 97)

2.4.1.4. Birden Fazla Birlik Kuran İşaretleyiciler

Kesinlik anlam alanını kodlayan birden fazla işaretleyici bulunmaktadır: “*keşke ...-{sAydI}/-{sAymIş}/-{(y)AydI}/-{(y)AymIş}*, *eğer/şayet ...-{sAydI} ...-{AcAktI}*, *-{Ar/-Ir}+{mI}* *hiç, evet/hayır, ...-{AcAktI}*, *mutlaka, kesinlikle, muhakkak, şüphesiz vb. ... -{Dİr}*, *-{AcAk}*, *-{Abil}*, *artık ...-{mAz}*” (Hirik, 2014a: s. 190-195), “*-{mIş olacak}*, *-{mIş olur}*” (Benzer, 2012: s. 140-141), “*-{mIş bulun-}*” (Korkmaz, 2019: s. 803), “*-{AcAk olmuş}*” (Hirik, 2014a: s. 196), “*...+{(n)Iⁿ}* *resmidir*” (Ayverdi, 2010: s. 1022) gibi hem biçimbirimsel hem de sözlüksel

⁶ Türkçe sözlükler taranarak tespit edilmiştir.

⁷ Türkçe sözlükler taranarak tespit edilmiştir.

işaretleyicilerin birlikteliğiyle oluşan yapılar biçim-sözlüksel kesinlik işaretleyicileri arasında değerlendirilirken, *kiplik söz+ki* (*kuşku yok ki vb.*), *kiplik belirteç+ki* (*şüphesiz ki, muhakkak ki, elbette ki vb.*) gibi yapılar ile *mutlaka ve mutlaka, kesinlikle ve kesinlikle, muhakkak ve muhakkak* gibi tekrar eden pekiştirmeli belirteçler sözlüksel-sözdizimsel kesinlik işaretleyicileri arasında ele alınmaktadır (Hirik, 2014a: s. 196-198).

Biçim-sözlüksel-sözdizimsel kesinlik işaretleyicilerinde ise konuşur, kesin bir bilgiye sahip olduğunu belli ederek dinleyicinin veya okuyucunun sunulan bilgilerin gerçek veya doğru olduğuna inanmasına ve aksi bir durumun da mümkün olmadığını düşünmesine sebep olmaktadır (Hirik, 2014a: s. 198).

(4) “Tabii ya kafanı yormaz, muhayyileni işletmezsen **ne bileceksin?**” (bilemezsin) (Taner, 2010: s. 75; akt. Hirik, 2014a: s. 199)

2.4.1.5. Parçalarüstü Sesbirimsel İşaretleyiciler

Parçalarüstü sesbirimler, tümce düzeyinde kendisini göstererek anlamın belirlenmesinde veya sınırlarının çizilmesinde büyük rol oynarlar. Bunlar, sadece işitildiğinde fark edilebilen *vurgu, durak, hız, ton* (*titrem, perde*), *ezgi* (*ahenk, melodi, tonlama*), *dizem* (*ritim*) ve *ölçü* gibi sesbirimlerden oluşmaktadır (Hirik, 2019: s. 4). Örneğin, “*Ali herhalde gelecek*” tümcesindeki *herhalde* ögesi söylendiği biçime göre *olasılık* veya *kesinlik* işaretlemektedir. Konuşur, bilginin doğruluğundan emin olmadığında bu ögeyi zayıf bir tonlamayla söyleyerek olasılık, emin olduğunu aktarmak istediğinde ise baskın bir tonla söyleyerek kesinlik bildirecektir (Kerimoğlu, 2011: s. 104-105).

2.4.1.6. Söyleme Dayalı İşaretleyiciler

Söylem, en temel biçimi ile “tümce üstü dil örüntüleri” olarak tanımlanan ve birçok disiplinin yanı sıra gündelik yaşamda da sıkça karşılaşılan bir kavramdır (Fetzer, 2014: s. 35; akt. Kamacı Gencer, 2023: s. 12). Edimsel eylemler, belirteçler, buyrum, istek vb. kiplik işaretleyicileri, zaman işaretleyicileri gibi dilsel birimler, söylemin oluşumunda etkilidir (Ricoeur, 1976: s. 17; akt. Kamacı Gencer, 2023: s. 13).

Söyleme dayalı işaretleyiciler, hem yükümlülüksel kip hem de bilgi kipi için önemlidir. Bilgi kipliği içerisinde ima etme, karşı tarafın bilgisini sorgulama amaçlı soru sorma gibi söyleme dayalı işaretleyiciler bulunmaktadır (Hirik, 2014a: s. 54). Söylem işaretleyicilerinin çok boyutlu ve çok işlevli olması, özelliklerinin de çeşitlilik göstermesine yol açmaktadır. Bu işaretleyicilerin *sesçil ve biçimsel, sözdizimsel, anlamsal, işlevsel, toplumdilbilimsel ve biçimsel* gibi temel özellikleri bulunmaktadır (Brinton, 1996: s. 34; akt. Kamacı Gencer, 2023: s. 37).

Kamacı Gencer, söylem işaretleyicilerini *söylem yapısı; bilişsel söylem; durumsal söylem; kişilerarası, toplumsal ve kültürel söylem* olmak üzere dörde ayırmış, kesinlik bildirenleri bilişsel söylem işaretleyicileri başlığı altında değerlendirmiştir. Kamacı Gencer’e göre *illa/ille, illaki, muhakkak, katiyen, hiç ve hakikaten* gibi işaretleyiciler, konuşurlar tarafından söylemde kesinlik anlamını kodlamak amacıyla tercih edilmektedir (2023: s. 96-98).

Hirik, söyleme dayalı kesinlik bildiren durumların konuşur ve karşı taraf arasındaki ilişkiyle ortaya çıktığını belirtmiştir. Kimi zamanlarda okurun veya dinleyicinin zihnine ve idrakına bırakılarak eksik kalmış tümcelerin tamamlanması istenir. Ancak bu tümcelerin doğru bir şekilde algılanıp tamamlanması ve anlamlandırılması için konuşur ve dinleyicinin arasında önceden oluşturulmuş bir bağın bulunması şarttır. Ancak o zaman konuşurun söylemindeki her sözcük anlamlı hâle gelecek ve iletişimde kesinlik bildirecektir (2014a: s. 188).

3. Uygulama

3.1. “Karşılaşma” Film Senaryosu Örneği

Karşılaşma, 2003 yılında seyirciyle buluşan dram ve gerilim türünde bir Türk filmidir. Filmin senaryosunu Ömer Kavur ve Macit Koper yazmış, yönetmenliğini ise Ömer Kavur üstlenmiştir. *Karşılaşma*, 2003 yılında 40. Altın Portakal Film Festivali’nde “En İyi Film” ödülüne layık görülmüştür. Bu bölümde, *Karşılaşma* film senaryosu üzerinde kesinlik işaretleyicileri incelenecektir.

3.1.1. Biçimbirimsel Kesinlik İşaretleyicileri

3.1.1.1. $\{-Df^4\}$

Ör. 1. “Sinan kemoterapi bölümüne giden koridorda ilerler. Kapıda daha önceden tanıdığımız hemşireyi görür.

Sinan: Mahmut Bey’e bakmıştım?

Hemşire içeriye emin olmak için bakarak,

Hemşire: Gelmedi bugün..

Sinan da tedavi bölümünden içeriye başını uzatırken,

Sinan: Günü değil miydi?

Hemşire: Evet günüydü, ama gelmedi.” (s. 25)

Ör. 2. “Bir cinayete kurban gitti... İki hafta önce..” (s. 26)

3.1.1.2. $\{-m^4\}$

Ör. 3. “1. Kadın hasta: Küpemin tekini kaybettiğimi sanıyordum.

2. Kadın telaşlanarak,

2. Kadın hasta: O halkaları mı yoksa? Yazık!

Hemşire aralarına girer ve serumu kontrol eder. 1. Kadın ona aldırmadan başını uzatarak,

1. Kadın hasta: Yok canım buldum... İnanmayacaksınız, tencereye düşmüş..” (s. 8)

Ör. 4. “Hasan: Cesedi orada bulduk...Adli rapora göre, biz bulmadan 48 saat önce öldürülmüş. Ardi ardına ateş edilmiş...” (s. 36)

3.1.1.3. $\{-\{y\}AcAK\}$

Ör. 5. “Sinan: Mahmut Bey yok mu?

Hemşire: Onu özel odaya aldık.

Hemşire odaya “Bakın burası dolu” dercesine baktıktan sonra..

Hemşire: “Sizi de oraya alacağım..” (s. 17)

Ör. 6. “Doktor: Bunlar bugün çekilenler, bunlar da iki ay önce çekilmiş olanlar. Aralarında önemli bir fark yok. Yani hastalıkta ilerleme yok, gerileme de... Stabilize olmuş durumda.

Sinan söylenenleri dinlemektedir. Dinlenmiş ve daha sağlıklı bir görünümü vardır. Doktor dostane bir şekilde,

Doktor: Tedaviye ara vereceğiz bu durumda.

Sinan: Ne kadar?

Doktor gülümser,

Doktor: Umarım bir daha ihtiyaç duyulmaz ama kontrol altında olacaksınız. Kendinizi fazla yormayın, stres yok, gıdanıza dikkat, malum uyarılar.

Doktor röntgen filmlerini toparlayıp zarflarına koyarken,

Doktor: İyileştiniz artık, hadi hayatın tadını çıkartın...” (s. 25)

3.1.1.4. $\{-AcAKt\}$

Ör. 7. “Sinan: Şimdi görüştüğüm hanımın adını soracaktım.” (s. 31)

3.1.1.5. $\text{-}\{I^4/A\}r$

Ör. 8. “Hasan: Kasabamızın mümtaz şahsiyetleri her gece burada toplanırlar. Aslı yeni gelenleri karşılar, onlara bir masa gösterir. Hasan, Aslı'ya bakarak Hasan: “Ama beylerin çoğu Aslı hanıma duydukları hayranlıktan buraya gelirler.” (s. 34)

3.1.1.6. $\text{-}\{I^4\}yor$

Ör. 9. “Kadın (40 yaşında): Adam tünemiş bara, bize bakıyor... Yemek yiyoruz arkadaşlarla. Adam sürekli bana bakıyor..... Kesiyor yani...! Güldüm içimden....” (s. 8)

Ör. 10. “Birden telefon sesi duyulur. Mahmut çantasına davranır. Telefonu kulağına götürür. Mahmut: Alo... Alo... Duyamıyorum, Alo ! Alo !!
Sinirle telefonu kaparken...” (s. 18-19)

3.1.1.7. $\text{+}\{DI^4\}r$

Ör. 11. “Burası onun çalışma odasıdır. Raflarda kitaplar. Duvarda resimler ve çizimler. İki koltuk ve bir çalışma masasından ibarettir tüm eşyalar.” (s. 11)

Ör. 12. “Sinan: Şimdi odama çıkabilir miyim?
Osman evet anlamında başını sallar. Sinan yukarı giderken, arkasından,
Osman: Restoranımız yan taraftadır.” (s. 32)

3.1.1.8. $\text{-}\{mI^4\}tI^4r$

Ör. 13. “Bir çekmeceyi açar. Birkaç küçük eşyanın arasından, bir kol saatini alıp bakar. Durmuş olan saatin camı kırılmıştır ve 10.22'yi göstermektedir.” (s. 10)

Ör. 14. “Sinan odasında elbiseleriyle yatağa uzanmış, uyuya kalmıştır. Kısa bir süre sonra kapı vurulur. Sinan uyanıp kapıyı açar.” (s. 30)

3.1.1.9. $\text{-}\{mAktAdI^4\}r$

Ör. 15. “Yaklaşıp telaşlı bir şeyler anlatmaya başlar fakat sesi hem uzaklıktan hem de pervanelerin uğultusundan duyulmamaktadır.” (s. 7)

Ör. 16. “Sinan mimarların çalışmak için kullandıkları masada çizimler yapmaktadır.” (s. 11)

3.1.1.10. Emir Kipi

Ör. 17. “Mahmut: Masa beşte siyah ceketli adam... Onu usulünce alın... Hile yapıyor... Masa beş.” (s. 13)

3.1.2. Sözlüksel Kesinlik İşaretleyicileri

3.1.2.1. Kiplik Yüklemler (gör-, bil-, doğru)

Ör. 18. “Sinan: Burada nerede kalınabilir, sakın bir yer?
Bayii, diğer müşterileriyle ilgilenirken, Sinan'a bakmadan
Bayii: Yol ayırımından sola sapın görürsünüz.” (s. 26)

Ör. 19. “Hasan: **Bilirsin**, katiller cinayet mahalline geri dönerlermiş. Yeni cinayetler işlemek için...” (s. 36)

Ör. 20. “Hasan: Burası neresi biliyor musun?

Sinan: Cinayetin işlendiği yer olsa gerek.

Hasan: Yaa... Nerden bildin?

Sinan: Kaldığım pansiyonda söylemişlerdi...

Hasan: **Doğru**...! Gel bakalım.” (s. 35)

3.1.2.2. Kiplik Belirteçler

Ör. 21. “Sonra yavaşça döner ve bir polis tatbikatındaymışçasına, otoriter, **kendinden emin** anlatmaya başlar.” (s. 35)

Ör. 22. “Mahmut: İyi akşamlar...kumar oynamaya geldinse, tam yerindesin. Sinan az da olsa şaşırmıştır, kendi kendine dalga geçer gibi, gülümseyerek Sinan: Ben mi? Hayatımda **hiç** cesaret edemedim.” (s. 12)

3.1.2.3. Kiplik Sözcükler

Ör. 23. “Sinan: Filiz, bu konuşmalar daha da kötü hissetmeme neden oluyor sadece... İsteddiğin bu mu?

Filiz: **Değil**. Ben, bizden söz ediyorum.” (s. 11)

Ör. 24. “Aslı: Sinan Bey, sizden özür dilemeye geldim...

Sinan şaşkınlık içinde sorgulu gözlerle bakar.

Aslı: Oğlum için... Dün tatsız bir kaza geçirmişsiniz.

Sinan anlamış ama hala kendine gelememiştir.

Sinan: **Yaa... evet...**

Aslı: Sizi orada öylece bırakmış. Korkmuş galiba. Şimdi de suçlu hissediyor kendini.

Sinan: **Yoo**. Suç bendeydi...” (s. 30)

Ör. 25. “Aslı: Benden söz etti mi hiç?

Sinan: **Hayır**. Ama sizi her yerde arıyordu...” (s. 38)

3.1.3. Sözdizimsel Kesinlik İşaretleyicileri

Ör. 26. “Saatçi: Çok değerli bir saat

İyice inceler.

Sinan: Çalışmıyor.. Camı da kırıldı.

Saatçi onaylarcasına başını sallar.

Saatçi: Görüyorum. **Çalıştırmasına çalıştırırız** da... Bu kadrana bir cam bulmak zor..! Uyduracağız bir şey.” (s. 29)

3.1.4. Biçim-Sözlüksel Kesinlik İşaretleyicileri

Ör. 27. “Tasula: Ben çıkıyorum Aslimi. Bu akşamki yemeği unutmayasın Aslimu.

Aslı işini yaparken

Aslı: **Hiç unuttur muyum** Tasula.” (**Unutmam**) (s. 37)

3.1.5. Sözlüksel-Sözdizimsel Kesinlik İşaretleyicileri

Ör. 28. “Hasan: Kim takar adalı bir komiserin araştırmasını diyeceksin... Herifler doğru dürüst bir bilgi bile yollamadılar... Mahmut Saygıner. Kirli işlere bulaşmış biri... **Vurulmasa da ölecekmış zaten**, hastaymış... Hepsi bu.” (s. 36)

3.1.6. Biçim-Sözlüksel-Sözdizimsel Kesinlik İşaretleyicileri

Ör. 29. “Kadın (40 yaşında): ...Saçlarımın peruk olduğunu, bir göğsümün alınmış olduğunu bilse yine de öyle iştahla bakar **mıydı bana...?!**” (**Bakmazdı**) (s. 8)

3.1.7. Söyleme Dayalı Kesinlik İşaretleyicileri

Ör. 30. “1. Erkek hasta (yaşlı): Cep telefonumun faturası çok geldi bu sefer.

2. Erkek hasta (orta yaşlı): Ben **hiç** almadım cep telefonu... Bana lazım olmaz ki. Ne yapacağım?” (s. 8)

Ör. 31. “Mahmut: Oğlu ne zaman öldü?

Sinan şaşırmıştır. Toparlanır. Sinan, Mahmut’a, anlamak ve durumu çözmek için bakar. Neden sonra yanıt verir.

Sinan: İki yıl oldu.

Mahmut anlıyorum anlamında başını sallar.

Sinan: Neden sordun?

Mahmut bir an düşündükten sonra,

Mahmut: **Hastalığının sebebi bu, biliyorsun değil mi?**

Sinan sessiz kalır bir süre, Mahmut’a bakarak,

Sinan: Seninkinin sebebi ne?

Mahmut durur bu kez. Sonra birden gülümser,

Mahmut: Yamukluk.

Sinan da gülümser.” (s. 16)

4. Sonuç

Bu çalışmada kesinlik kavramı, genel bir bakış açısıyla incelenmiş ve dilbilimin ele aldığı kesinlik anlam alanı ile kesinlik işaretleyicilerine odaklanılmıştır. Kesinlik, konuşurun hiçbir tereddüte düşmeden inandığı, şüphe duymadığı, bildiği, emin olduğu ve güven eksikliği hissetmediği yargıları ifade etmektedir. Konuşurun bilgisi, gerçeklerden oluşan bir dünya bilgisidir. İletişim sürecinde kullanılan kesinlik işaretleyicileri de belirsizlikleri gidererek yanlış anlaşılmalara önüne geçmektedir. Bu bağlamda, öncesinde verilen teorik bilgilerden hareketle “Karşılaşma” film senaryosu taranarak kesinlik işaretleyicileri tespit edilmiş, Türkçedeki kesinlik işaretleyicilerinin dilin yapısı içerisinde nasıl kullanıldığı karakterlerin diyalogları aracılığıyla gösterilmiştir.

Karşılaşma senaryosunun incelemesi sonucunda pek çok kesinlik işaretleyicisine rastlanmasına rağmen çalışmanın kapsamını aşmamak amacıyla tespit edilen işaretleyicilerden sınırlı sayıda örnek verilmiştir. Metinde kesinliği kodlayan biçimbirimsel işaretleyiciler arasında $\{-D^f\}$, $\{-m^f\}$, $\{-(y)AcAK\}$, $\{-AcAKtI\}$, $\{-(F/A)r\}$, $\{-(F)yör\}$, $\{+D^f r\}$, $\{-m^f\}$, $\{-mAktAd^f r\}$, emir kipi; sözlüksel işaretleyiciler arasında kiplik yüklemeler (gör-, bil-, doğru), kiplik belirteçler (kendinden emin, hiç), kiplik sözcükler (değil, yaa...evet, yoo, hayır); belli bir işaretleyicisi olmayan ve tümcenin bağlamına göre şekillenen sözdizimsel; biçim-sözlüksel; sözlüksel-sözdizimsel; biçim-sözlüksel-sözdizimsel ve söyleme dayalı işaretleyiciler bulunmakla birlikte toplamda 31 örneğe yer verilmiştir. Bu işaretleyiciler, karşı tarafa karakterlerin ne kadar emin olduklarını, hangi bilgilere dayandıklarını ve iletişimdeki kesinliği nasıl sağladıklarını açıkça göstermektedir. Dolayısıyla dilbilimde kesinlik konusu; belirsizlik ve kesinlik arasındaki ilişkiyi anlamamıza katkı sağlayacak, “Kesinlik işaretleyicilerinin kullanımı, dilin yapısal özelliklerine göre nasıl değişir?” ve “Bu işaretleyicilerin kullanılmaması durumunda iletişimde ne tür sorunlar ortaya çıkabilir?” gibi soruları yanıtlamamıza yardımcı olacaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Makale tek yazarlıdır.

Destek Beyanı

Bu araştırma Türk Dil Kurumu yüksek lisans araştırma bursu kapsamında hazırlanan yüksek lisans tezinden üretildiğinden dolayı Türk Dil Kurumu tarafından desteklenmiştir.

Çıkar Beyanı

Makale tek yazarlıdır. Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Acarlar, K. (1970). Mi Ekinin Türlü Kullanılışları. *Türk Dili*, XXII, 227, 358-363.
- Arlı Çil, D. (2009). *The Concept of Certainty and Implications of the View That Knowledge Does not Require Certainty*. Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Felsefe Bölümü.
- Atış, N. (2008). “Locke Felsefinde Kesinlik Sorunu”. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 71-83.
- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Lügati.
- Balcı, T. (2003). Edat Bağlamında Sözcük Türlerine Yeni Bir Yaklaşım. *TÖMER Dil Dergisi*, 122, 7-16.
- Benzer, A. (2012). *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Bıldırım, Y. U. (2002). *Syntactic and Semantic Analysis of Modal Adverbs in Turkish*. Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Boz, E. (2015). *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Burgucu, B. (2019). *Türkçede Söz Dizimsel Yinelemeler*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çelebi, N. (2014). Türkiye Türkçesinde Bildirme Ekinin İşlevleri. N. Demir, F. Yıldırım (Ed.), *Prof. Dr. Mehmet Özmen Armağanı* (103-114) içinde. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Demirbaş, M. (2023). Farklı Disiplinlerde Kesinlik Arayışı, *Disiplinler Arası Dil Araştırmaları Dergisi*, 7, 1-21.
- Demirel, M. V. (2018). *Türkçenin Kiplik Özelliklerinin Belirlenmesi ve Bunların Dil Bilgisi Öğretimine Yansıtılması*. Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Descartes, R. (1947). *Metot Üzerine Konuşma*. (Çev. M. Karasan). Ankara: MEB.
- Güzel, C. (2018). *Bilim Felsefesi*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Hirik, S. (2014a). *Türkiye Türkçesinde Bilgi Kiplikleri*. Doktora Tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hirik, S. (2014b). Kesinlik ve Olumsuzluk İlişkinine Kipsel Yaklaşım. *Turkish Studies*, 9/12, 349-367.
- Kamacı Gencer, D. (2023). *Türkiye Türkçesi Ağzlarında Söylem İşaretleyicileri*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Kavur, Ö., Koper, M. (2004). “Karşılaşma”, A. Tüzün (Yay. Haz.), *3 Altın Portakal 3 Senaryo* (7-39) içinde. Ankara: Antalya Kültür Sanat Vakfı Yayınları.
- Kerimoğlu, C. (2011). *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe*. İzmir: Dinozor Kitabevi.
- Kocaman, A. (1983). Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 28-29 (1980-1981), Ankara: TDK Yayınları, 81-85.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Moore, G. E. (1984) [1959]. “Certainty”. *Philosophical Papers*, London: Allen&Unwin, (HarperCollins Publishers’in izniyle yeniden basılmıştır), 257-271.
- Morkoç, U. (2021). Wittgenstein ve Moore: Kesinlik ve Şüphelik Üzerine Bir Soruşturma. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 14(2), 109-131.

- Mutçalı, S. (1995). *Arapça-Türkçe Sözlük*. Ankara: Dağarcık Yayınları.
- Mystridou, K. (2015). *Türkiye Türkçesinde Bilgisellik Kipliği ve Kesinlik Dereceleri*. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özlem, D. (2013). *Felsefe ve Doğa Bilimleri*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.
- Rubin, V. L.; Liddy, E. D.; Kando, N. (2005). Certainty Identification in Texts: Categorization Model and Manual Tagging Results, *Computing Attitude and Affect in Text: Theory and Applications (The Information Retrieval Series)*, (Ed. J. G. Shanahan, Y. Qu, J. Wiebe), Springer-Verlag New York, Inc., 61-76.
- Rubin, V. L. (2010). Epistemic Modality: From Uncertainty to Certainty in the Context of Information Seeking as Interactions with Texts, *Information Processing and Management*, 46, 533-540.
- Stroll, A. (1994). *Moore and Wittgenstein on Certainty*. New York Oxford: Oxford University Press.
- Şaman, E. B. (2018). İbn Sînâ ve Descartes'ta Ben Bilgisi ve Kesinlik. *Felsefi Düşün Akademik Felsefe Dergisi*, 10, 294-317.
- Timuçin, A. (2004). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. Güncel Türkçe Sözlük, (Çevrimiçi) 8 Ekim 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Underhill, R. (1976). *Turkish Grammar*. London: The MIT Press.
- Unger, P. (1974). An Argument for Skepticism. *Philosophic Exchange*. The College at Brockport State University of New York, 5(1), 131-155.
- Yıldırım, C. (1991). *Bilim Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi. 3. Basım.
- Yıldırım, C. (1997). *Bilimsel Düşünme Yöntemi (Yazılar-Bildiriler-Tartışmalar)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Yüksel, Y. (2011). Kesinlik ve Puslu Mantık. *Sosyoloji Dergisi*, 3(22), 517-531.
- Wittgenstein, L. (2022). *Kesinlik Üzerine*. (Z. Özcan, Çev.). Ankara: Fol Kitap.

Extended Summary

Certainty is a concept that is dealt with in various disciplines such as philosophy, mathematics, law and linguistics and is important in a wide range of fields from daily life to scientific studies. Although it is possible to define certainty in its most basic sense as “knowledge that is so clear and certain that it leaves no room for doubt and hesitation”, it should not be forgotten that certainty varies according to the context, purpose and discipline in which it exists. Certainty corresponds to the Arabic word “*kat’iyyet*”, the English word “*certainty*” and the French word “*certitude*”. The concept of certainty has been debated for many years, and although many different views have been put forward, no consensus has been reached on it. While some researchers argue that the certainty in science stems from the fact that research is generally based on quantitative data such as experiments, observations and measurements, Popper, Stroll and Yıldırım argue that there is no absolute certainty in the natural sciences. According to them, the reason for this is that in science there are no absolute proofs like in mathematics and logic, and the validity of the results of new experiments and observations can always be questioned. Apart from this, Moore and Wittgenstein have an important place among the philosophers who have clearly expressed their thoughts on certainty. The common problem of both of them is certainty and doubt. Therefore, they shaped their arguments around these issues. In linguistics, the concept of precision, which is also among the researches of linguists, has been a subject of study in order to understand the structure and function of language.

In this study, the role of certainty in linguistics is analyzed and the markers encoding certainty in Turkish are emphasized. From this point of view, the example of the film script “*Karşılaşma*”, which was awarded the “Best Film” prize at the 40th Golden Orange Film Festival and whose screenplay was written by Ömer Kavur and Macit

Koper, was scanned and *morphological, lexical, syntactical, morpho-lexical, lexical-syntactical, morpho-lexical-syntactical, suprasegmental phonemes and discorsal markers* were tried to be identified. The examples in which certainty markers in “Karşılaşma” are identified are given below under the relevant heading.

1. Morphological Certainty Markers

1.1. -{DI⁴}

(1) “Bir cinayete kurban gitti... İki hafta önce..” (p. 26)

1.2. -{mI⁴ş}

(2) “Hasan: Cesedi orada bulduk...Adli rapora göre, biz bulmadan 48 saat önce öldürülmüş. Ardi ardına ateş edilmiş...” (p. 36)

1.3. -{(y)AcAK}

(3) “Sinan: Mahmut Bey yok mu?

Hemşire: Onu özel odaya aldık..

Hemşire odaya “bakın burası dolu” dercesine baktıktan sonra..

Hemşire: Sizi de oraya **alacağım**..” (p. 17)

1.4. -{AcAKtI}

(4) “Sinan: Şimdi görüştüğüm hanımın adını **soracaktım**.” (p. 31)

1.5. -{(I⁴/A)r}

(5) “Hasan: Kasabamızın mümtaz şahsiyetleri her gece burada toplanırlar.

Aslı yeni gelenleri karşılar, onlara bir masa gösterir. Hasan, Aslı'ya bakarak

Hasan:Ama beylerin çoğu Aslı hanıma duydukları hayranlıktan buraya **gelirler**.” (p. 34)

1.6. -{(I⁴)yor}

(6) “Kadın (40 yaşında): Adam tünemiş bara, bize **bakıyor**... Yemek **yiyoruz** arkadaşlarla.. Adam sürekli bana **bakıyor**..... **Kesiyor** yani...! Güldüm içimden....” (p. 8)

1.7. +{DI⁴r}

(7) “Burası onun çalışma odası**dır**. Raflarda kitaplar. Duvarda resimler ve çizimler. İki koltuk ve bir çalışma masasından **ibarettir** tüm eşyalar.” (p. 11)

1.8. -{mI⁴ştI⁴r}

(8) “Bir çekmeceyi açar. Birkaç küçük eşyanın arasından, bir kol saatini alıp bakar. Durmuş olan saatin camı **kırılmıştır** ve 10.22'yi göstermektedir.” (p. 10)

1.9. -{mAktAdI⁴r}

(9) “Sinan mimarların çalışmak için kullandıkları masada çizimler **yapmaktadır**.” (p. 11)

1.10. Imperative

(10) “Mahmut: Masa beşte siyah ceketli adam...Onu usulünce **alın**...Hile yapıyor...Masa beş.” (p. 13)

2. Lexical Certainty Markers

2.1. Modal Predicates (gör-, bil-, doğru)

(11) “Sinan: Burada nerede kalınabilir, sakın bir yer?

Bayii, diğer müşterileriyle ilgilenirken, Sinan'a bakmadan

Bayii: Yol ayırımından sola sapın **görürsünüz**.” (p. 26)

(12) “Hasan: **Bilirsin**..Katiller cinayet mahalline geri dönerlermiş.. Yeni cinayetler işlemek için...” (p. 36)

(13) “Hasan: Burası neresi biliyor musun?

Sinan: Cinayetın işlendiği yer olsa gerek.
Hasan: Yaa...Nerden bildin?
Sinan: Kaldığım pansiyonda söylemişlerdi...
Hasan: **Doğru...!** Gel bakalım.” (p. 35)

2.2. Modal Adverbs

(14) “Sonra yavaşça döner ve bir polis tatbikatındaymışçasına, otoriter, **kendinden emin** anlatmaya başlar.” (p. 35)

2.3. Modal Words

(15) “Aslı: Benden söz etti mi hiç?
Sinan: **Hayır**..Ama sizi her yerde arıyordu...” (p. 38)

3. Syntactical Certainty Markers

(16) “Saatçi: Çok değerli bir saat
İyice inceler.
Sinan: Çalışmıyor.. Camı da kırıldı.
Saatçi onaylarcasına başını sallar.
Saatçi: Görüyorum.. **Çalıştırmasına çalıştırırız** da... Bu kadrana bir cam bulmak zor..! Uyduracağız bir şey.” (p. 29)

4. Morpho-lexical Certainty Markers

(17) “Tasula: Ben çıkıyorum Aslimi. Bu akşamki yemeği unutmayasın Aslimu.
Aslı işini yaparken
Aslı: **Hiç** unuttur muyum Tasula.” (**Unutmam**) (p. 37)

5. Lexical-syntactical Certainty Markers

(18) “Hasan: Kim takar adalı bir komiserin araştırmasını diyeceksin...Herifler doğru dürüst bir bilgi bile yollamadılar..Mahmut Saygıner. Kirli işlere bulaşmış biri... **Vurulmasa da ölecekmiş zaten**, hastaymış.. Hepsi bu.” (p. 36)

6. Morpho-lexical-syntactical Certainty Markers

(19) “Kadın (40 yaşında): ...Saçlarımın peruk olduğunu, bir göğsümün alınmış olduğunu bilse yine de öyle iştahla bakar mıydı bana...?!” (**Bakmazdı**) (p. 8)

7. Discoursal Certainty Markers

(20) “Mahmut: Oğlu ne zaman öldü?
Sinan şaşırmıştır. Toparlanır. Sinan, Mahmut’a, anlamak ve durumu çözmek için bakar. Neden sonra yanıt verir.
Sinan: İki yıl oldu.
Mahmut anlıyorum anlamında başını sallar.
Sinan: Neden sordun?
Mahmut bir an düşündükten sonra,
Mahmut: **Hastalığının sebebi bu, biliyorsun değil mi?**
Sinan sessiz kalır bir süre, Mahmut'a bakarak,
Sinan: Seninkinin sebebi ne?
Mahmut durur bu kez. Sonra birden gülümser,
Mahmut: Yamukluk.
Sinan da gülümser.” (p. 16)

Atf (cite): Batman, Hüseyin, Kaya, Çağatay Serkan, Korkman, Hamdi (2024). Öğretmenlerin Çocuk Cinsel İstismarını Bildirmeye Yönelik Tutumları: Afyonkarahisar Örneği, *Kocatepe Beşeri Bilimler Dergisi*, 1, 71-88.
Doi: [10.61694/kbbd.1400275](https://doi.org/10.61694/kbbd.1400275).

Makale Türü: Araştırma Makalesi | Paper Type: Research Paper

Öğretmenlerin Çocuk Cinsel İstismarını Bildirmeye Yönelik Tutumları: Afyonkarahisar Örneği

Hüseyin BATMAN¹, Çağatay Serkan KAYA², Hamdi KORKMAN³

Öğretmenlerin Çocuk Cinsel İstismarını Bildirmeye Yönelik Tutumları: Afyonkarahisar Örneği

Teachers' Attitudes Towards Reporting Child Sexual Abuse: Afyonkarahisar Example

Özet

Bu çalışmada, öğretmenlerin çocuk cinsel istismarını bildirmeye yönelik tutumları araştırılmıştır. Araştırma, Afyonkarahisar ilinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma öncesinde etik kurul ve uygulama izni alınmıştır. Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı resmi okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve liselerde çalışan 230 kadın, 177 erkek olmak üzere 407 öğretmenden veri toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak, Walsh vd., (2010) tarafından geliştirilen ve Koç vd., (2020) tarafından Türkçeye uyarlanan Öğretmenlerin Çocuk Cinsel İstismarını Bildirmeye Yönelik Tutumları Ölçeği ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Araştırmada ilişkisel tarama yöntemi kullanılmış ve birden fazla değişken arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda öğretmenlerin çocuk cinsel istismarını bildirmeye yönelik tutum puanları ile öğretmenlerin yaşları, medeni durumları, çocuk sahibi olup olmama durumu ve sahip olunan çocuk sayısı, branşları, görev yaptıkları okulun eğitim seviyesi ve mesleki tecrübe süresi gibi değişkenler arasında anlamlı ilişkiler bulunamamış; öğretmenin cinsiyeti, daha önce cinsel istismar bildiriminde bulunup bulunmama, cinsel istismar hakkında bilgi düzeyi arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Elde edilen bu bilgiler ilgili alanyazın çerçevesinde tartışılmıştır.

Abstract

In this study, teachers' attitudes towards reporting child sexual abuse were investigated. The research was carried out in Afyonkarahisar province. Ethics committee and application permission was obtained before the research. In the study, data were collected from 407 teachers (230 females, and 177 males); working in public preschool, primary school, secondary school and high school affiliated with the Directorate of National Education in Afyonkarahisar province. The Teachers' Attitudes Towards Reporting Child Sexual Abuse Scale and personal information form, developed by Walsh et al., (2010) and adapted into Turkish by Koç et al., (2020), were used as data collection tools. The relational scanning method was used in the research and the relationship between more than one variable was examined. As a result of the analysis; no significant relationships were observed between teachers' attitude scores towards reporting child sexual abuse and variables such as teachers' ages, marital status, whether or not they have children, the number of children they have, their branches, the education level of the school they work in, and the duration of professional experience. On the other hand, significant relationships were observed between the teacher's gender, whether he/she had reported sexual abuse before, and his/her level of knowledge about sexual abuse. This obtained information was discussed within the framework of the relevant literature.

Anahtar Sözcükler: Bildirim, cinsel istismar, çocuk, okul, öğretmen.

Key Words: Notification, sexual abuse, child, school, teacher.

¹ Doç. Afyon Kocatepe Üniversitesi, socialbatman@gmail.com, 0000-0001-8902-1577

² Arş. Gör. Afyon Kocatepe Üniversitesi, cagatayserkankaya@gmail.com, 0000-0002-9822-2490

³ Doç. Dr. Afyon Kocatepe University, hkorkman@aku.edu.tr, 0000-0001-6025-9696

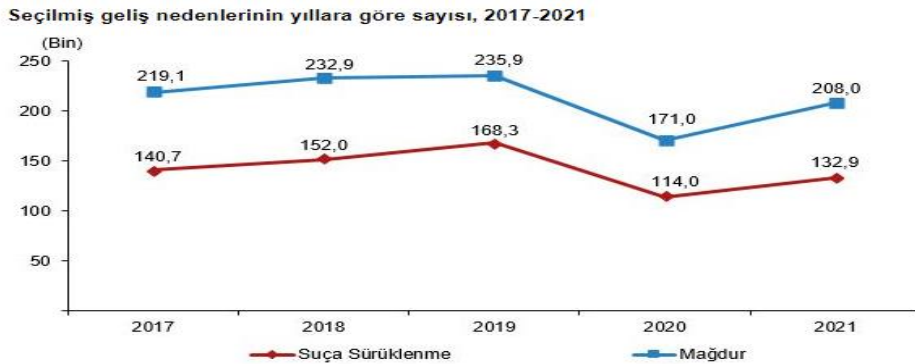
Makale Geliş Tarihi (Received): 04.12.2023 Makale Kabul Tarihi (Accepted): 01.02.2024

1. Giriş

Çocuklar dünya genelinde korunmaya ihtiyaç duyan bireyler olarak görülmektedir. Fiziksel ve ruhsal açıdan gelişimini tam olarak sağlayamamış, dışarıdaki tehlikelerle baş etme kabiliyetini elde edememiş çocuklar istismara açık bir duruma gelmektedir (Kök, 2006, s. 3). Çocuk cinsel istismarı, şiddet ve ihmal çocukları ve toplumun genelini etkileyen uzun süreli etkileri olan büyük bir sağlık sorunudur (Salehi vd., 2022, s. 1). Çocuğun istismar edilmesi ve ihmale uğraması ortak bir sorun olarak görülmektedir (Yaşat-Aksay ve Kar, 2022, s. 95). Çocukların maruz kaldığı istismar dört başlıkta ele alınmaktadır; bunlar fiziksel istismar, cinsel istismar, duygusal istismar ve ihmal şeklindedir (Polat, 2021, s. 47). Çocuğun maruz kaldığı istismar türleri içinde tespiti en güç olan istismar türü cinsel istismardır (Bulut, 2007, s. 141). Cinsel istismar; çocuğun tam olarak idrak edemediği, gelişim düzeyi bakımından hazır olmadığı ya da toplumun ortaya koyduğu tabulara ve yasalara aykırılık teşkil eden cinsel faaliyetlere dahil edilmesi durumudur (Yaşat-Aksay ve Kar, 2022, s. 95). Özellikle çocukluk çağında maruz kalınan cinsel istismar hadisesi çocuğu derinden etkileyen, duygusal bakımdan sarsıcı, yaşamında derin etkiler bırakan ve hayat boyu etkileri hissedilen acı bir tecrübedir (Bayrak vd., 2021, s. 218). Uluslararası literatüre bakıldığında, erkek çocuklar arasında cinsel istismara maruz kalanların oranı %3-18, kız çocuklarının oranı ise %10-34 olarak tespit edilmiştir (Bağ ve Alşen, 2016, s. 9).

Cinsel istismar kısa ve uzun vadede kişide bu denli fiziksel ve ruhsal açıdan olumsuz etkiler bırakmasına rağmen (Azzopardi vd., 2018, s. 258), 1990'lı yıllara kadar başta ABD ve Avrupa'nın batısında yer alan gelişmiş ülkelerde bu soruna ilişkin gerekli ihtimamın ve dikkatin ortaya konulmadığı bir olgu şeklinde kendini göstermiştir (Renzoive, 2018'den akt., Dolunay-Sarıca ve Coşkun, 2020, s. 4). Cinsel istismar hadiselerinde genelde olayın mağduru aynı zamanda olayın tek görgü tanığı durumunda olmaktadır (Brubacher vd., 2013, s. 443). Bunun yanında kimi zaman yaşanan istismarı kanıtlayabilecek herhangi bir fiziksel kanıt bulunmamaktadır (Lamb vd., 2000, s. 258). Bu nedenle cinsel istismar mağduru çocuklar seslerini yetkililere ulaştırabilme hususunda birtakım güçlüklerle karşı karşıya gelmektedir (Powell ve Barnett, 2015, s. 368).

Şekil 1. Çocukların yıllara göre suça sürüklenme ya da suç mağduru olma istatistikleri (Kaynak: TÜİK, 2022)

Türkiye’de cinsel istismara maruz kalan çocukların sayısında son yıllarda bir artış olduğu görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) istatistiklerine göre 2020 yılında mağdur olarak güvenlik birimlerine getirilen çocuk sayısı 171.000 iken bu sayı 2021 yılında 208.000’e çıkmıştır (TÜİK, 2022). 2020 yılındaki hafif ölçekteki düşüşün o yıl etkili olan ve bireyleri eve kapanmasına sebebiyet veren Covid-19 pandemisi ile ilgili olduğu düşünülmektedir.

Anayasamız çocuk ve ailenin koruması konusunda devlete sorumluluk atfetmiştir. Örneğin Anayasanın 41. Maddesi; “Aile Türk toplumunun temelidir ... devlet ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve

çocukların korunması ... için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar” denilmektedir (T.C. Anayasası, 1982). Anayasanın 10/3 maddesi de çocukları korumaya ilişkin alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırılık teşkil etmez ibaresine yer vermiştir (Aydın, 2018). Bunun yanı sıra Türkiye'nin taraf olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin 19. md. çocukların ana-babalarının veya başkalarının bakımı altında bulunurken her tür şiddete karşı korunmaları gerektiğini söylemektedir. Ayrıca sözleşmenin 37. md. çocuğa yönelik işkence ya da zalimce aşağılayıcı bir muameleye, cezaya maruz bırakılmama hakkını ifade etmektedir (Akyüz, 2013).

Cinsel istismar mağduru olduğu şüphesi bulunan çocukla ilgili bir bilgiye ulaşan kişinin bu durumu güvenlik güçlerine (polis, jandarma) bildirimde bulunması gerekmektedir (Ulukol vd., 2013). Bu görev sıradan vatandaş içinde kamu görevlileri içinde bir kamusal görev olarak değerlendirilmekte ve olaydan haberi olduğu halde suçu kolluk kuvvetlerine bildirmeyenlerle ilgili adli işlem söz konusu olmaktadır. Örneğin Türk Ceza Kanunu (TCK) 279/1 maddesinde kovuşturma ve soruşturma gerektiren bir suçun işlendiğini görevi gereği öğrendiği halde bu durumu adli birimlere iletme hususunda ihmalkâr davranan, geciken kamu görevlisi altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır denilmektedir (TCK, 2004). Özellikle “öğretmenlerin” çocuk cinsel istismarı hakkında bilgi alma durumlarının diğer kamu görevlilerine nazaran daha kuvvetli olduğu düşünülmektedir. Gün boyu çocuklarla iç içe olan ve çocukları dinleme, gözleme olanağı bulunan öğretmenlerin bu tür istismar hadiselerini duyma ve akabinde bu durumu ilgili birimlere bildirme olasılığının yüksek olduğuna inanılmaktadır. Çünkü öğretmenler çocukların diğer yaşlılarıyla birlikte bir arada görme imkanına sahip olduğundan aradaki farkı daha net şekilde görebilir, öğrencisinin davranışlarında içe kapanma keyifsizlik, hırçınlık vb. saldırganlık durumlarını gözlemleyebilir ve bu durumu çocukla görüşme imkânı bulabilir (Şahin ve Beyazova, 2001). Ancak öğretmenlerin tüm bu hususları yerine getirebilmeleri için istismar ve ihmal konularında “bilgiye sahip olmaları” gerekmektedir (Dilsiz ve Mağden, 2015).

2. Yöntem

Nicel araştırma yöntemlerinden biri olan tarama deseni, çeşitli değişkenlerin evrenden alınan bir örneklem üzerinden incelenmesine olanak tanımaktadır (Creswell ve Creswel, 2021, s. 147). Bu çalışmada tarama deseninin bir alt türü olan ilişkisel tarama deseni kullanılmıştır. Söz konusu desen araştırmacının herhangi bir müdahalede bulunmaksızın, birden fazla değişken arasındaki ilişkiyi incelemesine fırsat tanımaktadır (Büyüköztürk vd., 2012, s. 184).

2.1. Araştırmanın Amacı

Araştırma amacını öğretmenlerin çocuk cinsel istismarını bildirmeye yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen araştırma soruları şu şekildedir:

1. Öğretmenlerin çocuk cinsel istismarını bildirmeye yönelik tutumları, cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?
2. Öğretmenlerin çocuk cinsel istismarını bildirmeye yönelik tutumları medeni durum, çocuk sahibi olup olmama durumu ve eğer çocuk sahibi ise sahip olunan çocuk sayısı gibi demografik değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?
3. Öğretmenlerin çocuk cinsel istismarını bildirmeye yönelik tutumları, öğretmenlerin branşı, görev yaptıkları okulun eğitim düzeyi, meslekte geçirdiği süre gibi görevine ilişkin değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?

4. Öğretmenlerin çocuk cinsel istismarını bildirmeye yönelik tutumları, meslek hayatı boyunca herhangi bir çocuk cinsel istismarı bildiriminde bulunup bulunmaması, daha önce çocuk cinsel istismarına ilişkin bir eğitim alıp almaması ve çocuk cinsel istismarı konusundaki bilgi düzeyi gibi çocuk cinsel istismarına ilişkin değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?

2.2. Veri Toplama Araçları

Veriler araştırmacılar tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu ile Walsh vd. (2010) tarafından geliştirilip Türkçeye uyarlaması Koç vd. (2020) tarafından yapılan Öğretmenlerin Çocuk Cinsel İstismarını Bildirmeye Yönelik Tutumları Ölçeği'nin yer aldığı anket formu aracılığıyla toplanmıştır.

2.2.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından hazırlanan bu formda katılımcıların cinsiyeti, yaşı, çocuk sahibi olma durumu, eğer çocuğu varsa çocuk sayısı, branşı, görev yapılan okulun eğitim düzeyi, çocuk cinsel istismarı hakkındaki bilgi düzeyi, daha önce çocuk cinsel istismarına ilişkin herhangi bir eğitim alıp almadığı ve daha önce çocuk cinsel istismarına ilişkin herhangi bir bildirimde bulunup bulunmadığı, eğer bildirimde bulunmuşsa cinsel istismar bildiriminde bulunulan öğrencinin cinsiyeti ve yaşı gibi çeşitli sosyodemografik özellikler hakkında bilgi edinmeyi amaçlayan sorular bulunmaktadır.

2.2.2. Öğretmenlerin Çocuk Cinsel İstismarını Bildirmeye Yönelik Tutumları Ölçeği (ÖÇCİBYTÖ)

Walsh vd. (2010) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin orijinalinde 14 madde bulunmaktadır. Türkçeye uyarlama çalışması Koç vd. (2020) tarafından yapılmıştır. 14 soruluk ölçekte bulunan bir madde çıkarılarak Türkçe forma 13 soruluk son hali verilmiştir. 5'li likert türde hazırlanan ölçek sorularında katılımcıların her ifade için kendilerini ne kadar tanımladığını (%0, %25, %50, %75, %100) işaretlemeleri istenmektedir. Ölçeğin 2., 3., 9., 10., 12. ve 13. maddeleri için ters puanlanma işlemi uygulanmaktadır. Ölçek puanındaki artış raporlamaya ilişkin tutumun arttığına işaret etmektedir. Ayrıca ölçeğin raporlama rolüne bağlılık, raporlamaya sistemin etkili yanıt vereceğine güvenme ve raporlamanın sonucu hakkında endişelenme şeklinde 3 alt boyutu bulunmaktadır. Cronbach's α katsayısı ölçek toplamı için 0,84, raporlama rolüne bağlılık alt boyutu için 0,79, raporlamaya sistemin etkili yanıt vereceğine güvenme alt boyutu için 0,60, raporlamanın sonucu için endişelenme alt boyutu için ise 0,77 olarak bulunmuştur. Cronbach's α katsayısı bu çalışmada ölçek toplamı için 0,71, raporlama rolüne bağlılık alt boyutu için 0,92, raporlamaya sistemin etkili yanıt vereceğine güvenme alt boyutu için 0,26, raporlamanın sonucu hakkında endişelenme alt boyutu için 0,58 olarak bulunmuştur.

2.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Afyonkarahisar ilinde Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı resmi okul öncesi, ilkököl, ortaokul ve liselerde çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün resmi internet sayfasından edinilen bilgilere göre Afyonkarahisar'da toplam 8.713 öğretmen görev yapmaktadır. Uygun örnekleme yönteminde belirleyici faktör katılımcıların ulaşılabilirlikleri ve uygunluklarıdır. Araştırmamıza bu örnekleme yöntemi ile 407 kişilik bir örneklem grubu dahil edilmiştir. Altunışık vd. (2012) tarafından bazı evren büyüklükleri için gerekli örnek büyüklüğü tablosuna göre örneklem evreni temsil gücüne sahip sayıdadır. Tablo 1 ve Tablo 2 ile katılımcılara ilişkin tanımlayıcı bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Tanımlayıcı Bilgilerine İlişkin Kategorik Veriler

<i>Cinsiyet</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Kadın	230	56,5
Erkek	177	43,5
<i>Medeni Durum</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Bekar	74	18,2
Evli	315	77,4
Boşanmış/Eşi Vefat Etmiş	18	4,4
<i>Çocuk Durumu</i>		
Çocuğu var	288	70,8
Çocuğu yok	119	29,2
<i>Branş</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Yabancı Dil	37	9,1
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	26	6,4
Fen Bilimleri	27	6,6
Rehberlik	28	6,9
Matematik	41	10,1
Okul Öncesi	34	8,4
Türkçe ve Edebiyat	31	7,6
Sosyal Bilimler	25	6,1
Sınıf	114	28
Diğer	44	10,8
<i>Görev Yapılan Okul</i>		
Okul Öncesi	20	4,9
İlkokul	152	37,3
Ortaokul	162	39,8
Lise	73	17,9
<i>Çocuk Cinsel İstismarı Bilgi Düzeyi</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Düşük	16	3,9

Orta	266	65,4
Yüksek	125	30,7
<i>Çocuk Cinsel İstismarı Eğitim Durumu</i>		
Eğitim Almış	156	38,3
Eğitim Almamış	251	61,7
<i>Çocuk Cinsel İstismarı Bildirim Durumu</i>		
Bildirimde Bulunmuş	32	7,9
Bildirimde Bulunmamış	375	92,1

Tablo 2. Katılımcıların Tanımlayıcı Bilgilerine İlişkin Sürekli Veriler

<i>Değişken</i>	<i>n</i>	$\bar{x}\pm ss$	<i>min</i>	<i>max</i>
Yaş	407	37,43±7,73	21	61
Çocuk Sayısı	288	1,83±0,72	1	6
Mesleki Tecrübe (Yıl)	407	13,51±8,06	1	40

Tablo 1 ve Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların %56'sını kadınların, %43,5'ini ise erkeklerin oluşturduğu görülmektedir. Katılımcıların %77,4'ü evli, %18,2'si bekar, %4,4'ü ise ya eşinden boşanmış ya da eşi vefat etmiştir. %70,8'inin çocuğu olmakla birlikte sahip olunan çocuk sayısı en az 1 en fazla 6'dır. Ortalama çocuk sayısı 1,83±0,72'dir. Katılımcıların yaşları ise 21 yaş ve 61 yaş arasında değişmekte olup örneklem grubun yaş ortalaması 37,43±7,73'tür.

Katılımcıların %28'ini Sınıf, %10,1'ini Matematik, %9,1'ini Yabancı Dil, %8,4'ünü Okul Öncesi %7,6'sını Türkçe/Türk Dili ve Edebiyatı, %6,9'unu Rehberlik, %6,6'sını Fen Bilimleri, %6,4'ünü Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, %6,1'ini ise Sosyal Bilimler branşlarından öğretmenler oluştururken %10,8'lik grubu bu branşların dışında görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Öğretmenlerin %39,8'i ortaokul, %37,3'ü ilkökul, %17,9'u lise, %4,9'u ise okul öncesi düzeyinde eğitim veren resmi okullarda görev yapmaktadır. Katılımcı öğretmenlerin mesleki tecrübe süreleri 1 yıl ile 40 yıl arasında değişmektedir. Ortalama tecrübe süresi ise 13,51±8,06 yıldır.

Öğretmenlerin %65,4'ü çocuk cinsel istismarı hakkındaki bilgi düzeylerini orta düzey olarak belirtirken, %30,7'si yüksek düzey, %3,9'u ise düşük düzey olarak ifade etmektedir. %61,7'si daha önce çocuk cinsel istismarı ile ilişkili herhangi bir eğitim almadığını, %38,3'ü ise bu konuda eğitim aldığını belirtmiştir. Öğretmenlerin %92,1'i meslek hayatları boyunca çocuk cinsel istismarına ilişkin herhangi bir bildirimde bulunmadıklarını, %7,9'u ise çocuk cinsel istismarı bildirimini yaptıklarını belirtmişlerdir. Cinsel istismar bildiriminde bulunan öğretmenlerin branşlarına ve cinsel istismar bildirim yapılan çocukların yaş ve cinsiyet bilgilerine Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Çocuk Cinsel İstismarı Bildirimlerine Yönelik Bilgiler

<i>Çocuğun Cinsiyeti</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Kız	28	87,5
Erkek	4	12,5
<i>Çocuğun Yaşı</i>		
8 Yaş	1	3,1
9 Yaş	1	3,1
10 Yaş	4	12,5
11 Yaş	1	3,1
12 Yaş	7	21,9
13 Yaş	5	15,6
14 Yaş	5	15,6
15 Yaş	6	18,8
16 Yaş	1	3,1
17 Yaş	1	3,1
<i>Bildirimde Bulunan Öğretmenin Branşı</i>		
Yabancı Dil	2	6,3
Türkçe ve Edebiyat	4	12,5
Matematik	3	9,4
Rehberlik	16	50
Sınıf	2	6,3
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	3	9,4
Diğer	2	6,3

Tablo 3 incelendiğinde toplam 32 öğretmenin çocuk cinsel istismarı bildiriminde bulunduğu ve bildirimde bulunulan çocukların %87,5'inin kız %12,5'inin ise erkek olduğu görülmektedir. Ayrıca istismar bildiriminde bulunulan çocukların yaşları 8 ve 17 arasında değişkenlik göstermektedir. Bu çocukların %21,92'u on iki, %18,8'i on beş, %15,6'sı on dört, %15,6'sı on üç, %12,5'i on, %3,1'i on yedi, %3,1'i on altı, %3,1'i on bir, %3,1'i dokuz, %3,1'i ise sekiz yaşındadır.

Çocuk cinsel istismarı bildiriminde bulunulan öğretmenlerin %50'lik kısmını rehberlik öğretmenleri oluşturmaktadır. Rehberlik öğretmenlerinin ardından bildirimde bulunulan öğretmenlerin branşlarını %12,5 Türkçe/Türk Dili ve Edebiyatı, %9,4 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, %9,4 Matematik, %6,3 Yabancı Dil ve %6,3 diğer branşlardan öğretmenler oluşturmaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma için Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 21.06.2023 tarih ve 2023/199 sayılı Onayı ile Afyonkarahisar İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün 01.09.2023 tarih ve 82644327 sayılı Valilik Onayı alınmıştır. Veriler alınan bu izinlerin ardından, 2023 yılı Eylül ayında çevrimiçi anket aracılığıyla toplanmıştır. Anketler öğretmenlere çeşitli mesajlaşma uygulamalarında bulunan gruplar aracılığıyla ulaştırılmıştır. Yeterli örneklem büyüklüğüne ulaşılmamasının ardından anket cevaplandırmaya kapatılmıştır. Çalışmaya toplam 417 kişi katılmış olup 10 katılımcının demografik bilgilerindeki yanlış ve eksiklikler sebebiyle bu veriler araştırmaya dahil edilmemiştir. Toplam 407 katılımcının verileri kodlanarak SPSS 26 programına aktarılmıştır. Yapılan normal dağılım incelemesi neticesinde skewness ve kurtosis değer aralıklarının -1,5 - +1,5 arasında olduğu görülmüş ve analizler için parametrik testler tercih edilmiştir. Tanımlayıcı bilgiler için frekans ve betimleyici analizlerin yanı sıra sürekli değişkenler için Pearson korelasyon testi, iki kategorili değişkenler için bağımsız gruplar t-testi, üç ve daha fazla kategoriye sahip veriler için ise tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Ölçek alt boyutlarında bazı değişken kategorilerinde normal dağılımdan sapma ve alt boyut maddelerinde Cronbach's α değerinin düşük olması sebebiyle alt boyut puanlarına ilişkin yalnızca betimleyici analizler yapılmış olup değişkenlere yönelik ilişkisel analizler ÖÇCİBYTÖ toplam puanı üzerinden yapılmıştır.

3. Bulgular

Araştırmanın bulgularında ilk olarak öğretmenlerin, ÖÇCİBYTÖ'nden aldıkları puanların betimleyici analizlerine yer verilmiştir. Ardından ölçek toplamından alınan puanlar çeşitli değişkenler açısından incelenmiş ve bu bulgular araştırmanın alt amaçlarıyla paralel biçimde ayrı ayrı tablolarda sunulmuştur.

Tablo 4. Öğretmenlerin ÖÇCİBYTÖ ve Alt Boyutlarından Aldıkları Puan Ortalamaları

Ölçek Alt Boyutları	<i>n</i>	$\bar{x}\pm ss$	<i>min</i>	<i>max</i>
Raporlama Rolüne Bağlılık	407	23,08±3,32	10	25
Raporlamaya Sistemin Etkili Yanıt Vereceğine Güvenme	407	11,34±2,23	5	15
Raporlamanın Sonucu Hakkında Endişelenme	407	19,39±3,52	7	25
ÖÇCİBYT Ölçeği Toplam Puanı	407	53,82±6,30	31	65

Tablo 4'te öğretmenlerin, ÖÇCİBYTÖ toplam boyutundan ve alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin veriler yer almaktadır. Buna göre öğretmenlerin ölçek toplamından aldıkları puan 53,82±6,30'dur. Raporlama rolüne bağlılık alt boyutundan 23,08±3,32, raporlamaya sistemin etkili yanıt vereceğine güvenme alt boyutundan 11,34±2,23, raporlamanın sonucu hakkında endişelenme alt boyutundan alınan puan ise 19,39±3,52'dir.

Tablo 5. Öğretmenlerin ÖÇCİBYTÖ Puanının Cinsiyet ve Yaş Değişkenlerine Göre İncelenmesi

Cinsiyet	<i>n</i>	$\bar{x}\pm ss$	<i>t</i>	<i>p</i>
Kadın	230	52,82±6,47	-3,694	0,000*
Erkek	177	55,11±5,84		

<i>ÖÇCİBYTÖ Toplam Puanı</i>		
<i>Yaş</i>	<i>r</i>	<i>p</i>
	0,009	0,852

*p<0,001

Tablo 5. incelendiğinde öğretmenlerin ÖÇCİBYTÖ puanları ve öğretmenlerin yaşları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p>0,05$). Ancak öğretmenlerin cinsiyetleri ve ÖÇCİBYTÖ puanları arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($t=-3,694$, $p=0,000$). Buna göre erkek öğretmenlerin ÖÇCİBYTÖ puanının ($55,11\pm5,84$) kadın öğretmenlerin ÖÇCİBYTÖ puanından ($52,82\pm6,47$) istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 6. Öğretmenlerin ÖÇCİBYTÖ Puanının Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi

<i>Medeni Durum</i>	<i>n</i>	$\bar{x}\pm ss$	<i>F</i>	<i>p</i>
Bekar	74	52,99±6,65	1,030	0,358
Evli	315	54,06±6,13		
Boşanmış/Eşi Vefat Etmiş	18	53,82±30		
<i>Çocuk Durumu</i>				
Çocuğu Var	288	54,10±6,25	1,409	0,160
Çocuğu Yok	119	53,13±6,40		
<i>ÖÇCİBYTÖ Toplam Puanı</i>				
<i>Çocuk Sayısı</i>	<i>r</i>	<i>p</i>		
	0,006	0,904		

Tablo 6 incelendiğinde öğretmenlerin medeni durumları, çocuk sahibi olup olmaması durumu ve eğer çocuk sahibi ise çocuk sayısı gibi demografik değişkenlerle ÖÇCİBYTÖ puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı sayılabilecek düzeyde bir ilişki bulunamamıştır ($p>0,05$).

Tablo 7. Öğretmenlerin ÖÇCİBYTÖ Puanının Görevlerine İlişkin Değişkenlere Göre İncelenmesi

<i>Branş</i>	<i>n</i>	$\bar{x}\pm ss$	<i>F</i>	<i>p</i>
Sınıf	114	53,89±6,34	1,764	0,073
Matematik	41	53,02±5,88		
Yabancı Dil	37	55,61±5,56		
Okul Öncesi	34	53,44±5,72		
Türkçe ve Edebiyat	31	52,10±7,63		
Rehberlik	28	57,00±4,25		

Fen Bilimleri	27	53,19±5,14		
<i>Branş</i>	<i>n</i>	$\bar{x}\pm ss$	<i>F</i>	<i>p</i>
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	26	52,58±6,12		
Sosyal Bilimler	25	52,60±7,40		
Diğer	44	54,14±7,14		
<i>Görev Yapılan Okulun Eğitim Seviyesi</i>	<i>n</i>	$\bar{x}\pm ss$	<i>F</i>	<i>p</i>
Okul Öncesi	20	52,40±6,30	0,976	0,404
İlkokul	152	54,34±6,04		
Ortaokul	162	53,82±6,54		
<i>Görev Yapılan Okulun Eğitim Seviyesi</i>	<i>n</i>	$\bar{x}\pm ss$	<i>F</i>	<i>p</i>
Lise	73	53,82±6,30		
<i>ÖÇCİBYTÖ Toplam Puanı</i>				
<i>Mesleki Tecrübe (Yıl)</i>	<i>r</i>	<i>p</i>		
	0,002	0,968		

Tablo 7’de öğretmenlerin branşları, görev yaptıkları okulun eğitim seviyesi ve mesleki tecrübe süresi gibi mesleki değişkenlerle ÖÇCİBYTÖ puanları arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan analizler neticesinde öğretmenlerin belirtilen mesleki değişkenlerle ÖÇCİBYTÖ puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı sayılabilecek düzeyde bir ilişkiye rastlanmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 8. Öğretmenlerin ÖÇCİBYTÖ Puanının Çocuk Cinsel İstismarı Değişkenlerine Göre İncelenmesi

<i>Çocuk Cinsel İstismarı Bilgi Düzeyi</i>	<i>n</i>	$\bar{x}\pm ss$	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>Anlamlı Fark</i>
Düşük	16	51,31±9,34	7,035	0,001*	Y>O***
Orta	266	53,20±6,07			Y>D***
Yüksek	125	53,82±6,01			
<i>Daha Önce Çocuk Cinsel İstismarı ile İlgili Eğitim Alma Durumu</i>	<i>n</i>	$\bar{x}\pm ss$	<i>t</i>	<i>p</i>	
Eğitim Almış	156	55,42±5,67	4,243	0,000*	
Eğitim Almamış	251	52,82±6,47			
<i>Meslek Hayatı Boyunca ÇCİ Bildirimi Durumu</i>	<i>n</i>	$\bar{x}\pm ss$	<i>t</i>	<i>p</i>	
Bildirimde Bulunmuş	32	56,00±5,50	2,049	0,041**	

*p≤0,001, **p<0,05, ***D: Düşük, O: Orta, Y: Yüksek

Tablo 8’de çocuk cinsel istismarına ilişkin bazı değişkenlerle ÖÇCİBYTÖ puanları arasındaki ilişki incelenmektedir. Meslek hayatı boyunca çocuk cinsel istismarı bildirimde bulunmuş öğretmenlerin ÖÇCİBYTÖ puanları (56,00±5,67), daha önce herhangi bir bildirimde bulunmamış meslektaşlarından (53,63±6,33) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur (t=2,049, p=0,041). Öğretmenlerin çocuk cinsel istismarı bilgi düzeyleri ile ÖÇCİBYTÖ puanları arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (F=7,035, p=0,001). Bu farklılığa göre çocuk cinsel istismarı bilgi düzeyinin yüksek olduğunu belirten öğretmenlerin ÖÇCİBYTÖ puanları bilgi düzeyini orta ve düşük olarak bildirenlerden anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Benzer şekilde, daha önce çocuk cinsel istismarına ilişkin herhangi bir eğitim aldığını belirten öğretmenlerin ÖÇCİBYTÖ puanları (55,42±5,67), eğitim almadıklarını belirten meslektaşlarından (52,82±6,47) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur (t=4,243, p=0,000).

4. Tartışma

Yapılan çalışmada elde edilen bulgular incelendiğinde;

- 1) Öğretmenlerin çocuk cinsel istismarını bildirmeye yönelik tutum puanları ve öğretmenlerin yaşları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, çocuk cinsel istismarını bildirme konusunda erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlerden anlamlı derecede farklılaştığı gözlenmiştir. Bu durumun okullarda yaşandığı iddia edilen cinsel istismar vakalarının bildirilmesi konusunda erkek öğretmenlerin nispeten daha aktif rol almasının ve okullarda genelde idareci figürünün erkek olmasından kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.
- 2) Öğretmenlerin medeni durumları, çocuk sahibi olup olmama durumu ve sahip olunan çocuk sayısı gibi demografik değişkenlerle öğretmenlerin çocuk cinsel istismarını bildirmeye yönelik tutum puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Literatüre bakıldığında medeni durum ve çocuk sahibi olup olmamanın istismarın bildirilmesinde değil çocukla adli görüşme yapılmasında anlamlı bir farklılığa yol açtığı görülmektedir. 4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanununun 5/3.md’de aile mahkemelerinde görev yapacak meslek elemanlarında aranacak özellikler içinde evli ve çocuk sahibi olmak tercih sebeplerinden biri olarak ortaya konulmuştur (Mevzuat, 2024). Bu durum evli ve çocuklu olmanın çocuklarla iletişimi kurmayı kolaylaştırabileceği ve böylelikle mağdur çocuktan daha fazla bilgi almayı sağlayabileceğine ilişkin düşüncenin kanunlarımız tarafından da kabul gördüğünü düşündürmektedir.
- 3) Öğretmenlerin branşları, görev yaptıkları okulun eğitim seviyesi ve mesleki tecrübe süresi gibi mesleki değişkenlerle çocuk cinsel istismarını bildirmeye yönelik tutum puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu durum literatür bilgisi ile uyumlu görünmemektedir. Şöyle ki; Gülçin ve Orhan (2022) istismar mağduru çocukla görüşmenin her zaman bu alanda eğitilmiş ve tecrübeli biri tarafından yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca Adalet Bakanlığı tarafından adliyelerde kurulan Adli Görüşme Odalarının yapısı içinde çocukla tecrübeli meslek elemanı aracılığıyla çocuk dostu bir ortamda görüşmenin yapılması hususuna yer verildiği görülmektedir (Batman ve Gökçearslan, 2023). Bu durum mesleki tecrübenin cinsel

istismarın fark edilmesi ve ilgili yerlere bildirilmesinde de önemli bir rol oynayacağını düşündürmektedir.

- 4) Meslek hayatı boyunca çocuk cinsel istismarı bildiriminde bulunmuş öğretmenlerin çocuk cinsel istismarını bildirmeye yönelik tutum puanları daha önce herhangi bir bildirimde bulunmamış meslektaşlarından anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Bu durumun eğitimle ilgili olabileceği düşünülmektedir. Şöyle ki literatürde çocuk istismarı alanında çalışacak meslek elemanlarının bu alanda eğitimden geçmiş olması gerektiği belirtilmektedir. Türkiye'nin taraf olduğu Lanzarote Sözleşmesinde de buna açıkça yer verildiği görülmektedir (Batman ve Gökçearsan, 2023). Bu nedenle çocuk istismarı alanında eğitim görmüş öğretmenlerin cinsel istismarı bildirmeye yönelik tutumlarının eğitim almamış öğretmenlere nazaran daha yüksek çıktığı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra daha önce cinsel istismar mağduru bir çocukla ilgili bildirimde bulunmuş, bu konuda aktif rol almış öğretmenlerin benzer bir istismar vakasının yaşanması durumunda daha hassas bir yaklaşım içinde hareket edecekleri ve bildirimde bulunma hususunda daha çok sorumluluk hissedecekleri düşünülmektedir.
- 5) Öğretmenlerin çocuk cinsel istismarı bilgi düzeyleri ile cinsel istismarı bildirmeye yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun literatür bilgisiyle uyumlu olduğu düşünülmektedir. Cinsel istismar mağduru çocuklarla ilgili nasıl bir adli prosedür izlenmesi gerektiğini ve ne tür önlemler alınması gerektiğini bilen öğretmenlerin çocuk cinsel istismar vakalarını bildirme konusunda daha aktif bir rol üstlenecekleri öngörülmektedir. Bunun yanı sıra ülkemizde öğretmen adayları üzerinde yapılan Dilsiz ve Mağden (2015), Donat-Bacıoğlu ve Kaya'nın (2020) çalışmalarında cinsel istismarı bildirme konusunda eğitim alan ve daha önce bu durumu bildirmiş öğretmen adaylarının diğerlerine göre daha çok cinsel istismar durumunu ilgili birimlere bildirdiği görülmüştür.

Amerikan Psikoloji Birliği (2002), çocuk ihmal ve istismarının psikolojik ve sosyal anlamda çocuğun sağlığını çok yönlü bir şekilde olumsuz etkileyen ciddi bir halk sağlığı sorunu olduğunu belirtmiştir. Uzmanlar çocuk ihmal ve istismarını tespit ve tedavi konusunda önemli sorunlarla karşılaşmaktadır. Öncelikle ihmal ve istismarın ortaya çıkarılması konusunda gerek çocuk gerek aile tarafından sorunun inkar edilmesi, saklanması söz konusu olmaktadır. Burada öğretmenlere hem sorunun tespiti hem de aile ve çocuğun durumla ilgili bilinçlendirilmesinde büyük bir rol düşmektedir. Ülkemizde yapılan çalışmalarda maalesef öğretilerin de bu konuda yeterli düzeyde bilgi sahibi olmadığı ve/veya bu meseleye herhangi bir şekilde dahil olmak istemedikleri görülmektedir (Çatık ve Çam, 2006; Dereobalı, Çırak-Karadağ ve Sönmez, 2013; Dilsiz ve Mağden, 2015; Özyürek ve Çetin, 2018; Donat-Bacıoğlu ve Kaya, 2020; Savi-Çakar ve Yazıcı- Okuyan, 2017). Genelde çocuk cinsel istismarına yönelik eğitimlerin büyük illerde ve şehir merkezlerinde yapıldığı bilindiğinden kırsal kesimlerde görev yapan öğretmenlerin bu tür eğitimlere katılma şansının nispeten daha az olduğu düşünülmektedir. Ör. Adalet Bakanlığının Adli Görüşme Odalarına yönelik eğitimi 2017-2018 yıllarında Antalya'da gerçekleştirilmiş ve bu eğitime 500'ün üzerinde personel katılmıştır (Batman ve Gökçearsan, 2022). Bu durumdan mütevellit öğretmenlerin konu hakkında bilgilendirilmeleri konusunda çalışmalar yapılması çok büyük bir önem arz etmektedir. Özellikle kırsal kesimde ve şehirlerde düşük sosyo-ekonomik gelir düzeyinde olan insanların yaşadığı bölgelerde çalışan öğretmenlerin çocuk ihmal ve istismarının tespiti ve ilgili birimlere bildirilmesi konusunda bilgilendirilmeleri, bildirilmemesi konusundaki yasal yaptırımları konusunda Milli Eğitim Müdürlükleri'nde belirli aralıklarla eğitime

alınması sorunun tespiti ve sorunun çözümü konusunda yasal ve toplumsal bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır.

5. Sonuç ve Öneriler

Çocuğun cinsel istismarı olgusu Türkiye’de son yıllarda üzerinde en çok durulan sorunlardan birisidir. Türkiye İstatistik Kurumunun yayınladığı veriler cinsel istismar mağduru çocukların sayısında son yıllarda bir artış olduğunu göstermektedir. Böylesine hassas bir sorunla ilgili mücadelede kurumlar arası iş birliğine üst düzeyde ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Bu kurumlar içinde okulların ayrı bir önemini olduğuna inanılmaktadır. Okul çağında olan çocuklar eğitim dönemi içerisinde sürekli olarak öğretmenler ile iç içe olmakta, kendileriyle iletişim kurmaktadır. Bu durum olası cinsel istismar vakalarında öğretmen desteğini almanın önemini ortaya koyar niteliktedir. Çocuklarda istismar sonucu oluşabilecek davranış değişikliklerini vaktinde fark edecek öğretmenlerin çocukla sağlıklı bir şekilde iletişim kurmalarının ve çocukların istismar öykülerini vaktinde kolluk kuvvetlerine ihbar etmelerinin, gerek istismarcıların vaktinde yakalanması ve adli işlemlerin başlatılması, gerekse çocukta oluşabilecek çoklu travmatizasyonların önüne geçilmesinde oldukça önemli katkılar sunacağına inanılmaktadır.

Öğretmenlerin olası bir cinsel istismar vakasında nasıl hareket edeceğini bilmesi ve kolluk kuvvetlerini arayarak ihbarda bulunması bu konuda belirli bir bilgiye sahip olmayı gerektirmektedir. Türkiye’de her okulda rehberlik öğretmenin olmadığı ve henüz okullarda gelişmiş ülkelerde yaygın olarak hizmet veren okul sosyal hizmeti uygulamasının bulunmadığı bilinmektedir. Bu durum öğretmenlerin cinsel istismar vakalarındaki rollerini çok daha kritik hale getirmektedir. Öğretmenlerin eğitim müfredatı dışında bu hassas sorunla ilgili desteklerinin alınması bu konuyla ilgili kendilerine verilecek eğitimle mümkün olabilecektir. Afyon ilinde gerçekleştirilen bu araştırmada öğretmenlerin % 61.7’si daha önce çocuk cinsel istismarı konusunda herhangi bir eğitim almadığını, %92.1’i mesleki yaşamları boyunca hiç cinsel istismar konusunda bir ihbarda bulunmadığını beyan etmiştir. Bu durum öğretmenlerin önemli bir kısmının çocuğun cinsel istismarı konusunda yeterli eğitime sahip olmadığını göstermektedir.

Cinsel istismar vakaları çoğunlukla mağduru ve istismarcının dışında başka görgü tanığının olmadığı ve vakaların ortaya çıkarılmasında çocuk beyanının oldukça önemli olduğu adli olaylar olarak nitelendirilmektedir. Cinsel istismar vakalarında mağdur çocukların kimi zaman yakın çevrelerinin baskısı, tehdidi, kendilerine inanılmayacağını düşünmesi ve istismarcıyı koruma refleksi vb. nedenlerle yaşadıkları istismarı adli birimlere anlatmadığı, bu durumun mağdur çocuklarda çoklu istismara ve yeni kurbanlara ve takiben istismarcıların aramızda serbestçe dolaşmasına yol açtığı bilinmektedir. Türkiye’de geleceğin teminatı olan çocukların her türlü tehlikede olduğu gibi cinsel istismara karşı korunmasında kurumlar arası iş birliğine ihtiyaç vardır. Bu noktada okullarda görev yapan öğretmenlerin bu alanda eğitimden geçirilmelerinin sorunun çözümüne katkı sunacağı düşünülmektedir.

Çocuğun cinsel istismarının önlenmesine ilişkin diğer öneriler aşağıda sunulmuştur.

-Öğretmen yetiştiren lisans programlarında çocuk cinsel istismarını tespit etme, ilgili birimlere durumu bildirme vb. gibi konularda eğitilmeleri önemlidir. Ülkemizde yapılan araştırmalarda (Çatık ve Çam, 2006; Dereobalı, Çırak-Karadağ ve Sönmez, 2013; Dilsiz ve Mağden, 2015; Özyürek ve Çetin, 2018; Donat-Bacıoğlu ve Kaya, 2020; Savi-Çakar ve Yazıcı-Okuyan, 2017) bu konuda ciddi bir yetersizlik olduğu ve bunun üzerine gidilmesi gerektiği görülmüştür. Bunun yanı sıra:

- Okullarda öğretmenlerin çocuk cinsel istismarı konusunda düzenli olarak hizmet içi eğitimden geçirilmeleri ve bazı eğitimlere velilerin dahil edilmesi;
- Özellikle istismarcıların çocuklara sosyal medya üzerinden ulaştıkları bilindiğinden çocukların bu konuda bilgilendirilmeleri ve çocuk dostu uygulamaların güncellenerek çocukların ve velilerin internet ortamında kullanımına sunulması;
- Her okulda en az bir rehberlik öğretmenin görev yapmasının sağlanması ve her ilçede bir rehberlik araştırma merkezinin kurulması;
- Gelişmiş ülkelerde yaygın olarak bulunan “okul sosyal hizmeti” uygulamasının bir an önce okullarda başlatılması ve sosyal hizmet birimlerinde farklı disiplinlerden meslek elemanlarının görevlendirilmesi;
- Çocukların okul içinde eğitim almalarının çocukların korunması adına daha uygun olduğu bilindiğinden hali hazırda uygulamada olan “açık öğretim” uygulamasının kaldırılması hususunun yetkililerce değerlendirmeye alınmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma 21.06.2023 tarih ve 2023/199 sayılı Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Onay Belgesi ile bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Araştırmanın yazarları araştırmaya ilişkin tüm süreçlere eşit düzeyde katkı sunmuştur

Destek Beyanı

Araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Makalenin yazarları arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Akyüz, E. (2013). *Çocuk hukuku. Çocukların hakları ve korunması*. Ankara: Pegem.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*. (Geliştirilmiş 7. Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- American Psychological Association (APA). (2002). *Violence and the family: Report of the american psychological association presidential task force on violence and the family*. Washington, DC.
- Aydın, M. (2018). *Çocukların cinsel istismarı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Azzopardi, C., Alaggia, R. ve Fallon, B. (2018). From Freud to feminism: Gendered constructions of blame across theories of child sexual abuse. *Journal of Child Sexual Abuse*, 27(3), 254-275.
- Bağ, A. ve Alşen, S. (2016). Çocuğun cinsel istismarının değerlendirilmesinde yeni model: çocuk izlem merkezleri. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastalıkları Dergisi*. 1, 9-14.
- Batman, H. ve Gökçearslan, E. (2023). The current situation of investigative interviewing of children in the UK and Turkey. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 23(60), 545-561.

- Batman, H. ve Gökçearslan E. (2023). The evaluation of justice system actors on forensic interviews with children victims of sexual abuse. *OPUS Journal of Society Research*, 20, 969-983.
- Batman, H. ve Gökçearslan E. (2022). Çocuğun cinsel istismarında adli görüşme. Seçkin.
- Bayrak, N. G., Gürhan, N. ve Karakaş, D. (2021). Türkiye’de çocuk izlem merkezleri, adli görüşme süreci ve hemşirelerin rol-sorumlulukları. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 37(3), 217-222.
- Brubacher, S. P., Malloy, L. C., Lamb, M. E. ve Roberts, K. P. (2013). How do interviewers and children discuss individual occurrences of alleged repeated abuse in forensic interviews?. *Applied cognitive psychology*, 27(4), 443-450.
- Bulut, S. (2007). Çocuk cinsel istismarı hakkında bir derleme. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 3(28), 139-156.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (Geliştirilmiş 11. Baskı). Ankara: Pegem.
- Creswell, J. W. ve Creswell, J. D. (2021). *Araştırma tasarımı: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. (Çev. E. Karadağ). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çatık, A. E. ve Çam, O. (2006). Hemşire ve ebelerin çocuk istismarı ve ihmalinin belirti ve risklerini tanıma düzeylerinin saptanması. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 22(2), 103-119.
- Dereobalı, N., Karadağ, S. Ç. ve Sönmez, S. (2013). Okulöncesi eğitim öğretmenlerinin çocuk istismarı ihmali şiddet ve eğitimcilerin rolü konusundaki görüşleri. *Ege Eğitim Dergisi*, 14(1), 50-66.
- Dilsiz, H. ve Mağden, D. (2015). Öğretmenlerin çocuk istismar ve ihmali konusunda bilgi ve risk tanıma düzeylerinin tespit edilmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 2.
- Dolunay-Sarıca, A. ve Coşkun, U. H. (2020). Cinsel istismar olgularında adli görüşme odalarının kullanımı: Hâkim, avukat, uzman ve mağdur görüşleri. *Journal of Penal Law and Criminology*, 8(1), 1-26.
- Donat-Bacıoğlu, S. ve Kaya, Z. (2020). Öğretmen adaylarının çocuk istismar ve ihmaline ilişkin bilgi düzeyleri ile çocuğa yönelik cinsel istismarı bildirme tutumlarının incelenmesi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi (YYU Journal of Education Faculty)*, 17(1), 894-929.
- Koç, S., Ekşi, H. ve Türk, T. (2020). Psychometric properties of teachers' attitudes toward reporting child sexual abuse scale: Turkish form. *Elementary Education Online*, 19(1), 173-182. <http://doi.org/10.17051/ilkonline.2020.649372>.
- Kök, A. N. (2006). Çocuğun Cinsel İstismarında Adli Tıp Uygulamaları. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(3-4), 3-13.
- Lamb, E. M., Sternberg, J. K., Orbach, Y., Hershkowitz, I. ve Esplin, W. P. (2020). Forensic interviews of children. In Memon, A., Bull, R. (Eds). *Handbook of psychology of interviewing*. (253-278). New York: Wiley.

- Mevzuat. (2024). Aile mahkemelerinin kuruluş görev ve yargılama usullerine dair kanun. (4787). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4787&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
Erişim tarihi: 20.01.2024.
- Orhan, G. ve Erden, H. G. (2022). Reliability of forensic interview with child victims of sexual abuse in Türkiye. *Current Approaches in Psychiatry/Psikiyatride Guncel Yaklasimlar*, 14(4).
- Özyürek, A. ve Çetin, A. (2018). Aile hekimi ve öğretmenlerin çocuk ihmal ve istismarı konusundaki görüş ve tutumları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 436-453.
- Polat, O. (2021). *Tüm boyutlarıyla çocuk istismarı*. Ankara: Seçkin.
- Powell, B. M. ve Barnett, M. (2015). Elements underpinning successful implementation of a national best-practice child investigative interviewing framework. *Psychiatry, Psychology and Law*. 3, 368-377.
- Salehi, P., Hassan, S. Z., Lammerse, M., Sabet, S. S., Riiser, I., Roed, R. K., Johnson, M. S., Thambawita, V., Hicks, S. A., Powell, M., Lamb, M. E., Baugerud, G. A., Halvorsen, P. ve Riegler, M. A. (2022). Synthetizing a talking child avatar to train interviewers working with maltreated children. *Big Data Cogn. Comput.*, 6(2), 1-22 <https://doi.org/10.3390/bdcc 6020062>.
- Savi-Çakar, F. ve Yazıcı-Okuyan, H. (2017). Öğretmen adaylarının çocuk istismarı ve ihmeline ilişkin görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (44), 250-275.
- Şahin, F. ve Beyazova, U. (2001). Çocuğun şiddetten korunma hakkı. *Milli Eğitim Dergisi*, (151), 90-94.
- Türk Ceza Kanunu (TCK). (2004). 25611 sayılı Resmi Gazete. Erişim: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> .
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). 17863 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete. Erişim: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> Erişim tarihi: 08.11.2023.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2022). *Güvenlik birimine gelen veya getirilen çocuk istatistikleri, 2021*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Güvenlik-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri-2021-45586> Erişim tarihi: 21.10.2023.
- Ulukol, B., Kahilogulları, A., Torunoglu, M. A., Kocak, O. F., Oral, R., Yüksel, F., Celik, S. ve Akdag, R. (2013). A new project; a structured child protection service in Turkey. *International congress of pediatrics*, 24-29 Ağustos 2013, Australia: Melbourne
- Walsh, K., Mathews, B., Rassafiani, M., Farrell, A. ve Butler, D. (2010). Teachers' attitudes toward reporting child sexual abuse: problems with existing research leading to new scale development. *Journal of Child Sexual Abuse*, 19(3), 310-336. <http://doi.org/10.1080/10538711003781392> .
- Yaşat-Aksay, E., ve Kar, H. (2022). Pediatride adli olgu olarak bildirim gereken konular. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 15(Özel Sayı-1), 94-100.

Extended Summary

Children are inherently more vulnerable to risks than adults. In daily life, children often face mistreatment. Especially the phenomenon of sexual abuse is considered one of the problems that most affects and traumatizes children. There are many factors that affect children being victims of sexual abuse. Among these, the child's age and developmental characteristics, disability, the presence of step-parents in the family, single parenthood as a result of divorce, excessive and strict discipline methods used in the family, and the presence of alcohol-substance addiction among family members are considered to increase the risk of sexual abuse. There is an increase in the number of children who are victims of sexual abuse in Türkiye, as in the rest of the world. This increase particularly brings to the fore the issue of protecting children against sexual abuse. In cases of sexual abuse, the fact that there are no other eyewitnesses other than the child and the perpetrator in the environment where this action takes place increases the importance of the child's statement. As in every judicial case, in cases of sexual abuse, the victim, his relative or an official must report it to the police or gendarmerie. Failure to report sexual abuse to law enforcement for any reason causes such incidents to remain secret and the perpetrator to walk among us freely. Children who are victims of sexual abuse sometimes tell their teachers about this traumatic event they experienced at school. It is thought that the bond that teachers establish with children plays a very important role in this. It is a legal obligation for the teacher who receives this information to report this situation to law enforcement as soon as possible. According to Article 279/1 of the Turkish Penal Code (TCK), it is stated that a public official who is negligent or late in reporting this situation to the judicial units, even though he/she has learned as part of his/her duty that a crime requiring prosecution and investigation has been committed, is punished with a prison sentence of six months to two years (TCK, 2004).

It is thought that having counselors in schools facilitates the process of reporting sexual abuse experienced by children, because counselors generally have more information than other teachers about how child sexual abuse should be reported to the judicial authorities. However, today, there is no guidance service or counselor in every school in Türkiye. This situation brings to mind the question of whether teachers in schools have sufficient knowledge about reporting child sexual abuse. The aim of the research conducted on teachers working in schools in Afyonkarahisar province was to examine teachers' attitudes towards reporting child sexual abuse in terms of various variables. Two tools were used while collecting data. The first is the personal information form developed by the researchers. The second is a survey form containing Teachers' Attitudes Towards Reporting Child Sexual Abuse Scale. This form was developed by Walsh et al. in 2010 and adopted into Turkish by Koç et al. in 2020.

According to the information obtained from the website of the Provincial Directorate of National Education of Afyonkarahisar, a total of 8,713 teachers work in Afyonkarahisar province. Teachers working in pre-schools, primary schools, secondary schools and high schools affiliated with the provincial directorate of national education were included in the research. The total number of teachers participating in the research was 417. However, ten teachers were not included in the research evaluation because their demographic information was missing or written incorrectly. 56.5% of the teachers participating in the research were women and 43.5% were men. 77.4% of the teachers participating in the research are married and 18.2% are single. 4.4% were divorced from their spouse or their spouse passed away. 70.8% of the participating teachers have children. The number of children they have varies between 1 and 6.

Research data were evaluated using the SPSS data analysis program. The results obtained after the evaluation are as follows: No significant result was found between teachers' attitude scores towards reporting child sexual abuse and their ages. In addition, it has been determined that male teachers are more active in reporting sexual abuse cases than female teachers. It is thought that this situation is due to the fact that administrators in schools generally consist of male teachers.

No significant relationship was found between teachers' demographic differences such as their marital status, whether they have children or not, and the number of children they have, and their attitudes towards reporting sexual abuse to law enforcement. When the literature is examined, it is seen that marital status and having or not having children cause a significant difference in the number of forensic interviews with children. It is thought that professionals who are married and have children

communicate with the child more easily and receive more information about the alleged abuse during the forensic interview compared to those who are single.

No significant statistical results were found between the subject of the teachers, their tenure, the education level of the school they work in, and their attitude scores towards reporting child sexual abuse. This situation is not compatible with literature information. When looking at the literature, it is stated that professional experience plays an important role in detecting sexual abuse and reporting it to law enforcement. It has been determined that there is a significant relationship between teachers' knowledge levels about child sexual abuse and their attitudes towards reporting sexual abuse. This situation is thought to be compatible with literature information. It is thought that teachers who have the necessary knowledge about children who are victims of sexual abuse and the legal procedure will be more active in reporting child sexual abuse.

Cinsel İstismar Mağduru Çocuklara Yönelik Görüşme Teknikleri

Mukadder Özkan BARDAKCI¹, Şükrü BARDAKCI²

Cinsel İstismar Mağduru Çocuklara Yönelik Görüşme Teknikleri

Özet

Bu makalede, çocuk ve çocukluk dönemi anlatılmıştır. Çocukluk döneminden sonra çocuk cinsel istismarına yönelik tanımlamalar yapılmıştır. Cinsel istismara uğrama riskini arttıran risk faktörlerinin neler olduğuna değinilmiş ve cinsel istismara yönelik müdahalelerde kullanılacak yaklaşımlar ulusal ve uluslararası literatür kapsamında incelenerek aktarılmıştır. Ülkemizde ve dünyada istismar haberlerinin kitle iletişim ve sosyal medya kaynaklı bilinirliğinin artması geçmiş zamanlara göre daha çok gündemimizi meşgul etmeye başlamıştır. Bu kapsamda cinsel istismara yönelik risk faktörleri anlatılmış ve çocukların üzerinde bırakacağı olumsuz etkiler konu bütünlüğü içinde tartışmaya çalışılmıştır. Hassas ve kırılğan yapıda olan çocuklarla görüşmelerde kullanılabilecek yaklaşımlardan bahsedilmiştir.

Cinsel istismara uğrayan bireylerle yapılacak olan görüşmelerde hangi yaklaşımların ve bio-psiko-sosyal müdahalelerin kullanılabileceğine değinilmiştir. Görüşmeleri yapan kişiler her ne kadar profesyonel kişiler olsa da görüşme sırasında uzmanlara rehber olabilecek yaklaşımlara değinilmiştir. Özellikle Adalet Bakanlığı'na bağlı kuruluşlarda ve Sağlık Bakanlığı'na bağlı kuruluşlarda cinsel istismar vakaları ile karşılaşma ihtimali daha fazla olan meslek elemanlarına yönelik alanda kullanılabileceği bilgileri içermektedir.

Anahtar Sözcükler: Çocuk, Cinsel İstismar, Yaklaşımlar ve Teknikler, Sosyal Hizmet

Interview Techniques for Children Victims of Sexual Abuse

Abstract

In this comprehensive, child and retirement period is explained. Definitions have been made regarding sexual abuse of children after childhood. The risks that increase the risk of sexual abuse are mentioned, and alternatives to be used in interventions against sexual abuse are examined and presented within the scope of national and international literature. The increase in the awareness of abuse news in our country and around the world from mass media and social media has started to occupy our agenda more than in the past. In this context, the risk factors for sexual abuse are explained and the negative effects it will have on children are tried to be discussed in the context of the subject. Approaches that can be used in interviews with sensitive and vulnerable children are mentioned.

It was mentioned which approaches and bio-psycho-social interventions can be used in interviews with individuals who have been sexually abused. Even though the people conducting the interviews were professionals, approaches that could guide the experts were mentioned during the interviews. It contains information that can be used in the field by professional staff who are more likely to encounter sexual abuse cases, especially in organizations affiliated with the Ministry of Justice and the Ministry of Health.

Key Words: Child, Sexual Abuse, Key word, Approaches and Techniques, Social service

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, mukadder.bardakci@selcuk.edu.tr, 0000-0001-6827-9309

² Doktora, Konya Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü, sukru.bardakci@su.edu.tr, 0000-0002-7670-7032

Makale Geliş Tarihi (Recieved): 12.05.2024 Makale Kabul Tarihi (Accepted): 06.06.2024

1. Giriş

Ülkemizde ve dünyada teknolojinin gelişmesiyle beraber dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen olaylarla ilgili çok hızlı bir şekilde bilgi sahibi olunabilmektedir. Özellikle aileler için değerli olan çocuklar, kitle iletişim ve sosyal medya kanalı ile beraber en çok dikkat çeken alanlardan biridir(Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, 2020). Çocukların başına gelebilecek kazalar, şiddet haberleri, organ kaçakçılığı ve cinsel istismar vakaları istenmeyen haberlerin başında gelmektedir.

Toplumdaki bireylerin sosyal işlevselliğini bozan ve çocuklar üzerindeki kontrol mekanizmasının arttırılmasına sebep olan bu durum sosyal hizmetin kapsamına girmektedir. Sosyal çalışmacılar, Sağlık Bakanlığı'na bağlı Çocuk İzlem Merkezlerinde (ÇİM) ve Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüklerinde (ADM) vb. birimlerde çalışmaktadır. Ayrıca Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'ndan görevlendirme ile ÇİM'lerde çalışan meslek elemanları ya da Adli Görüşme Odası(AGO) görev yaparken müracaatçı ile bireysel görüşme sırasında her ne kadar multidisipliner teknikler kullanıyor olsa görüşmeye ve çalışmaya başladıkları esnada görüşmelere rehberlik edecek çalışma tekniklerine veya var olan protokollere ihtiyaç duyabilmektedir(Danış, Aygün, Karasu, Danış, 2019, s. 524-525; Şamar ve Urhan, 2020, s.933).

Tüm bu kapsamda çalışmamızda çocukluk ve çocuğun cinsel istismarı detaylı şekilde ele alınacaktır. Cinsel istismarda bulunan risk faktörleri, çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri, bireysel ve toplumsal yönleri tartışılacaktır. Çalışmamızın devamında cinsel istismar mağduru çocukla yapılacak olan bireysel görüşmelerde meslek elemanına yardımcı olabilecek yaklaşımlardan bahsedilmiştir. Sosyal hizmet alanında cinsel istismar vakalarına yönelik çalışmalar nadiren yer alsa da doğrudan görüşmede kullanılacak müdahalelere yönelik çalışmanın olmadığı alan yazın incelendiğinde görülmektedir. Bu bağlamda alandaki bu nevi çalışmaların oldukça az oluşu çalışmamızın bir diğer önemli yönünü orta koymaktadır. Bu sebeple çalışmamızın amacı hem alana hem de görüşme yapacak meslek elemanlarına mihmandarlık etmesidir.

Bu kapsamda profesyonel bir uzmanın çocukla görüşme yaparken bu belirtileri dikkatle incelemesi faydalı olacaktır. Çocukların yaşadıklarını görebilecek ve bu şüphe üzerine görüşme yaparken destekleyici terapötik etkide bulunabilecek uzmanların olması önemlidir (Eren-Gümüş, 2017, s. 48-49).

2. Çocuk ve Çocukluğun Tanımlanması

İnsanlığın çocuğa ve çocukluğa ilgisi oldukça eski yıllara dayanmaktadır. Çocuk yüzyıllar boyunca birçok bilim dalı için önemli unsurlardan biri olmuştur. Tarihsel, sosyal ve kültürel açıdan baktığımızda gerçekleşen tüm değişimlerle beraber çocuk ve çocukluğun tanımı, nasıl değerlendirildiği değişim göstermiştir (Yatmaz Erdiller, Erdemir ve Erbil, 2018, s. 286). Çocuk ve çocukluk kavramı çeşitli tarihsel dönemlerde farklı biçimlerde algılanmıştır. Farklı algılanan bu kavramlar köklü değişimler geçirmiştir. İlk çağlarda çocuğun nasıl bir doğaya sahip olduğu yeterince anlaşılmamıştır. Çocukların sosyal ve duygusal ihtiyaçlarına önem verilmemiştir. Zamanla çocuğun ve çocukluğun kıymeti bilinip varlığı kabul görse de yine de çocukluk boşa geçirilen bir zaman ve önemsiz bir çağ olarak görülmüştür (Sağlam ve Aral, 2016, s. 53). Çocuk ve çocukluk farklı kavramlardır ancak literatüre baktığımızda birlikte ele alınan birlikte

tanımlanan terimler olduğu görülmektedir (Güçlü, 2016-Karadoğan, 2019). Çocukluk dönemini oluşturanın çocuk olduğunu düşündüğümüzde her iki kavrama da değinmekte fayda vardır.

Çocuk hem zihinsel hem fiziksel hem de ruhsal olarak yeterli olgunluğa erişmemiş sosyal anlamda rollerini ve sorumluluklarını idrak edemeyen ilgi ve bakım isteyen bir varlık olarak tanımlanmaktadır (Koyuncu, 2019, s. 6). Çocuk masum, duyarlı ve aynı zamanda bağımlı olan fiziksel ve zihinsel gelişimini sürdüren insandır. Aynı zamanda meraklı, canlı ve umut doludur (Akyüz, 2012, s. 1). Çocuk kavramı iki farklı şekilde kullanılabilir. Ya evlat olarak ya da toplumda ekonomik ve yasal statüsü olmayan birey olarak tanımlanmaktadır (İzci, 2021, s. 58). Çocuk kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan, her açıdan desteğe ihtiyaç duyan (psikolojik, sosyal, ekonomik, duygusal) haklarını koruma ve kullanmada sıkıntı çeken bireyler olarak da tanımlanmaktadır (Bakılcı, 2019: 11). Çocukluk gençliğe, yetişkinliğe şekil veren bir dönemdir. Kişinin ruhsal, bedensel sağlıklı olması ve toplumsal olarak faydalı olması nasıl bir çocukluk geçirdiği ile yakından ilgilidir (Acehan, Bilen, Ay, Gülen, Avcı, İçme, 2013, s. 592). Çocukluk değişikliğin hızlı olduğu bir olgunlaşma evresidir (Koyuncu, 2019, s. 7). Ancak bu olgunlaşma evresi birçok gelişimi ve krizi barındırmaktadır. Kişinin bireysel gelişiminin ve öğrenmenin belki de en hızlı olduğu dönemken aynı anda dışarıdan gelecek tehlikelere karşı en savunmasız olduğu dönemlerin başındadır. Bu dönemde çocukların cinsel istismara uğraması hem içerisinde bulunan dönemi hem de ilerleyen yaş dönemlerinde bireyin hayatında iz bırakabilecek ve kişiler arası ilişkilerini olumsuz etkileyecektir (Aktepe, 2009, s. 107)..

3. Çocuk Cinsel İstismarı

Tarihin en eski zamanlarında dahi istismarın var olduğu bilinmektedir. Ancak konu çocuk olunca istismar gizli kalan gizlenmeye çalışılan bir durum olmaktadır. Çocuklara yöneltilen istismar genellikle üç gruba ayrılmaktadır: Fiziksel, duygusal ve cinsel istismar. Fiziksel istismar diğer iki istismar türüne göre nazaran daha kolay tespit edilebilen istismar türüdür. Cinsel istismar ise hem istismar türü hem de istismar edilenin yaşının küçük olması sebebi ile tespiti zor olmaktadır. Cinsel istismarın yetişkinlerde dahi yaşandığını dile getirmek kolay olmayan bir durumdur. İstismara uğrayanın çocuk olması durumunda olayı anlamlandırması ve kabullenme süreci farklı olmaktadır. İstismarı kabullenemeyen bireylerin öfkesini doğru kontrol edemediği durumlarda intihar vakaları bile görülebilmektedir (Öztürk, 2009).

Çocuk istismarı yetişkin tarafından çocuğa karşı toplumun uygun görmediği şekilde zarar verilmesi çocuğun gelişimini engelleyen ya da kısıtlayan eylemler olarak tanımlanabilmektedir (Koyuncu, 2019, s. 48). Kısacası çocuğa yöneltilen uygun olmayan ve zarar veren tüm eylemler çocuk istismarına girmektedir (Kaytez, Yücelyiğit ve Kadan, 2018, s. 19). Geçmiş insanlık tarihi kadar eski olan cinsel istismarın fizyolojik, psikolojik, toplumsal ve hukuki açılardan farklı boyutları bulunmaktadır. Bilinçli ya da bilinçsiz çocuğun gelişimsel davranışına zarar vermek istismar olarak değerlendirilmektedir (Kök, 2019, s. 14). Cinsel istismar; gelişimini tamamlamamış çocuğun erişkin tarafından cinsel arzularla güç kullanma, tehdit etme ya da kandırma yolunu kullanmasıdır (Alpaslan, 2014, s. 194). Cinsel istismar vakaları her ne kadar gün yüzüne çıkmassa da topluluklarda karşılaşılmaktadır. Cinsel istismar vakaları genellikle (%90 oranında) çocuğun tanıdığı biri tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak bu vakaların sadece %5 veya % 10 oranında açığa çıkma durumu söz konusudur (Çeçen, 2007, s. 4).

Cinsel istismarın çocuklar üzerindeki etkisi farklılık göstermektedir. Çocuğun yaşı, olgunluk düzeyi, saldırganla arasındaki olan yaş farkı, yakınlık durumu, olay sırasından uygulanan şiddet ve zor kullanılması istismara uğrayan çocuğun ruhsal travma durumunu etkilemektedir (Yakut ve Korkmaz, 2013, s. 1631). Tüm bunlarla beraber istismarcı ve çocuk arasındaki yaş durumu, istismarcının çocuğa kurduğu otorite, kandırma ve baskı yolunu kullanması cinsel istismarda değinilmesi gereken önemli konulardır (Kök, 2019, s. 16). Çocuk istismarının birçok şekilde tanımlandığı görülmektedir. Kabul edilmiş bir tanımı yoktur. Literatürde birçok çalışma bulunmakla birlikte çocuk istismarına değinirken risk faktörlerine kısa ve uzun dönem etkilerine aynı zamanda yaş gruplarına göre dağılımına değindikleri görülmektedir (Bulut, 2007, s. 140).

Cinsel istismar hangi yaş grubunda olursa olsun bireyleri travmatik etkileyen olumsuz bir durumdur. Özellikle çocuk yaşta cinsel istismara maruz kalmak çocuğun ergenlik ve yetişkinlik dönemlerini de etkisi altına almaktadır. Çocukların cinsellik hakkında bilgiye sahip olmadığı yaşlarda kötü muameleye maruz kalması biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan çocukları olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuz duygu hayatta kalabilmek ve yaşama devam edebilmek için ihtiyaç duyulan güven, inanç ve sevgi gibi insani duyguların zedelenmesine neden olabilmektedir. Bu ise ilerleyen yaşamlarında toplumsal katılımın önüne geçebilecek bir durumdur (Sanal- Özcan, 2020: 24)..

4. Cinsel İstismarın Risk Faktörleri

Çocuk cinsel istismarını etkileyen çocuk, aile ve toplumla ilgili bazı özellikler risk faktörü olarak değerlendirilmektedir (Kurşun, 2021, s. 14). Farklı faktörler çocuklarda değişik türlerde istismara neden olabilmektedir. Burada önemli olan yapılanın istismar olup olmadığıdır. Bu durum ise toplumlara ve kültürlere göre değişiklik göstermektedir (Topbaş, 2004, s. 79). Birçok risk faktörleri bulunsa da en temel risk faktörü çocukla ilgili risk faktörü, aile ile ilgili risk faktörü ve toplumla ilgili risk faktörü şeklinde sıralanmaktadır (Akçe ve Doğan, 2020, s.13).. Bu sebeple üç risk faktörüne daha kapsamlı bir şekilde değinmekte fayda vardır:

4.1. Çocukla ilgili risk faktörü: Çocuğa ilişkin risk faktörleri değışkenlik göstermektedir. Her yazar benzer faktörler sıralasa da farklı görüşler mevcuttur. Yılmaz (2009) çocuğa ilişkin risk faktörlerini cinsiyet, yaş prematüre dünyaya gelmek, istenmeyen çocuk olmak ve engellilik olarak sıralamıştır (s.70). Deveci ve Açık (2003) da risk faktörlerini prematüre doğmak, fiziksel veya zihinsel engelli çocuk olmak gibi benzer şekilde sıralamıştır. Bunların yanında düşük ağırlıkla doğmak, hiperaktif veya huysuz olmak, doğumdan sonra annesi ile birlikte olmamak çocuk istismarı için risk faktörlerinden bazılarıdır (s.396). Şahin (2020) tüm bunlardan farklı olarak çocuğun eğitim hayatına devam etmemesini de bir risk unsuru olarak belirtmiştir (s.16).

4.2. Aileden kaynaklanan risk faktörleri: Çocuklarda meydana gelen istismar öyküsünde ailenin durumu çok önemlidir. Özellikle ebeveynlerin genç yaşta evlenmesi, tek ebeveynli olması, bağımlı ebeveynler ile öz anne babanın olmayışı, ailede psikolojik rahatsızlığı olan bireylerin olması, istem dışı hamilelik, şiddet ve eğitimsizlik aileden kaynaklanan risk faktörlerinden bazılarıdır (Deveci ve Açık, 2003, s. 396; Yılmaz, 2009, s. 70). Anne ve\veya babanın kaybı çocuğun cinsel istismar açısından önemli bir risk faktörü olarak tanımlanmaktadır (Bilginer, Tural Hesapçioğlu ve Kandil, 2013, s. 61). Ebeveynlerin beraber yaşadığı ve sorunlar yaşanmayan evliliklerde de çocuklar için risk bulunmakla beraber bilhassa üvey ebeveyn ya da

tek ebeveyne sahip olan ailelerde bu durum artmaktadır (Kurşun, 2021, s. 15). İstismara maruz kalmış ebeveynlerin çocukları da potansiyel istismar kurbanı olarak görülebilmektedir. Çocuğun hem ailedeki risk unsurlarına karşı kendini koruması hem de dışarıdan gelebilecek istismara karşı çocuğun aile tarafından desteklenmesi çocuk üzerinde etkisine bakıldığında istismara karşı ailenin önemi ve gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır (Kök, 2019, s. 21).

4.3. Toplumla ilgili risk etmenleri: Toplumsal risk etmenleri, çocuğun değersiz sayıldığı durumlar, sosyal eşitsizlikler, şiddetin toplumda hoşgörü ile karşılanması, medyada yer alan şiddet ve organize şiddetler (savaşlar, kavgalar) gibi durumlardır (Yılmaz, 2009, s.70). Aynı zamanda yüksek suç ve yüksek yoksulluk oranı, işsizlik, sosyal hizmetlerin yetersizliği toplumla ilgili diğer risk etmenlerindedir (Deveci ve Açık, 2003, s. 396).

5. Cinsel İstismarın Çocuk Üzerindeki Etkileri

5.1. Çocuktaki fizyolojik etkileri: Cinsel kötü muamele ile fiziksel kötüye kullanım kıyaslandığında cinsel kötü muamelenin tespiti daha zordur. Fiziksel kötü muamelenin göstergeleri mevcuttur bu sebeple tespiti cinsel kötü muameleye nazaran daha kolaydır. Çocukta yer alan fiziksel bulgular şunlardır: genital bölgedeki sıyrıklar, kaşınma, ağrı, fiziksel aktivitelerde zorluklar, rahat bir şekilde oturamama sadece bazılarıdır (Alpaslan, 2014, s. 198).

5.2. Çocuktaki psikolojik etkileri: Cinsel istismar, istismara mağdur çocuğun ikili iletişimi başta olmak üzere, cinsel gelişimini ve özgüvenini yıpratıcı ve süreklilik arz eden bir travma durumudur. Yaşanan travmanın etkileri zihinde canlandırma, tekrarlanan davranış, korku ve kaygı, yaşama ilişkin tutum gibi davranışlardan anlaşılabilir (Alpaslan, 2014, s. 198). Cinsel istismar sonrası çocuklarda kaygı bozukluğu, dissosiyatif yaşantılar, düzensiz uykular, duygularında dalgalanmalar, cinsel davranış bozukluğu ile travma sonrası stres bozukluğu görülmektedir (Öztop ve Özcan, 2010, s. 272). Dönmez ve arkadaşlarının (2014) yapmış olduğu çalışmada cinsel istismara uğramış çocuklarda en az bir ruhsal bozukluğun bulunduğu görülmüştür (s.46).

5.3. Çocuktaki davranışsal etkiler: Davranışsal gösterim yolunu kullanarak yapılan anlatım biçimi yalnızca çocuklarla sınırlı değildir. Ergen mağdurlar tarafından da kullanılmaktadır. Ergenler yaşadıkları istismarı yeme bozukluğu, maddenin kötüye kullanımı, intihar girişimi gibi davranışlarla belli etmeye çalışabilir. Ancak bu aynı zamanda ergenlikte görülebilen dönem belirtileri de olabilmektedir. Bu durum çocuklarda da stres faktörü belirtisi olabildiği için cinsel istismar belirtisi olarak görülmeyebilir(Kır, 2013, s.792)..

6. Cinsel İstismar Mağduru Çocukla Görüşmede Kullanılan Teknikler

İstismar şüphesi içerisindeki küçüklerle yapılan profesyonel çalışmalar cinsel istismarın ortaya çıkmasına katkı sunmaktadır (Güneş Aslan, 2020). Bu kapsamda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının kullandıkları araçlar arasında etkili görüşme önemli bir yere sahiptir. Mülakatın etkin ve verimli bir şekilde geçirilmesi çözüm sürecine katkı sağlayacaktır (Demirel ve Atalar, 2017). İstismar olayı çok özel, can sıkıcı ve küçük için utanç veren bir konu olduğundan çocukların hikâyelerini anlatmaları her zaman mümkün olmamaktadır (Hsu, Sedlar, Flood ve Hansen, 2002). Bu sebeple cinsel istismar şüphesi ortaya çıktığında çocuğun istismar mağduru olup olmadığının ve cinsel istismara uğradı ise zihinsel, ruhsal ve sosyal yönlerden etkilenip etkilenmediğinin incelenmesi gerekmektedir (Topdemir, 2016). Süreç içerisinde görüşmeciler

bilgi erişimini kolaylaştıran teknikleri kullanılmalıdır. Ayrıca geri getirmeyi engelleyen ve hataya neden olan tekniklerden kaçınmalıdır (Orbach, Herskowitz, Lamb, Esplin ve Sternberg, 2000). Çünkü istismar şüphesi olan bireylerin doğruyu söyleyip söylemediği konusu hem mağdur hem de fail açısından hayati öneme sahiptir. Bundan dolayı istismar görüşmelerinde yapılan iki yaygın hatanın yapılmaması son derece kritiktir. Bunlar pozitif istismar; yani bireyin herhangi bir istismara maruz kalmamasına rağmen istismara uğradığının düşünülmesidir. Diğeri ise negatif istismar; birey istismara maruz kalmasına rağmen kalmadığına yönelik karardır (Block, Foster, Pierce, Berkoff ve Runyan, 2013). Bu hataların en aza indirilmesi adına adli görüşme ortamı önem kazanmaktadır. Görüşme sırasında istismara uğrayan bireylerin olayları istedikleri şekilde anlatmasına izin verilerek yönlendirici olmayan sorular yöneltilmelidir. Görüşme fiziki şartların müsait olduğu bir yerde gizlilik ilkesine uygun şekilde ve kendini ifade ederken zorlanmayacak bir alanda yapılmalıdır. Görüşme sırasında meslek elemanı kendi dünya görüşünü yansıtmamalı ve önyargılı bir tavır takınmamalıdır (Demirel ve Atalar, 2017).

“Mağdurlarla temas halinde olan kamu görevlilerinin genel anlamda göz önünde bulundurmaları gereken hususlar şu şekilde sıralanabilir:

1-Mağdurun öncelikle hakları olan bir birey olduğu gerçeğiyle hareket edilmelidir.

2-Mağdurun kendini güvende hissedebileceği bir ortam oluşturulmalıdır.

3-Mağdurla temas halinde olan görevliler adları, soyadları, unvanları ve çalıştıkları birim ve ne iş yaptıkları gibi konularda açık ve net bilgi vermelidirler.

4-Mağdura karşı özenli, duyarlı, saygılı, sağduyulu ve empatik davranılmalı, adıyla hitap edilmelidir.

5-Mağdura karşı eleştirel, yargılayıcı tutum ve davranışlardan kaçınılmalı, yargılayıcı ve yönlendirici sorular sorulmamalıdır. Örneğin giyim kuşamı, fiziksel görünümü, yaşam tarzı gibi konularda eleştirel ve yargılayıcı davranışlar kesinlikle gösterilmemelidir.”(Adalet Bakanlığı, 2021).

Mağdur olduğu iddia edilen çocuklarla çalışan uygulayıcılar, bu çocukları bir dizi müdahale yoluyla korumaya çalışmaktadır. Tacizin gerçekten gerçekleşip gerçekleşmediğini değerlendirmek için çocuklarla yapılan görüşmede çocuğun hareketlerini nasıl değerlendirmesi gerektiği üzerine çalışmalar yapılmaktadır (Oliver ve Charles, 2015). Cinsel istismar mağduru çocuklarla yapılan görüşmelerde, çocuğun örselenmemesi için dikkatli davranılmalıdır. Bundan dolayı değerlendirmede görüşme öncesi çocuk hakkında güçlü ve işlevsel yönleri, iletişim yeteneği ve varsa kısıtlılıkları hakkında bilgi alınmalıdır.

Her ne kadar istismara uğrayan çocuk ise de onun psiko-sosyal gelişimi için ailesi ile çalışma ve çocukla çalışırken aileyle bağlantılı çalışma da son derece önemlidir (Wilson ve Ryan, 2008). İstismara uğrama deneyimi çocuğa duygusal olarak zarar verecektir. Eğer terapotik olarak ele alınmazsa uzun vadede çeşitli zihinsel sorunlara neden olacaktır (Wilson ve Ryan, 2008). Terapotik yardımın sağlanması mağdurların uzun vadeli ve duygusal olarak hayatta kalmaları için son derece önemlidir.

İstismara uğramış çocukların duygusal iyi oluş haline geri dönmeleri ve yaşamlarını normal bir şekilde sürdürebilmeleri zorlu bir süreçtir. Bundan dolayı müracaatçı ile ilk görüşme son derece

önemlidir. Terapotik ilişkinin başladığı adli görüşme sürecinde çocuğun örselenmemesi için görüşmenin süresi, içeriği ve görüşmenin nasıl yapılacağı önemli noktalar arasındadır.

6.1. Oyun Terapisi: Cinsel istismara uğrayan yaşı küçük bireylerin var olan olayın tıbbi kanıtlar olmadan teyit edilmesi ve kanıtlanması zorlu bir süreçtir (Jackson ve Nutall, 1993). Çocuk terapistleri, bu süreçte çocuğun kendini sözel olarak ifade etmelerinin zor olmasından dolayı oyun aracılığı ile sembolik düzeyde ifade etmelerine izin verirler. Bazı terapistler bilişsel ve dilbilimsel süreçlerden daha fazla faydalanmak için bir dizi deneyimsel faaliyetten yararlınsa da birincil iletişim aracı sözlü iletişimidir. Bununla birlikte çocuk terapistlerinin kabul ettiği gibi tek başına dilden ziyade oyun, çocuğun doğal ifade aracıdır. Dahası, terapötik oyunun temel bir özelliği, çocukların sorunlarını sembolik düzeyde ifade etmelerine ve üzerinde çalışmalarına izin vermesidir (Wilson ve Ryan 2008). Oyun terapisi odasında bir çocuğun davranışı ağırlıklı olarak oyun dışında sergilediğinden farklıdır (Homeyer ve Landreth, 1998). Yeniden canlandırmayı taciz edici olarak deneyimleme riski yüksek olduğundan ve tacizin kendisinin zorlayıcı doğasını yansıtacak şekilde olduğu için oyun terapisi daha tercih edilen yöntemlerden biridir. Terapist yüksek yüklü duyguların ve tepkisinin güvenli bir şekilde ele alınmasını bu şekilde sağlar. Duygularını kendisi tarafından seçilen metafor içinde yansıtan birey, böylece oyunu geçmiş deneyimlerin gizli bir sembolü olarak gösterecektir. Böylece bireyin olumsuz psikolojik yükü azalacaktır (Wilson ve Ryan 2008). Esas olarak Rogers (1951) ve Axline'in (1947) çalışmalarından geliştirilen yönlendirici olmayan oyun terapisi, iletişimin temel aracı olarak sözelleştirme yerine oyunu kullanır. Çocuğun keşfetmek istediği duyguları ifade etmekte özgür olduğu güvene dayalı bir ilişki kurulur. Bu duygular hem doğrudan hem de dolaylı olarak eylemler, dil ve oyun yoluyla iletilir. Terapistin rolü çocuğu dinlemek, anlamak ve ona karşılık vermektir. Böylece çocuğun çatışan ve karışık duygularla ilgili kendi farkındalığını artmaktadır. Çocukların duyguları kendi hızlarında keşfedildiğinde, bu duyguların olumsuz güçlerinin çoğunu yitirdiği varsayılır. Böylece duygusal rahatlama ve özdenetim elde edebilirler. Cinsel istismara uğrayan çocukların davranışları genellikle oyun terapisine bir umut içerisinde sevk edilse de oyun terapistinin beklentilerine göre davranışları sergilemeye başlayabilirler (Homeyer ve Landreth, 1998).

6.2. Anatomik Bebek: Anatomik bebekler 1980'li yıllarda önem kazanmıştır ve o zamandan beri eleştiri veya tartışma olmadan kullanılmıştır (Kendrick, 2013). Küçük çocuklara yönelik cinsel istismarların değerlendirilmesinde yaygın bir hale gelmiştir (Boat ve Everson 1996). Bu yaygınlığın genel sebebi Berliner'in (1988) de dediği gibi cinsel istismara uğramış çocukların sıra dışı, sözcükleri olmayan ve utanç verici deneyimlerden bahsetmek yerine, göstermeyi daha kolay bulmasıdır (s.469). Anatomik bebeklerle özellikle istismar olayıyla ilgili soru birleşiminin bir araya getirilmesi faydalı bir yoldur. Özellikle buzları çözücü ve hatırlamayı kolaylaştıran görsel fonksiyonlarından dolayı işlevseldir. Meslek elemanı küçükten bedeninin parçalarını adlandırmasını talep eder. Süreç anatomik bebek ile devam eder. Kimi durumlarda anatomik bebeğin çocukla iletişimi takip edilir (Everson ve Boat, 1996). Bu özelliklerden dolayı yaygın bir şekilde kullanılan teknik Leventhal ve arkadaşlarının (1989) yaptığı çalışmada 7 yaşındaki çocukların cinsel istismar üzerinden değerlendirildiğinde ayrıntılı tanılamının üç kat daha fazla olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ancak buna rağmen APA'da dâhil bazı araştırmacılar adli görüşmede sıklıkla kullanılmasının tartışmalı olduğunu belirtmiştir. Bunun temel sebebi ise prosedür eksikliği ve görüşmeyi değerlendirecek bireylerin eğitimleri ile ilgilidir (Kendrick, 2013).

6.3. Çizim: Çizimler; küçük çocuklara somut şeyler hakkında ipucu sağlayarak bellekten akışını sağlamaktadır (Pipe, Gee ve Wilson, 1993). Çizimler sayesinde çocukların utanç verici olduğunu düşündükleri deneyimlerini alternatif bir yolla anlatması sağlanır (Saywitz,

Goodman, Nicholas ve Moan, 1991). Yeni bir olay bilgisini düşündürücü olmayan bir şekilde ortaya çıkarmada bağlamsal ipuçları olarak insan figürleri kullanabilmektedir. Çizimlerde çocuklara vücut bölümleri hakkında “evet-hayır” cevapları ile bilgi verme fırsatı verilir. Çizimler anatomik bebek figürlerine göre daha az kullanılsa da sıklıkla kullanılır (Poole ve Lamb, 1998).

6.4. Çiz ve Konuş: Adli bağlamda çocuklarla görüşürken tercih edilen yöntemlerden biri de “Çiz ve Konuş” tekniğidir. Çocuklara deneyimlerini resim yapma fırsatı verilip sonra üzerine sohbet edilerek ilerlenir (Katz ve ark, 2018). Çizimler, çocukların gelişim sürecinin doğal bir parçasıdır. Çizimlerin çocukların iç ve zihinsel dünyalarının; duygu, düşünce, çatışma ve kavramları temsil ettiği düşünülür (Cox, 2005). Özellikle kendini anlatmada zorlanan çocuklar, bir çizim hikâyesi ile duygularını anlatmayı daha kolay bulmaktadır. Çizimi tamamlayan çocuk danışman ile çizimi hakkında konuşur. Danışman çocuğa geri bildirim ve yansıtma yapabilir. Çocuklar çizimlerde bazı uzuvları eksik, büyük ya da bir insan vücudu oranına uymayan şekilde çizebilir. Ya da vücuttaki kimi bölgelere daha fazla dikkat çekebilmektedirler (Yam, 2020).

Gross ve Hayne (1998) in belirttiği gibi çiz ve konuş tekniği çocukların unutulmuş unsurlarına erişim yollarından biridir. Özellikle nörobiyolojik süreçler ve genel olarak sanat yapımı, özel çizimlerle çocukların tutarlı bir hikâye oluşturabileceği düşünülmektedir.

6.5. Hikâye Anlatma: Hikâyeler, olayların ve eylemlerin sembolik yeniden inşasıdır (Bennett ve Feldman, 1981). Öyküler mağdurun hikâye ile gerçek arasındaki ilişkisini sağlayarak kendini daha rahat bir biçimde ifade etmesine fırsat verir. Bu sayede mağdur kaygılarını hikâyedeki herhangi biri ile özdeşleştirerek kendi dünyasını anlatmasında kolaylık sağlamaktadır. Ayrıca öyküler mağdur bireyin geçirdiği travmatik olayın analizi ve bu sorunun nasıl üzerinden geleceği üzerine çeşitli çözümler açısından önemlidir (Westcott ve Kynan, 2004).

Sembollerini anlatı biçiminde değiştiremeyen insanlar, tanıklar veya sanıklar olarak gerçeği anlatsalar bile dezavantajlı olabilir. Ayrıca, hikâyelerin yorumlanması, anlatıcının ve dinleyicinin normların, varsayımların ve deneyimlerin paylaşılmasını gerektirir cinsel istismara uğradıklarından şüphelenilen çocuklar, doğru terminolojiyi bilmedikleri samimi ve muhtemelen utanç verici davranışlarda bulunmaları istendiğinde, muhtemelen “anlatsal formatta sembollerini manipüle etmekte” zorlanırlar (Walker ve Warren, 1995).

6.6. NICHD Protokolü: NICHD protokolü adli görüşme sürecinin tamamını kapsayan ve cinsel istismar mağduru çocuklar ile tanıkların iddia ettiği istismar olayını tam ve bilgilendirici şekilde ifadelerini alarak iddiaya dayalı önerileri yapılandırılmış kılavuzlara dönüştürmek amacıyla tasarlanmıştır. Öncelikle destekleyici bir görüşme ortamı oluşturulması, görüşmelerdeki uygulamaları çocukların psikososyal gelişim düzeylerine ve yeteneklerine uyarlayarak çocukların özgür hatırlama hafızasını arttırarak ifadelerinde daha güvenilir olması sağlanılmaya çalışılmaktadır (Orbach ve ark 2000).

İstismar mağdurları olduğu iddia edilenlerle yapılan görüşmelerde görüşmenin dinamikleri üzerine sistematik bir çalışmayı kolaylaştırarak küçük yaşta bireylerden bile çok yaşta bilginin elde edilebileceğine yönelik meslek elemanlarına fırsat vermektedir (Hershkowitz, Orbach, Lamb, Sternberg ve Horowitz, 2006). Protokol kullanılarak yapılan görüşmelerde çocukların standart şekilde görüşülen bireylere göre açık uçlu sorularla daha fazla ve ayrıntılı bilgiler elde

edinilmekte olduğu varsayımına ulaşmaktadır. Açık uçlu sorulara verilen yanıtların tutarlı, ayrıntılı olduğu müstehcen sorularda ise daha az ayrıntı verdikleri görülmüştür (Cyr ve Lamb, 2009).

7. Sonuç

Çocuğun cinsel istismarı olgusu son yıllarda üzerinde en çok durulan ve tartışılan konuların başında gelmektedir. Çocuklar üzerinde yıkıcı etkileri olan cinsel istismara karşı çocuğu korumak ve desteklemek oldukça önemlidir. Cinsel istismar vakalarında maddi delil olmadığında çocuğun beyanının önemi daha da artmaktadır. Bu durum olaydan hemen sonra çocukla uygun bir ortamda bilgili bir meslek elemanı tarafından görüşme yapılmasının önemini artırmaktadır (Batman ve Kaya 2022). Ancak meslek elemanlarının cinsel istismarın kişilerdeki fiziksel ve psikolojik etkilerini tanımlamakta zorlandığı ve doğru modeli uygulayamadığı düşünülmektedir (Sağlam, 2016, s. 22).

Çocuk ile yapılacak görüşmelerde detaylı bir şekilde görüşme planı yapılması önemlidir. Görüşme öncesi gelen haberle başlayan bilgi toplama aşaması, görüşme sırasında alınan bilgiler ve görüşme sonrası raporlaştırma süreci son derece önemlidir (Odacı ve Türkkan, 2021). Tam bu noktada bilgi toplamayı arttıracak görüşme teknikleri önem kazanmaktadır. Bu sebepten dolayı çocukla yapılan görüşmelerde daha doğru ve fazla bilgi almayı çocuğu örselemeden yapabilmek adına sosyal çalışmacı oyun terapisi, anatomik bebek, çizim, çiz ve konuş, hikâye anlatma ve NICHHD protokolü gibi yaklaşımları tercih edebilir.

Ülkemizde ve dünyada cinsel istismar mağduru çocuklarla yapılacak görüşmelerde çocukların daha fazla zedelenmemesi adına ve tekrar aynı süreci yaşamaması açısından farklı gelişmeler yaşanmaktadır. Batman ve Kaya (2022)'nin belirttiği gibi Türkiye'de 1980'li yıllardan itibaren cinsel istismar mağduru çocukların ifadeleri alınmaya çalışılmış ve bu konuda Çocuk Koruma Merkezi, Çocuk İzleme Merkezi, Çocuk Dostu Adli Görüşme Odası gibi birimler oluşturulmuştur. Adalet Bakanlığı ve UNICEF'in ortak çalışmasıyla adliyede kurulan adli toplantı odaları, çocuğun duruşmada karakolda ifade verme zorunluluğunu ortadan kaldırırken, faille karşı karşıya gelme riskini de azaltmıştır. İstismar mağduru çocukların korunması ve adli süreçte desteklenmesi açısından adli görüşme odalarının önemi her geçen gün artmaktadır (Batman ve Kaya, 2022).

Yaşanan gelişmelerin hepsinin ortak noktası cinsel istismar mağduru çocuktan daha sağlıklı ve fazla bilgi almayı amaçlamaktadır. Bunu yaparken de küçüğün kendini güven ortamında hissettiği ve örselenmediği bir ortamda görüşme yapmasına olanak sağlamaktadır. Sosyal hizmetin temel alanı da bireyi merkezine alan ve toplumda yaşayan farklı kesimlerdeki bireylerle çalışmaktadır. Bundan dolayı hizmet ettiği insanlar toplumda yardıma ihtiyacı olan çocuk, mülteci, yaşlı, engelli gibi gereksinimi olan bireylerin tamamıdır. Sosyal çalışmacılar sosyal hizmetin üçlü saç ayağı olan bilgi, beceri ve değer içerisinde hizmet grubuna yönelik faaliyetlerine devam eder (Thompson, 2016).

Çocuklar adalet sisteminde bazen fail bazen mağdur pozisyonunda olabilmektedir. Bu sistem kapsamında çocuklardan alınacak olan doğru bilgilerin bireylerin suçla olan ilişkisini anlamada yardımcı olarak cezalandırılmasını masum olan bireylerin ise haksız yere yıllarca hüküm giymesini engellemesine katkısı olmaktadır. Ancak çocukların hassas ve incinebilir yapıları da düşünüldüğü zaman çocuk ifadesi almakla yetişkin bir bireyden ifade almanın aynı yöntemlerle olmayacağı ortaya çıkmaktadır. Çocuğun vereceği ifadelerde uygun görüşme şartları

sağlanmalı ve çocuğun yaşına uygun şekilde görüşülmesi gerekmektedir (Çağlar ve Türk, 2019). Sosyal çalışma cinsel istismar mağduru bireylerle direkt çalışan meslek gruplarındandır. Cinsel istismar mağduru olduğu şüphesi bulunan çocuklarla bireysel görüşme yaparak çocukların sosyal işlevselliğinin ve iyilik halinin artırılması sosyal hizmet mesleğinin görevlerinden biridir (Güneş Aslan, 2020). Buradan hareketle yaşadığı istismar vakası sebebiyle travmatik bir olay yaşayarak örselenmiş kişilerle yapılacak adli görüşmeler hayati bir öneme sahiptir. İstismar olayının yaşanması ile başlayan süreç, emniyette çalışan personel tarafından yapılan ilk görüşme adli görüşmenin başlangıcıdır. İstismar mağduru bireyin hikâyesini anlatabilmesi olayın çözüme kavuşması için hukuki süreci başlatmaktadır. Bu süreç suçlunun cezalandırılması açısından kritiktir (Demirel ve Atalar, 2017). Ancak cinsel istismar vakalarının yetkili mercilere bildirim yapılmadığı zaman gün yüzüne çıkmamaktadır. Yaşanan bu olay çocukların günlük hayatta sosyal işlevselliğini devam ettirmesine engel olabilecektir. Bundan dolayı vakaların ortaya çıkması sosyal çalışmanın alanı içerisindedir. Çünkü hem bireylerin hem toplumların işlevselliğini sağlamak ve iyilik halini korumak sosyal hizmet mesleğinin ulaşmayı hedeflediği noktalardan biridir. Ancak çocukların var olan istismarı anlatmak istememeleri ya da bu konuda ne yapacağı konusunda kararsız olmalarından dolayı toplumlara da sorumluluk düşmektedir. Bu noktada yaşça küçük olan bireylerin istismarı açıklamasına nelerin engel olduğu ve ne değiştirirse daha rahat bir şekilde anlatacakları konusunda bilgilendirilmelidir (Güneş Aslan, 2020).

Geleceğimizin teminatı olan çocuklara yapılan kötü davranışların sonuçları yıkıcı olan bir halk sağlığı problemidir. Mikro düzeyde bireysel gibi görünse de uzun vade ve makro boyutta toplumsal bir mağduriyete sebep olmaktadır (Taillieu, Brownridge, Tyler, Chan, Tiwari ve Santos, 2016). Özellikle anne ve babalar çocuklarının güvenlikleri için stres yaşamaktadır. Bilhassa yetişkinlerin çocuklara uygun olmayan davranışlarda bulunarak onlara zarar vereceği noktasında korku içindedirler (Seto, 2008). Bu kapsamda çocuklara yönelik uygulanabilecek ihmal ve istismar davranışının önlenmesi sosyal çalışmacıların ve bu alana yönelik hizmet veren kurumların çalışma alanlarının başındadır. İstismar davranışının birden fazla sebebinin olması müdahale aşamasında farklı müdahaleleri istemektedir. Mikro düzeyde bireyle görüşme, rapor yazma, mezzo boyutta birey ve aileye bağlantılı bir danışmanlık, makro düzeyde koruyucu önleyici çalışmalar sosyal çalışmacıların üzerinde durduğu müdahale yöntemleri arasındadır (Özbesler ve İçağasıoğlu-Çoban, 2013).

Bundan dolayı sosyal çalışma açısından yasalarda yer alan psiko-sosyal hizmetlerin geniş bir yelpaze içerisinde yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda yapılacak olan görüşmelerde meslek elemanlarının tecrübe ve meziyetleri olanlar içinden seçilmelidir. Bu süreçte süpervizyon önemlidir ve vakaların bütünlüklü bir şekilde irdelenmesi gerekmektedir (Mavili ve Bilgin, 2017).

Kaynaklar

- Acehan, S. Bilen, A. Ay, M. Gülen, M. Avcı, A. ve İçme, F. (2013). Çocuk istismarı ve ihmalinin değerlendirilmesi. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 22(4), 591-614.
- Aktepe, E. (2009). Çocukluk çağı cinsel istismarı, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1,95-119.
- Akçe, İ. ve Doğan, H. (2020). Cinsel istismara maruz kalmış çocuklar üzerine bir değerlendirme, *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(1), 12-20

- Akyüz, E. (2012). *Çocuk hukuku: Çocukların hakları ve korunması*. (2. Baskı), Pegem Akademi: Ankara.
- Alpaslan, A, H. (2014). Çocukluk döneminde cinsel istismar. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 15(2),194-201.
- Bakılcı, A. (2019). *Korunma ihtiyacı olan çocuklara yönelik çocuk evleri modelinin tarihsel süreci ve mutlu yuva derneği örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bennet, W. L. Feldman, M. S. (1981). *Reconstructing reality in the courtroom*. Tavistock.
- Bilginer, Ç. Tural- Hesapçioğlu, S. ve Kandil, S. (2013). Sexual abuse in childhood: A multi-dimensional look from the view point of victims and perpetrators, *The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 1(26), 55-64.
- Block, S.D. Foster, E.M. Pierce, M.W. Berkoff, M.C. Runyan, D.K. (2013). Multiple forensic interviews during investigations of child sexual abuse: A cost-effectiveness analysis. *App Dev Sci*, 17(4), 174-183.
- Boat, B. W. Everson, M. D. (1996). Concerning practices of interviewers when using anatomical dolls in child protective services investigations. *Child Maltreatment*, 1(2), 96-104.
- Bulut, S. (2007). Çocuk cinsel istismarı hakkında bir derleme. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 28, 139-156.
- Cox, M. (2005). *The pictorial world of the child*. Cambridge University Press.
- Cyr, M. Lamb, M. E. (2009). Assessing the effectiveness of the NICHD investigative interview protocol when interviewing French-speaking alleged victims of child sexual abuse in Quebec. *Child Abuse & Neglect*, 33(5), 257-268.
- Çağlar, E.E. ve Türk, T. (2019). İstismara maruz kalan çocuklarla adli görüşme: NICHD protokolü önerisi, TAAD, Yıl: 11, Sayı: 38.
- Çeçen, R, A. (2007). Çocuk cinsel istismarı: Sıklığı, etkileri ve okul temelli önleme yolları. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 4(1). 1-17.
- Danış, M.Z. Aygün, M., Karasu, M. ve Danış, Y. (2019). Çocuk izlem merkezleri ve sosyal hizmet. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(89), 518-528.
- Demirel, B ve Atalar, U. (2017). Child sexual abuse and processing of victims related to the event. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 7(3), 221-232.
- Deveci, E. ve Açıık, Y. (2003). Çocuk istismarı nedenlerinin incelenmesi. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 12(4), 396-405.
- Dönmez, Y. E. Soylu, N.,Özcan, Ö. Ö.,Yüksel, T. (2014). Cinsel İstismar Mağduru Çocuk ve Ergen Olgularımızın Sosyodemografik ve Klinik Özellikleri. *Journal of Turgut Ozal Medical Center*, 21(1), 44-48.
- Eren- Gümüş, A. (2017). Çocuk cinsel istismarı şüphesinin bildirim öncesinde çocukla yapılacak ilk görüşme. *Klinik Psikiyatri*, 20, 45-58
- Everson, M. D. Boat, B. W. (1994). Putting the anatomical doll controversy in perspective: An examination of the major uses and criticisms of the dolls in child sexual abuse evaluations. *Child Abuse & Neglect*, 18(2), 113-129.
- Güçlü, S.(2016). Çocukluk ve çocukluğun sosyolojisi bağlamında çocuk hakları. *Sosyoloji Dergisi*, Armağan Sayısı, 1(22), 1-22, ISSN: 1300-5642.

- Güneş-Aslan, G. (2020). Çocuğa yönelik cinsel istismarın açığa vurulma süreci hakkında bir derleme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1886-1912.
- Gross, J. Hayne, H. (1998). Drawing facilitates children's verbal reports of emotionally laden events. *Journal of experimental psychology: applied*, 4(2), 163.
- Hershkowitz, I. Orbach, Y. Lamb, M. E., Sternberg, K. J. ve Horowitz, D. (2006). Dynamics of forensic interviews with suspected abuse victims who do not disclose abuse. *Child abuse & neglect*, 30(7), 753-769.
- Homeyer, L. E. Landreth, G. L. (1998). Play therapy behaviors of sexually abused children. *International Journal of Play Therapy*, 7(1), 49-71. <https://doi.org/10.1037/h0089418>
- Hsu, E. Sedlar, G. Flood, M. F. ve Hansen, D. J. (2002). Child Sexual Abuse. M. Hersen, (Ed.), *Clinical behavior therapy: Adults and children* (449-473). New York: Wiley.
- İzci, L. (2021). *Çocuk koruma politikalarının sembolik etkileşimcilik bakış açısıyla analizi: Türkiye, İngiltere, İsveç örnekleri.* (Doktora Tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Jackson, H. ve Nutall, R. (1993). Clinical responses to sexual abuse allegations. *Child Abuse ve Neglect: The International Journal*. 17, 127-143.
- Karadoğan, U.C.(2019). “Çocuk ve çocukluk” kavramının tarihsel süreçte değerlendirilmesi. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 4(7), 195-226.
- Katz, C. Klages, A. L. Hamama, L. (2018). Forensic interviews with children: Exploring the richness of children's drawing and the richness of their testimony. *Children and Youth Services Review*, 94, 557-562.
- Kaytez, N. Yücelyiğit, S. ve Kadan, G. (2018). Çocuğa yönelik istismar ve çözüm önerileri. *Avrasya Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1), 18-24.
- Kendrick, E. M. (2013). Diagram debate: The use of anatomical diagrams in child sexual abuse cases. *Liberty UL Rev.*, 8, 125.
- Koyuncu, F. (2019). *Çocuk sosyolojisi kapsamında farklı çocukluk deneyimleri.* (Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kök, H. (2019). *Türkiye’de cinsel istismara uğrayan çocuklara yönelik hizmet ve uygulamaların değerlendirilmesi: Bir model önerisi.* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kurşun, F. (2021). *Cinsel istismara maruz kalan çocukların algıladıkları stres ve depresyon düzeyleri arasındaki ilişkinin sosyal hizmet açısından incelemesi.* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kır, E. (2013). Çocuklara yönelik cinsel taciz ve istismara karşı önleyici eğitim çalışmaları, *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 71(1), 785-800.
- Leventhal, J. M. Hamilton, J. Rekedal, S. Tebanao-Micci, A. ve Eyster, C. (1989). Anatomically correct dolls used in interviews of young children suspected of having been sexually abuse. *Pediatrics*, 84(5), 900-906.
- Mavili, A. Bilgin, Ö. (2017). Kurum bakımındaki cinsel istismar mağduru çocuklara ilişkin bir araştırma. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırma Dergisi*. ISSN: 2602-3393, s:104-128.

- Odacı, H. Türkkan, T. (2020). Cinsel istismar şüphesi bulunan çocukla görüşme: öğretmenler ve okul psikolojik danışmanları nasıl davranmalı ve neler yapmalı?. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 19(1), 685-706.
- Oliver, C. ve Charles, G. (2015). Enacting Firm, Fair and Friendly Practice: A Model for Strengths-Based Child Protection Relationships?. *British Journal of Social Work*, 46(4), 1009–1026.
- Orbach, Y. Herskowitz, D. Lamb, I.M.E. Esplin, W. ve Sternberg, J. (2000). Assessing The Value Of Structured Protocols For Forensic Interviews Of Alleged Child Abuse Victims, *Child Abuse ve Neglect*. 24(6),733-752.
- Özbesler, C. İçağasıoğlu Çoban, A. (2013). *İhmal ve istismar mağduru çocuklarla sosyal hizmet*. H. Acar, N. Negiz, E. Akman (Eds.) Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları içinde (139-155). Ankara: Maya Yayınevi.
- Öztop, D.B. ve Özcan, Ö. Ö (2010). Cinsel istismar vak'alarının sosyodemografik ve klinik özelliklerinin değerlendirilmesi. *Yeni Symposium Journal*, 48(4), 270-276.
- Öztürk, A.B.(2009). Çocuğun cinsel istismarı ve aileyle çalışma, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 2(20), 89-98.
- Poole, D. A. Lamb, M. E. (1998). *Investigative interviews of children: A guide for helping professionals*. American Psychological Association.
- Pipe, M. E. Gee, S. ve Wilson, C. (1993). Cues, props, and context: Do they facilitate children's event reports.
- Sanal- Özcan, Y. (2020). Gücün kötüye kullanımı bağlamında cinsel istismara genel bir bakış, *Journal of Medical Sciences*,1(5) 18-26
- Sağlam, Ö. (2016). Cinsel istismar mağduru çocuğa sosyal hizmet yaklaşımı. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi* (7), 22-31.
- Sağlam, M. ve Aral, N. (2016). Tarihsel süreç içerisinde çocuk ve çocukluk kavramları. *Çocuk ve Medeniyet*, 1(2), 43-56.
- Saywitz, K. J. Goodman, G. S. Nicholas, E. ve Moan, S. F. (1991). Children's memories of a physical examination involving genital touch: Implications for reports of child sexual abuse. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 59(5), 682.
- Şamar, B. ve Urhan, B. (2020). Adli görüşme odalarında suç mağdurlarıyla görüşme yapan adli görüşmecilerin deneyimlerinin incelenmesi: Eskişehir adliyesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 931- 959.
- Şahin, Ö. (2020). *Babaları tarafından cinsel istismara maruz bırakılan kız çocuk annelerinin öznel yaşantılarının nitel olarak incelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara.
- Seto, M.C. (2008). Pedophilia and sexual offending against children. *Theory, Assessment, And Intervention*, American Psychological Association Wa Shington, DC.
- Taillieu, K.A. Brownridge, D.A. Tyler, K.A. Chan, K.L. Tiwari, A. ve Santos, S.C. 2016). Pregnancy and Intimate Partner Violence in Canada: a Comparison of Victims Who Were and Were Not Abused During Pregnancy. Sayı: **31**, 567–579 (2016). <https://doi.org/10.1007/s10896-015-9789-4>
- Thompson, N.(2016). Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak, (Çev: Cankurtaran, Ö. Hatiboğlu Eren, B.) Dipnot Yayınları. (2009). ISSN: 978-605-4412-97-6.

- Topbaş, M. (2004). İnsanlığın büyük bir ayıbı: Çocuk istismarı. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 3(4), 76-80.
- Topdemir, D. (2016). *İstismar Mağduru Çocuğun Korunmasında Bir Uygulama: Çocuk İzlem Merkezi (ÇİM)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yam, F. C. (2020). Çocuk Cinsel İstismarına Yönelik Müdahale Basamakları ve İşlevlerinin Kuramsal Olarak İncelenmesi. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 3(5), 61-77.
- Yılmaz, A. (2009). Çocuk istismarı ve ihmali: Risk faktörleri ve çocukların psiko-sosyal gelişimi üzerindeki etkileri. *Civilacademy Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 63-79.
- Yatmaz-Erdiller, Z. Erdemir, E. ve Erbil, F. (2018). Çocuk ve çocukluk: Okulöncesi öğretmen adayları anlatıyor. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – ENAD*, 6(13), 284-312.
- Yakut, İ, H. ve Korkmaz, E. (2013). Çocuklarda cinsel istismar. *The Journal of Gynecology - Obstetrics and Neonatology*, 10(39), 1630-1632.
- Zeybekoğlu Akbaş, Ö. Dursun, C.(2020). Teknolojinin aileye etkisi: değişen ailenin dijital ebeveyn ve çocukları. *Turkish Stud,es Social*, 15(4), 2245-2265.
- Walker, A. G. ve Warren, A. R. (1995). The language of the child abuse interview: Asking the questions, understanding the answers. *True and false allegations of child sexual abuse: Assessment and case management*, 153-162.
- Westcott, H.L. Kynan, S.(2004). The application of a ‘story-telling’ framework to investigative interviews for suspected child sexual abuse. *Legal and Criminological Psychology*, 9, 37–56
- Wilson, K. ve Ryan, V. (2008). Working with the sexually abused child: the use of non-directive play therapy and family therapy. *Journal of Social Work Practice*, 8(1), 67-74.
- Batman, H., & Kaya, Ç. S. (2022). Child Maltreatment and Forensic Interview Room in Turkey. In: Gopalan, R.T. (eds) *Victimology*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-12930-8_6

Extended Summary

In this review article, the current literature starts with the childhood and definition of childhood. Afterwards, child sexual abuse is briefly explained. After mentioning the types of child sexual abuse, the risk factors for sexual abuse are explained in detail. Especially, risk factors related to the child, family and finally society are mentioned. Then, the physical, psychological and behavioral effects of exposing to abuse on the child are mentioned. Finally, approaches that can be used in cases of sexual abuse are mentioned. Techniques such as individual interviews with children through games, making them explain the case through an anatomical doll, and providing treatment by explaining the case with drawings are used. Finally, an auxiliary protocol in the interview process that used in different countries, such as the NICHD protocol, is mentioned. Finally, in this context, sexual abuse incidents are explained from the perspective of the field of Social work.

In the study, which mentions about why sexual abuse cases are so much on the agenda in society, it is mentioned the negative effects of abuse cases on fragile minors today and in the future. Approaches that can be made with minors are mentioned, especially in cases where sexual abuse cases are mainly carried out by the relatives of the individual who has been exposed to abuse, and the person who has been harmed has difficulty in explaining and making sense of this event, both since it is difficult to prove the abuse and since the interview process becomes difficult. Considering the difficulty of contacting a safe relationship with the person and initiating the individual interview process in interviews with traumatized individuals in young age groups, Play Therapy, Anatomical Doll, Drawing, Draw and Talk, Storytelling, NICHD Protocol are mentioned. Intervention approaches are not explained in detail, but professionals working in the field are briefly informed about the present approaches.

Especially when the NICHD protocol is examined; it is clear that it is very detailed, that it structures the entire interview process, and that it even explains which answers will be given to which questions and in what order.

In the last stage, the relationship of sexual abuse cases with social work and the use of interview techniques are tried to be evaluated within the scope of the combination of knowledge, skills and values of social work. The study concludes with the importance of abused individuals gaining social functionality.

In all this context, it is written with the opinion that the research will make new contributions to the field and offer a new perspective to people working in the field.

Atıf (cite): Çukacı, Sümeyra (2024). "Dilde Zaman, Görünüş ve Kip/Kiplik" Adlı Eser Üzerine, *Kocatepe Beşeri Bilimler Dergisi*, 1, 104-107.
Doi: [10.61694/kbbd.1463969](https://doi.org/10.61694/kbbd.1463969).

Makale Türü: Kitap İncelemesi | Paper Type: Book Review

“Dilde Zaman, Görünüş ve Kip/Kiplik” Adlı Eser Üzerine

About of the “Time, Aspect and Modality in Language” Named Book

Sümeyra ÇUKACI¹

Mehmet Volkan DEMİREL (2021), *Dilde Zaman, Görünüş ve Kip/Kiplik*, Ankara: Pegem Akademi, 160 s. ISBN: 9786257676687

¹ Yüksek Lisans, Afyon Kocatepe Üniversitesi, sumeyra.cukaci@outlook.com, 0009-0000-0084-8093
Makale Geliş Tarihi (Recieved): 03.04.2024 Makale Kabul Tarihi (Accepted): 27.05.2024

Türk dili üzerine yapılan geleneksel çalışmalarda fiiller; zamanlarına göre, yapılarına göre, çatılarına göre, içeriklerine göre, durumlarına göre, kullanışlarına göre, fail (özne) ile ilgilerine göre, nesne ile ilgilerine göre gibi açılardan ele alınmışlardır. Fiil sınıflandırmalarını genel olarak öbeklendirmek gerekirse biçim bilimsel, söz dizimsel ve anlamsal özelliklerine göre yapılan sınıflandırmalardan bahsedilebilir (bk. Ergin, 2009; Korkmaz, 2009; Banguoğlu, 2015). Kimi sınıflandırmalar da bu özelliklerin birbirini etkilediği varsayımına dayandırılarak yapılmıştır. Örneğin fiilin anlamının, sözdizimini de etkilediği kabul edilmiş ve buna dayandırılarak bir sınıflandırma yapıldığı da olmuştur (Aslan, 2019: 41-42).

Dil bilimsel ulamlardan olan kip/kiplik, zaman ve görünüş konuları kaynaklarda bugüne kadar çok kez karşımıza çıkmıştır. Bu konular, dil bilgisi üzerine yapılan araştırmalarda da sıklıkla üzerinde durulan temel konulardır. Kip ve kiplik kavramları, dil bilimsel açıdan birbirleriyle karışan ve zaman zaman belirsizlik taşıyan bir durum sergilemektedir. Bu kavramların tanımlanması, genellikle kip veya şekil terimlerinin kullanılmasıyla yapılmakla birlikte, bu tanımlar arasında tutarsızlıklar bulunmaktadır. Kip, eylemin belirttiği bir oluş karşısında konuşanın tutumunu, bir başka deyişle salt bildirmeyle mi yetindiğini, yoksa bir yorumda mı bulunduğunu, istek, dilek, koşul, gereklilik, buyrum mu anlattığını gösteren eylem biçimlerinin özelliğidir; kiplik ise konuşucu ile dinleyici arasındaki bildirişimin türüne göre tümencenin içerdiği yapının özelliğidir (Vardar, 2002: 135).

Kiplik, dildeki ifadelerin belirsizlik ve öznellik içerebileceğine odaklanır, konuşanın veya dinleyenin duygu durumunu, fiilin olasılığını veya gerekliliğini hatta eylemin kesinliğini veya belirsizliğini gösterir (Demirel, 2023: 51-52). Bu özellikler, iletişimdeki nüansları belirlemede ve dilin iletişim amacını desteklemektedir. Bu açıdan, ekler üzerinden zaman, görünüş ve kiplik özelliklerini incelemek, dil bilimsel açıdan temel bir anlayış sağlar. Dolayısıyla, kip ve kiplik arasındaki ilişki, dil bilimsel kuralların yanı sıra dilin kullanımındaki kişisel tercihleri ve ifade biçimlerini de içeren karmaşık bir yapıya işaret etmektedir. Kip ve kiplik kavramlarının bir arada ele alınması, dil bilim açısından önemlidir. Çünkü dilin sadece yapısı değil, aynı zamanda kullanımı ve iletişim amacıyla da incelenmesi gereken unsurları içermektedir. Dilin nasıl işlediğini, nasıl ifade edildiğini ve nasıl anlaşıldığını anlamak için bu özelliklerin titizlikle incelenmesi önemlidir. Bu sayede dilin yapısı ve iletişimdeki derinlikler daha iyi anlaşılabilir.

Fiil tasniflerinde temel alınan ölçütlerden biri, fiillerin taşıdıkları anlamlardır. Dil bilgisi çalışmalarında ağırlıklı olarak biçim bilimi ve söz dizimi sınıflandırmalarına yer verilirken anlam bilimsel sınıflandırmaların genellikle bu çalışmalarda ya yer almadığı ya da ayrıntılandırılmadığı görülür. Son yıllarda fiillerin anlam özelliklerini de dikkate alan çalışmaların sayısında bir artış gözlenmektedir. Fiillerin anlam özelliklerine göre yapılan sınıflandırmalarda fiiller, temel anlamları dikkate alınarak öbeklendirilmektedir (Doğru, 2020: 3-4). Kiplik, konuşucunun önermedeki eylem ya da durum karşısındaki öznel yaklaşımını ifade eden anlamsal bir fenomendir (Kamacı Gencer, 2022: 151).

Dr. Mehmet Volkan Demirel tarafından yazılan *Dilde Zaman, Görünüş ve Kip/Kiplik* adlı eser 2021 yılında Pegem Akademi tarafından yayımlanmıştır. 148 sayfadan oluşan bu eser dört bölümde incelenmiştir. Yazar, eserinde bazı kaynaklarda tanımlanması karışıklığa sebep olan dil bilimsel kavramları ele almıştır. Söz konusu kavramlar incelenirken bu ulamlar dil bilimsel bir bakış açısıyla değerlendirmiştir.

Birinci bölüm *Zaman*, ikinci bölüm *Görünüş*, üçüncü bölüm *Kiplik* ve son olarak dördüncü bölüm ise *Türkçe Dilbilgisi Öğretiminde Kiplik* konusudur. Demirel, birinci bölümü *Zaman* ana başlığı altında değerlendirmiştir. Zaman, sürekli bir akış halindedir ve aslında bölünmemiştir. Ancak insanlar bu kavramı, geçmiş, şimdi ve gelecek olmak üzere üç temel dilime ayırmıştır ve böylece şimdiyi geçmişten ayırarak geleceği de planlayabilmişlerdir. Zaman kavramı, süregiden gerçek zaman ve insanın dilimlediği dil bilgisel zaman olarak ikiye ayrılmaktadır. İnsanın dilimlediği zaman bu üç zamanı içinde barındırmaktadır. Dünya ile ilgili bu deneyim ise dile yansımaktadır (Akerson, 2016: 235-236).

Bu bölümde *Dilde Zaman, Standart Dil Bilgisel Zaman Teorisi, Dil Bilgisel Zaman İçin Parametre Teorisi, Konu Zamanı ve Türkçede Zaman* konularını ele alan Demirel, *Türkçede Zaman* konusu içinde geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman konularına da kısaca değinmiştir.

Kitabın ikinci bölümü olan *Görünüş* ana başlığı altında Demirel, dilin yapı taşları olan ekler üzerinden zamanın, görünüşün ve kılınışın özelliklerini titizlikle incelemektedir. Bu inceleme, dilin işleyişini anlamak için kritik bir adımdır. Çünkü ekler, bir fiilin ne zaman gerçekleştiğini, nasıl bir izlenim bıraktığını veya hangi kip özelliğini taşıdığını belirtmek açısından temel bir rol oynar. Zaman, dilin dinamik yapısını yansıtmasının yanı sıra ekler aracılığı ile fiillerin geçmiş, şimdi ve gelecek zamanlardaki durumlarını göstermektedir. Görünüş ise, eylemin gerçekleşme biçimini, süreklilik veya anlık olarak nasıl algılandığını ifade eder (Kamacı Gencer, 2022: 149). Bu özellikler, dilin zenginliğini ve iletişim detaylarını oluşturan önemli unsurlardır. Bölümün alt başlıkları olan *Görünüş ve Dil Bilgisel Zaman, Görünüş ve Görünüşsel Ayrımlar, Dil Bilgisel Görünüş (Bitmişlik-Bitmemişlik), Sözlüksel Görünüş, Kılınış, Türkçede Görünüş ve Tartışmaları* konularını araştırmacıların dikkatine sunmuştur.

Demirel, üçüncü bölüm olan kiplik konusunu altı alt başlık altında incelemiştir. Bu bölümdeki konu başlıkları; *Kiplik Çalışmalarının Temeli, Kiplik Tanımı ve Kip/Kiplik İlişkisi, Kiplik İşaretleyicileri, Kiplik Kategorileri ve Sınıflamaları, Farklı Kiplik Sınıflandırma Önerileri ve Kiplik Alanyazını* olarak değerlendirmiştir. *Kiplik İşaretleyicileri* başlığının altında biçim bilgisi öğeleri, morfo-sentatik öğeler, kiplik yardımcı fiiller, sözlük öğeleri, söz dizimi öğeleri, tonlama ve bağlam konuları bulunmaktadır.

Kiplik Kategorileri ve Sınıflamaları başlığı altında gerçeklik ve gerçeklik dışı, önerme ve eylem kiplikleri, bilgi kipliği, kanıt kipliği, yükümlülük kipliği, devinim kipliği konularını ele almıştır.

Farklı Kiplik Sınıflandırmaları Önerileri başlığı altında eyleyici odaklı ve konuşur odaklı temelli kiplik sınıflaması, iç katılımcılı ve dış katılımcılı kiplik temelli sınıflandırma, üç parametre temelli kiplik sınıflaması, cümle kipliği, üç alan temelli kipliğin sınıflanması, iki boyut temelli kiplik sınıflaması, işlevsel-anlamsal kiplik sınıflaması konularından bahsetmiştir. *Kiplik Alanyazını* başlığı altında Türkçe dışındaki dillere yönelik kiplik çalışmaları ve Türkçeye yönelik kiplik çalışmaları konuları bulunmaktadır.

Dördüncü ve son bölüm olan *Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Kiplik* dört ana başlık olarak *Türkiye Türkçesinde Bilgi Kipliği, Türkiye Türkçesinde Kanıt Kipliği, Türkiye Türkçesinde Yükümlülük Kipliği, Türkiye Türkçesinde Devinim Kipliği* şeklinde ayrılmıştır. Sonuç, kaynakça ve ek bölümleriyle kitap son bulmaktadır.

Sonuç bölümünde Demirel, zaman, görünüş, kip/kiplik ve Türkçe dil bilgisinde kipliğin öğretiminde geliştirilebilecek içerik ve materyallerle ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Dil

üzerine yapılan çalışmalarda evrensel olarak bu ulamların varlığı üzerinde durulsa da bu akademik bulguların dil bilgisi öğretimine yansıtılmadığının bir gerçek olduğunu vurgulamıştır.

Demirel, yapmış olduğu bu çalışmada, alan yazınında anlamları ve işlevleri sıklıkla karıştırılan kip, kiplik, zaman, kılınış, görünüş gibi konuları incelemiştir. Konuları detayları ile anlatması, aradaki işlevsel farkları açıklaması bu ulamların öğrenilmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca yazarın dilinin anlaşılır olması kitaptan yararlanacak araştırmacıların işini kolaylaştıracaktır. Bu çalışma, dil bilimdeki bu önemli konuların anlaşılmasına yönelik bir kılavuz niteliğindedir ve akademik alanda bu konularla ilgili araştırma yapmak isteyenler için önemli bir kaynak olacaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Makale tek yazarlıdır.

Destek Beyanı

Araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Makale tek yazarlıdır. Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Aslan, E. (2019). Eylemler. E. Boz(ed.), *Türkiye Türkçesi III Sözcük Türleri* içinde (ss. 41-71), Ankara: Gazi Kitabevi
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Demirel, M. V. (2023). *Dilde Zaman, Görünüş ve Kip/Kiplik*. Ankara: Pegem Akademi.
- Doğru, F. (2020). Kılınış. E. Boz(ed.), *Türkçede Dilbilimsel Ulamlar* içinde (ss. 3-35), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Erkman Akerson, F. (2016). *Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Kamacı Gencer, D. (2022). Yüklemde Görevli Biçimbirimler. D. Kamacı Gencer içinde, *Türkiye Türkçesi 2 Biçimbilgisi* (s. 149). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.